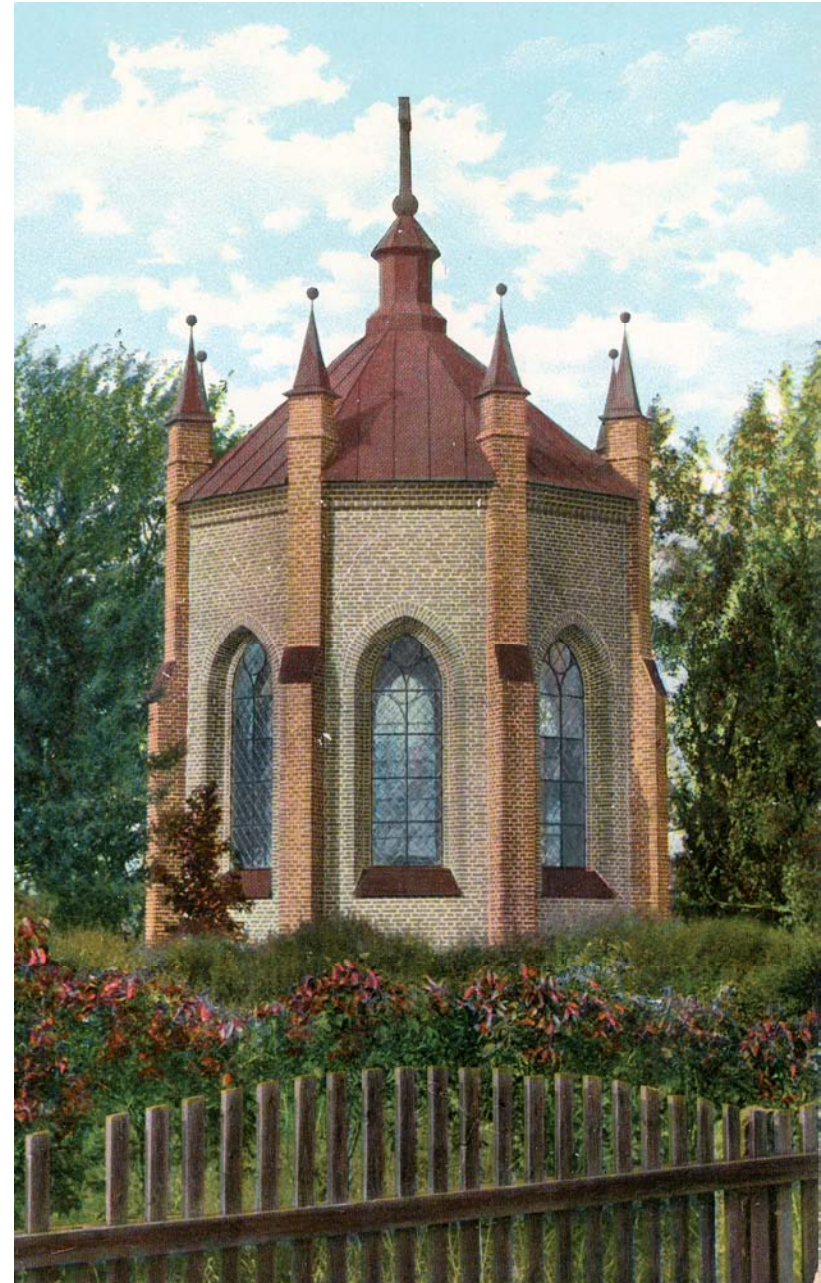

PYHÄN HENRIKIN KAPPELI

KOKEMÄKI

Rakennushistoriaselvitys

**Niina Uusi-Seppä
2009**

SISÄLLYS

I KOHTEEN HISTORIA

Pyhän Henrikin legenda

Saarnahuone

Saarnahuoneen korjaushistoria

Hirsien ajoitus

Kappeli

Kappelin korjaushistoria

Puisto

Puiston ylläpito ja hoito

II ALUE JA RAKENNUKSET 2009

Puisto

Piharakenteet

Kasvillisuus

Kappeli

Perustukset

Runko

Lattia

Julkisivut

Vesikatto

Sisäpinnat

Kalusteet ja varusteet

Tekniset järjestelmät

Saarnahuone

Perustukset

Runko

Lattia

Kalusteet ja varusteet

Kuva: Niina Uusi-Seppä 2008

I KOHTEEN HISTORIA

Pyhän Henrikin kappeli sijaitsee Kokemäenjoen törmällä keskiaikaisen Teljan kauppapaikan alueella, Kokemäen Ylistaron kylässä. Tällä paikalla on säilynyt vuosisatojen ajan pieni hirsinen aitta, jossa perimätiedon mukaan Piispa Henrik saarnasi ja yöpyi 1150-luvulla. Ensimmäiset kirjalliset maininnat aitasta ovat 1600-luvun alusta, jolloin paikka mainitaan pyhiinvaelluskohteena. Vuosilustojen perusteella tehdyn ajoituksen mukaan vanhimmat hirret on kaadettu talvella 1472 – 1473.

1830-luvulla saarnahuone päätettiin suojella kansallisena muistomerkkinä. Turun kaupunginarkkitehti Per Johan Gylich suunnitteli saarnahuoneen suojaksi uusgoottilaisen kahdeksankulmaisen tiilikappelin. Kappeli vihittiin käyttöön 18.6.1857, jolloin vietettiin kristinuskon maahantulon 700-vuotisjuhlaa. Oven yläpuolella oleva runomuotoinen kirjoitus on August Ahlqvistin laatima.

Saarnahuoneen ympärille erotettiin Kokemäenjokeen rajautuva alue, joka muokattiin puistoksi lääninarkkitehti Georg Theodor Chiewitzin laatiman suunnitelman mukaan. Vuonna 2002 puistoon pystytettiin piispa Henrikin pronssinen rintakuva, joka on kopio Emil Cedercreutzin Kokemäen kirkkoon tekemästä terrakottaveistoksesta.

Tiilikappeli on yksi Suomen varhaisimpia uusgotiikan edustajia ja sen sisällä oleva hirsiaitta on puolestaan mainittu vanhimpana säilyneenä hirsirakennuksena maassamme. Saarnahuonetta suojaamaan rakennettu kappeli on myös maamme ensimmäinen kulttuurihistoriallinen museo. Pyhän Henrikin kappelia voidaankin pitää yhtenä maamme arvokkaimmista kirkollisen historian ja kansanperinteen muistomerkeistä.

Kuva: K. E. Klint 1924, Satakunnan Museo

Pyhän Henrikin legenda

Keskiajalta periytyvän käsityksen mukaan pyhä Henrik oli Suomen ensimmäinen piispa, joka saapui maahan Ruotsin kuningas Erikin mukana niin sanotulla ensimmäisellä ristiretkellä 1150-luvulla. Legendan mukaan piispa jäi retken jälkeen Suomeen levittämään kristinuskoa ja järjestämään kirkollisia oloja, mutta sai pian surmansa paikallisen talonpojan käsissä. Marttyyrikuoleman jälkeen hänestä tuli pyhimys, jonka merkitys sekä kirkolle että kansanomaiselle uskonnollisuudelle on ollut suuri. Henrik pysyi koko keskiajan Suomen ainoana paikallisena pyhimyksenä ja häntä pidetään edelleen Suomen kansallispyhimyksenä.¹

Piispa Henrikiä voidaan pitää Suomen varhaisimman historian tärkeimpänä hahmona, vaikka tutkijat eivät ole vieläkään yksimielisiä siitä, oliko Henrik todellinen henkilö. Varhaisin kirjallinen kertomus Henrikistä on katolisen kirkon pyhimyselämäkerta *Pyhän Henrikin legenda*, joka on laadittu 1200-luvun lopulla. Tuolloin piispanistuin siirrettiin Koroisista Turkuun ja Henrikistä tuli Neitsyt Marian ohella Turun tuomiokirkon tärkein pyhimys. Pyhän Henrikin legenda on Suomen historian vanhin säilynyt kirjallinen teos. 1400-luvulla siitä tehtiin uusi, laajempi versio.²

Pyhän Henrikin legenda on katolisen kirkon virallinen versio aiheesta, mutta Henrikin tarinasta on tehty myös kansanomaisen runolaulu *Piispa Henrikin surmavirsi*. Sen tarkkaa ikää ei tiedetä, koska kansankielinen surmavirsi levisi suullisena perintönä ja sai kirjallisen muotonsa vasta keskiajan lopulla tai uuden ajan alussa.³ Tarinoiden sisältö eroaa toisistaan jonkin verran, eikä kummassakaan ole alun perin mainittu Kokemäkeä. Kokemäellä on kuitenkin säilynyt vuosisatoja perimätieto, jonka mukaan piispa Henrik olisi viettänyt viimeisen yönä Ylistaron kylässä sijaitsevassa pienessä rakennuksessa. Varhaisin kirjallinen lähde, jossa tämä

yksinkertainen talonpoikainen makuupaikka mainitaan, on Sigfrid Aronus Forsiuksen Suomen kronikka 1600-luvun alusta. Siinä kerrotaan rakennuksen säilyneen useista tulipaloista, joissa kylän muut rakennukset olivat tuhoutuneet. Forsiuksen mukaan rakennus oli vihitty kappeliksi ja sen seinät oli verhoiltu villakankaalla. Lamput ylläpitivät rakennusta sen suuren maineen vuoksi ja koska paikalla kävi suuria määriä pyhiinvaeltajia tammikuun 20. ja kesäkuun 18. päivänä. Tammikuussa vietettiin Henrikin kuoleman muistopäivää ja kesäkuussa muistettiin Pyhän Henrikin pyhainjäännösten translaatiota Nousiaisista Turun tuomiokirkkoon, mikä tapahtui noin vuonna 1300. Forsiuksen Suomen kronikkaa ei ole julkaistu, mutta osia siitä on kopioitu Johannes Messeniuksen *Scondia illustrataan*, jonka yksi osa käsittelee Suomea.⁴

Martti Haavion mukaan Köyliön ja Nousiaisten välillä on ollut keskiaikainen pyhiinvaellusreitti Sant Henrikin tie. Mauno Jokipii onkin esittänyt, että Kokemäellä sijainnut kohde on palvellut Hämeestä ja Pohjanmaalta saapuneita pyhiinvaeltajia yhtenä etappina ennen Köyliön Kirkkokaria, josta varsinainen pyhiinvaellusreitti alkoi. Kokemäki ei siis sijainnut pyhiinvaellusreitillä varrella, mutta toimi paikallisena kulttipaikkana, joka houkutteli myös pyhiinvaeltajia.⁵ Ylistarossa sijaitseva rakennus pysyi kulttitilana vielä uskonpuhdistuksen jälkeenkin, kuten Forsiuksen tekstistä ilmenee. Ekumeeninen Pyhän Henrikin pyhiinvaellus järjestetään edelleen joka kolmas vuosi täysimittaisena ja väli vuosina jollakin pyhiinvaellusreitillä osalla.

1700-luvulla Kokemäellä eli perimätieto, jonka mukaan Piispa Henrik oli myös saarnannut samassa rakennuksessa. Tämän tiedon on kirjannut ensimmäisenä Algot Scarin Pyhää Henrikiä koskevissa tutkimuksissaan vuosina 1737 ja 1748. Samalta ajalta on myös Ulrik Rudenschöldin matkakertomus, jossa hän kuvailee Ylistaron kylässä sijaitsevaa *puista puotia*, jossa Henrik on aikanaan saarnannut. Hän kertoo, että puoti on ahdas eikä enää asuttava, mutta puutavara on

edelleen kovaa. Tuolloin kerrottiin myös, ettei ole paljoakaan aikaa siitä, kun tuon huoneen nurkassa olevalle alttarille oli vielä uhrattu.⁶ Kerrotaan myös, että katolisena aikana rakennuksessa tapahtui monia ihmeitä ja monet sairaat parantuivat rukoillessaan siellä. Lattian alta otettua multaa käytettiin monenlaisten tautien parantamiseen ja seinähirsistä otetut tikut auttoivat hammassärkyyn.⁷

Ylistaro oli keskiajan lopulla Kokemäen suurin kylä ja perimätiedon mukaan samalla paikalla on sijainnut aiemmin Teljän kauppakaupunki. Varhaisin kirjallinen maininta Kokemäellä sijainneesta muinaiskaupungista on peräisin 1650-luvulta ja nimeä Teljä siitä on käytetty ensimmäisen kerran 1730-luvulla. Maininta löytyy Petrus Gabriel Forteliuksen kesken jääneestä väitöskirjasta, joka käsitteli Porin kaupungin historiaa. Siinä Teljä mainitaan Porin ja Ulvilan kaupunkien edeltäjänä ja sen kerrotaan sijainneen Ylistaron kylässä.⁸ Tämän perusteella Ylistaro oli siis tärkeä kauppaja- ja kokoontumispaikka piispa Henrikin vierailun aikaan. Selviä todisteita Teljän kauppapaikan sijainnista ei ole kuitenkaan löytynyt alueella suoritetuissa kaivauksissa⁹. Keskiajalta on säilynyt joitakin asiakirjoja, joiden perusteella voidaan päätellä, että Ylistaroon on kerääntynyt väkeä käräjille, markkinoille tai muihin tapahtumiin Talvi- ja Kesä-Henrikin aikaan tammikuun 20. ja kesäkuun 18. päivinä. Vanhin asiakirja on peräisin vuodelta 1439 ja se on laadittu Lempäälässä. Asiakirjassa on mainittu, että se sinetöidään seuraavana Pyhän Henrikin päivän aattona Kokemäen Ylistarossa, mikä viittaa siihen, että paikalla on odotettu olevan tuolloin riittävästi todistusvoimaisia henkilöitä asiakirjan vahvistamista varten.¹⁰ Henrikiin liittyvä perimätieto on siis elänyt vahvana Ylistaron kylässä vuosisatoja ja sillä on selvästi ollut alueelle myös taloudellista merkitystä.

Kruunun rekognosointiprikaatin kartassa noin vuodelta 1800 näkyy, että Ylistaro oli alueen suurin taajama. Lähde: Ruotsin Sota-arkiston sarja Finska Rekognosceringsverket, Ser A. Portfölj 122. Kopio: Emil Cedercreutzin museo.

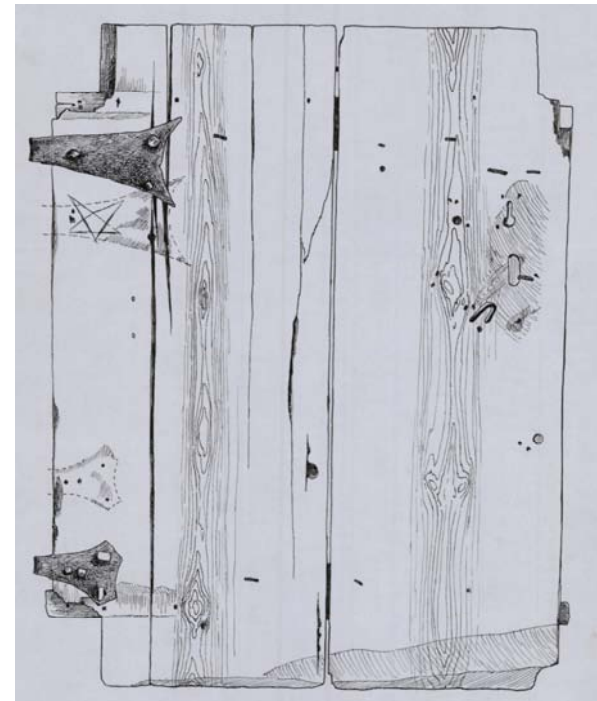
Pyhän Henrikin saarnahuone Sant Henrikin kammio, saarna-aitta

Saarnahuoneen rakennushistoria on varsin epäselvä. Sen kerrotaan olleen aikoinaan kaksikerroksinen *luhtiaitta*, jossa oli vielä 1840-luvulla oven yläpuolella ulkoneva osa, luukku ja välikatto.¹¹ Zacharias Topelius tosin kirjoittaa vuonna 1845, että kyseessä on vanha rappeutunut *lato* tai *riihi*.¹² J. A. Lindström kertoi, että Ylistaron kylä ja saarnahuoneen toinen kerros olivat palaneet kolme kertaa, mutta alempi kerros oli aina säästynyt pyhyytensä ansiosta. Ylimmissä hirsissä oli hänen mukaansa vielä jälkiä palosta.¹³ Rymättylästä on kirjattu ylös tarina, jonka mukaan aitan omistanut isäntä oli yrittänyt polttaa tämän *Sant Henrikin kammion*, mutta vain luhti oli palanut. Purkamisenkaan ei onnistunut, kun rakennus oli aina seuraavana päivänä taas koossa, joten rakennus sai olla tämän jälkeen rauhassa.¹⁴ Kun vielä muistetaan Forsiuksen mainitsema *yksinkertainen talonpoikainen makuupaikka* ja Ulrik Rudenschöldin mainitsema *puinen puoti*, voidaan todeta, että rakennuksella on ollut monta nimeä. Puodista puhuu myös Henrik Gabriel Porthan 1700-luvun lopulla.¹⁵ Sekä *puoti* että *kammio* viittaavat aittarakennukseen ja erityisesti luhtiaitan alakerrokseen.

Niilo Valosen mukaan rakennuksen nurkkasalvos on Suomessa harvinaista tyyppiä, jota esiintyy Etelä-Ruotsissa, Itä-Baltiassa ja Keski-Euroopassa.¹⁶ Hän vertaa saarnahuonetta Turun kaivauksissa löytyneisiin rakennuskerrostumiin ja näkee molemmissa keskiaikaisen, saksalaisperäisen hansaekspansioon vaikuttavaa.¹⁷ Valosen mukaan saarnahuoneen vanhimmissa osissa on käytetty neliskulmaiseksi veistettyjä hirsistä, ne on varattu tasavaralle ja salvoslovetkin ovat suoraseinäisiä.¹⁸ Valonen ei kuitenkaan määrittele tarkemmin, mitä hän pitää saarnahuoneen vanhimpina osina. Kun suuri osa hirsistä on nyt ajoitettu ja tiedetään, että ne ovat varsin eri-ikäisiä, voidaan tasavaraus nähdä myös käytännöllisenä ratkaisuna silloin, kun rakennukseen vaihdetaan uusia hirsistä keskelle

seinää. Esimerkiksi takaseinän 1470-luvulle ajoitetussa hirressä, joka tämän hetkisen tiedon mukaan edustaa rakennuksen vanhinta osaa, on alapinnassa varaus.

Erikoista rakennuksessa on myös etuseinän keskimmäisten hirsien varholiitos. Niitä ei siis ole salvottu sivuseiniin ja Valonen arveleekin tämän viittaavaan jonkinlaiseen keski-eurooppalaistyyppiseen salvos- ja patsaskonstruktion sekamuotoon. Hän esittää, että heikko liitos vaatisi ulkopuolisten patsaitten tukea.¹⁹ Jälkiä patsarakenteesta ei seinässä kuitenkaan näy. Vastaavaa rakennetta ei esiinny muissa vanhoissa, suomalaisissa aitoissa. Oven saranat edustavat varhaista keskiaikaista tyyppiä. Samanlainen lyhyt, ulospäin leviävä sarana on löytynyt myös Turusta, jossa se on ajoitettu 1300-luvulle.²⁰

Reino Mattilan dokumentointipiirros ovesta vuodelta 1955. Museovirasto.

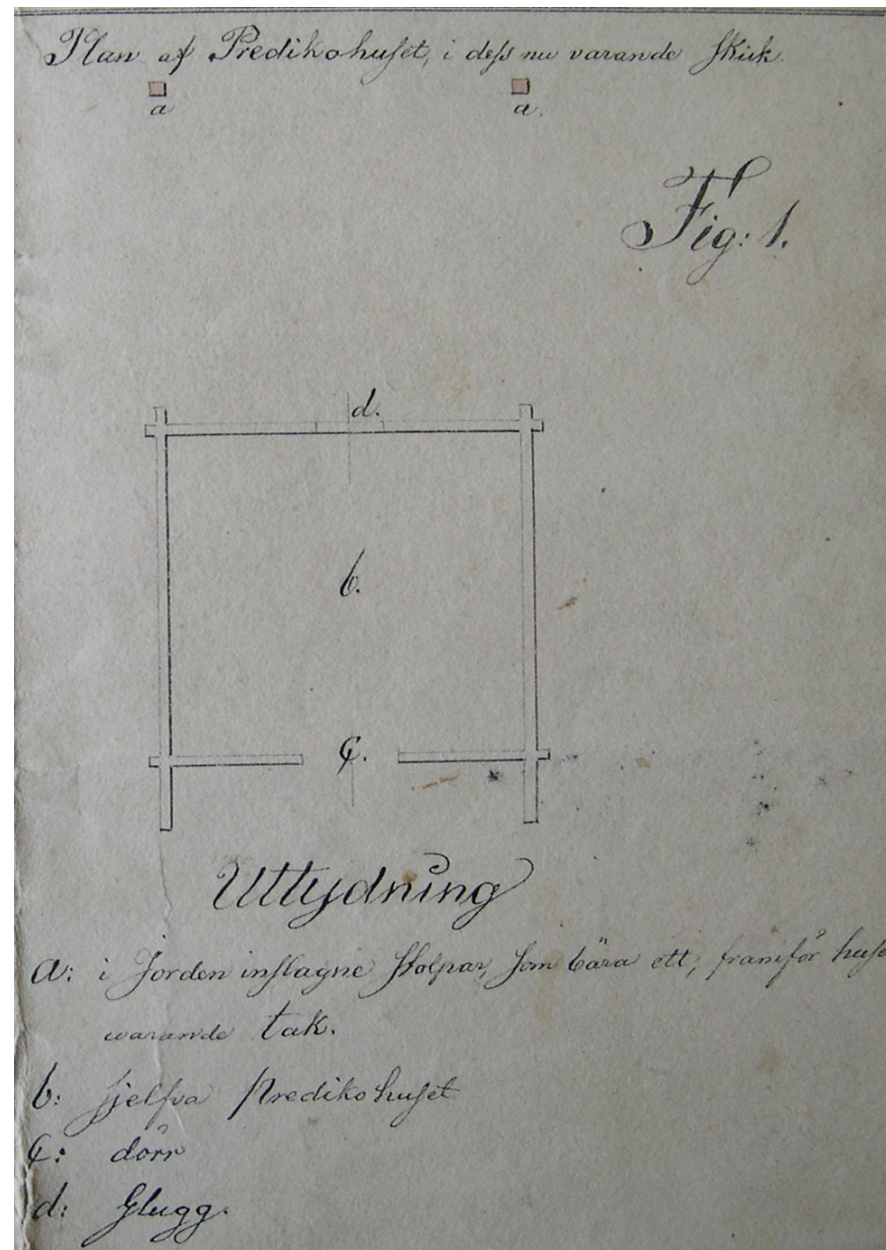
Mauno Jokipii toi ilmeisesti ensimmäisenä esiin sitkeässä eläneen käsityksen, että saarnahuonetta olisi käännetty kappelin rakennusvaiheessa. Ajatus perustui Borgå Tidningenissä olleeseen artikkeliin, jossa kerrottiin oven olevan eteläseinällä ja luukun pohjoisseinällä. Jokipiin mukaan rakennuksen ovi on nyt itään päin ja ikkuna länteen. Per Gylichin asemapiirroksen mukaan aitta on kuitenkin ollut paikalla suunnilleen samassa asennossa kuin nytkin. Gylichin piirroksessa oviaukko näyttäisi olleen suunnilleen kohti pohjoista, nyt se on hieman pohjoisesta koillisen suuntaan. Rakennuksen ”edessä” eli piirustuksen mukaan ikkunaseinän puolella on ollut katos, joka on tuettu kahteen neljän metrin päässä seinästä olevaan tolppaan. Katoksen käyttötarkoituksesta ei ole tietoa, mutta perimätiedon mukaan aittaa käytettiin tuolloin heinälatona. Kotiseutuneuvos Esko Pertola on kertonut, että hänen isoisänsä (s. 1844) oli ollut isänsä mukana hakemassa heiniä kyseisestä aitasta. Aitassa oli tuolloin ollut malkakatto ja siellä oli säilytetty jokirannasta korjattuja heiniä.²¹

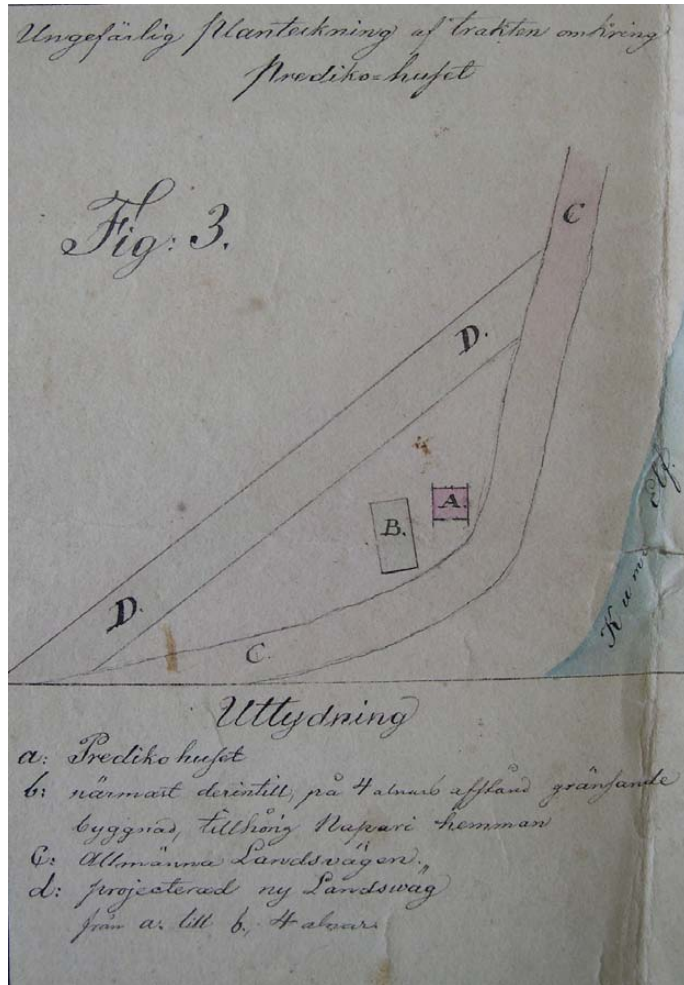
Aitan päällä ollut malkakatto on ehkä ulottunut aitan takana oleviin tolppiin asti. Tällä hetkellä kaakkoon osoittava seinä on ulkopinnaltaan kaikista kulunein, mikä viittaa siihen, että se on ollut eniten alttiina auringonpaisteelle. Lounaaseen päin oleva takaseinä on ulkopinnaltaan erittäin hyvin säilynyt, vaikka juuri siinä on rakennuksen vanhimmat hirret. Sivuseiniin verrattuna se näyttää lähes sisäseinien veroiselta, joten ilmeisesti rakennuksen takana on ollut katos melko pitkään.

Gylichin asemapiirros saarnahuoneesta ”nykyisessä asussaan” vuodelta 1844.

- a. maahan lyödyt tolpat, jotka kannattavat rakennuksen edessä olevaa kattoa
- b. saarnahuone
- c. ovi
- d. pieni valoaukko

Lähde: Turun maakunta-arkisto, Turun tuomiokapitulin arkisto, E VI75b.

Gylchin asemapiirros ja tiesuunnitelma vuodelta 1844.

- saarnahuone
- lähin Napparin rakennus
- vanha maantie
- suunniteltu uusi tielinjaus

Lähde: Turun maakunta-arkisto, Turun tuomiokapitulin arkisto, E VI75b.

Saarnahuoneen korjaushistoria

Ulrik Rudenschöldin mukaan aitta oli 1700-luvun puolivälissä ainoastaan nurkista vähän rappeutunut, mutta hirsi oli edelleen kovaa kuin luu. Vuonna 1841 mainitaan, että puuaines pohjoisseinällä (ikkunaluukullinen seinä) ja sisäosissa oli virheetöntä.²² Tosin jo seitsemän vuotta myöhemmin Helsingfors Tidning kirjoitti, että lahoissa seinissä viihtyy vihreä home ja pohjoisseinä on kaatumaisillaan.²³ Ilmansuunnat ovat kuitenkin usein menneet saarnahuoneesta puhuttaessa sekaisin, joten varmuutta siitä, mistä seinästä milloinkin puhutaan, ei aina ole.

Saarnahuone numeroitiin ja purettiin tiilikappelin rakentamisen ajaksi. Joissakin hirsissä näkyy edelleen numerointia tarkoittavat viillot. Kappelin valmistuttua se koottiin sisään suoraan hiekalle niin, että lattialankut olivat kosketuksessa maahan. Aitan yläosasta jätettiin pois joitakin ”myöhempien aikojen lisiä”, jotka jätettiin kappelin sisään lähelle ovea.²⁴ Saarna-aitan kunnosta ei ole mainintoja rakennusvaiheen ajalta eikä siis myöskään siitä, onko rakennukseen vaihdettu tuolloin hirsiiä.

Hirsikehikon huonosta kunnosta alkaa kuitenkin olla mainintoja 1900-luvun alkupuolella. Seinillä on kasvanut vihreää sientä ja hometta ja hirsissä on ollut lahovaurioita ainakin vuonna 1929 kirjoitetun raportin mukaan. Raportissa mainitaan alimman hirsikerran olevan maassa sannan sisällä ja ainakin oviseinällä olevan hirren olevan jo niin lahonnut, että se pitää vaihtaa. Tehtävä annettiin rakennusmestari K.E. Ojanperälle. Raportissa mainitaan myös puumatojen aiheuttamat vauriot ja lattialankkujen huono kunto. Ulkoseinien sienikasvuston sanotaan johtuvan siitä, että ne ovat liian lähellä kiviseinää ja pysyvät siksi kosteana. Seinät käsiteltiin liuoksella, jonka pääsisältönä on borax, lipeäkivi, karboolihappo, schellakka ja natriumsuola. Tässä vaiheessa myös

oven piilien rakopuut ja seinän 4 pystypiiru vielä puuttuivat ja niiden laittamista paikalleen suositeltiin.²⁵

Vuonna 1930 Kokemäen kirkkovaltuuston asettama toimikunta pohti Muinaistieteelliselle toimikunnalle lähettämässään kirjeessä saarnahuoneen sulkemista yleisöltä verkkoaidalla ilkeivallan estämiseksi. Huolta aiheutti mm. kävijöiden halu kaivertaa nimikirjaimensa hirsiseiniin ja olipa seinää edellisenä kesänä jollain tavalla jopa hajoitettu. Toimikunta pohti myös valvonnan järjestämistä ja sisäänpääsyn sallimista ainoastaan oppaan kanssa.²⁶ Tämä tosin edellyttäisi pääsymaksun määräämistä ja samana vuonna teetettiin pääsylippuja kappeliin. Seurakunnan arkistosta löytyvän tilikirjan mukaan kappelin tulot koostuivat keräyslippaan tuotoista ja summa vaihteli vuosittain 26 ja 661 markan välillä, mutta pääsylippujen tilaamista seuraavana vuonna 1931 tuloja oli peräti 1148 markkaa.²⁷ Suojaverkkoa kappeliin ei asennettu.

Esko Pertolan mukaan saarnahuoneen seinillä oli ollut ”aikaisemmin” kolme pahvitaulua, joihin oli ”vanhahtavalla kirjainmallilla” kirjoitettu kielto seinille kirjoittamisesta. Runoilija Juho Henrik Erkkö oli asunut tilapäisesti Kokemäellä kesällä 1903 ja kirjoittanut saarnahuoneeseen vetoavan taulun ”Poistu käsi tunnoton, muistot pyhät rauhan saakohon”.²⁸ Valitettavasti vanhat tekstitaulut ovat vuosien saatossa hävinneet. Maisteri O. Lilius oli toimittanut saarnahuoneeseen pienen pöydän, lyijykynän ja vihon nimikirjoituksia varten ilmeisesti jo 1800-luvun lopulla.²⁹ Vähitellen vanhoissa nimikirjoituksissa alettiin nähdä arvoakin. Rinne luettelee joitakin vanhimpia vuosilukuja raportissaan vuonna 1929.³⁰ Tosin vuonna 1953 kirjoitetussa Muinaistieteellisen toimikunnan raportissa esitetään, että lyijykynällä kirjoitettuja tekstejä pitäisi poistaa kumilla pyyhkimällä.³¹ 1970-luvulla kirjoitusten katsottiin jo jopa nostavan rakennuksen arvoa ja Esko Pertolan mukaan Museoviraston edustajakin oli toivonut niistä omaa esitettä. Maanviljelijä Väinö Aakula on laatinut tutkielman saarnahuoneen

nimikirjoituksista 1950-luvulla, mutta sitä ei tiettävästi ole julkaistu.³² Tutkielmaa ei myöskään ole löytynyt arkistoista.

C. Kolberg kaiversi nimensä seinään 17.4.1815 eli ennen kappelin rakentamista. Suurin osa nimikirjoituksista on kuitenkin kirjoitettu 1850-luvun jälkeen. Kuva: Niina Uusi-Seppä

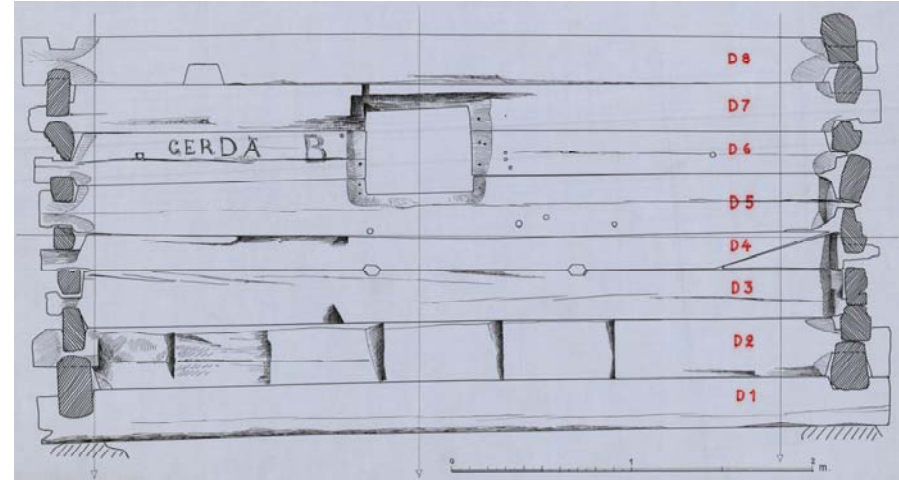
Vuonna 1953 O. E. Kivistön kirjoittaman muistion mukaan hirsikehikosta valui puutoukan jauhetta. Muistiossa todettiin, että hirret pitäisi ruiskuttaa konservointiaineella, joka ei muuta hirsien väriä. Lattialankut olivat pahasti lahonneet ja muistiosta kävi ilmi, että kappeliin oli harkittu betonilattiaa. Kivistö suositteli kuitenkin lankkulattiaa. Uusi lattia tehtiin hiekalle asetettujen, kyllästettyjen puiden päälle ja hirsikehikko nostettiin lankkujen päälle.³³ Taikauskaiset repivät hirsistä vielä 1900-luvullakin tikkuja hammassärkyyn. Hirret olivat sisältä paikoin hyönteisten syömiä. Saarnahuonetta ruiskutettiin ainakin vuonna 1953 ”petrooliliuoksena” amerikkalaisella puunkyllästysaineella Woodlife.³⁴

Vuonna 1955 saarnahuone purettiin ja siirrettiin ulos kyllästämiskäsittelyä varten³⁵. Tässä yhteydessä vaihdettiin alin hirsi takaseinälle ja joenpuoleiselle luoteisseinälle³⁶. Kokoaminen dokumentoitiin erittäin huolellisesti sekä piirtämällä (Reino Mattila) että valokuvaamalla (Niilo Valonen). Piirroksissa on kuvattu hirsien varaukset ja liitokset yksityiskohtaisesti. Piirustukset löytyvät Museoviraston rakennushistorian osaston piirustusarkistosta ja valokuvat kansatieteen kuva-arkistosta.

Vuonna 1955 saarnahuone purettiin ja koottiin ulos kyllästettäväksi. Kuvasta näkee hyvin, että takaseinä on erittäin vaalea ja hyvin säilynyt. Molemmissa sivuseinissä on yksi muita vaaleampi hirsi. Kyseessä ei kuitenkaan ole uusi hirsi. Kuva: Niilo Valonen, Museoviraston kuva-arkisto.

1950-luvun jälkeen saarnahuoneen kunnosta ei ole mainintoja vaan huomiota on alettu kiinnittää tiilisen suojarakennuksen kuntoon. Vuonna 2005 saarnahuone puhdistettiin ja siitä tehtiin samalla vauriokartoitus. Hirsikehikko oli tuolloin erittäin likainen ja pölyinen ja siinä oli myös kalkkiroiskeita kappelin 1970-luvulla tehdyn sisämaalauksen jäljiltä. 1950-luvun kyllästämisen jälkeen tapahtuneista hyönteisvaurioistakin oli selviä merkkejä, mutta eläviä hyönteisiä ei löytynyt. Monissa hirsissä on varauksessa pahoja lahovaurioita.³⁷ Saarnahuoneessa oleva pöytä konservoitiin vuonna 2004 ja pöydällä ollut Fanny Maria Koskisen kirjailema, huonokuntoinen liina vietiin Kokemäen museon tekstiilivarastoon.³⁸

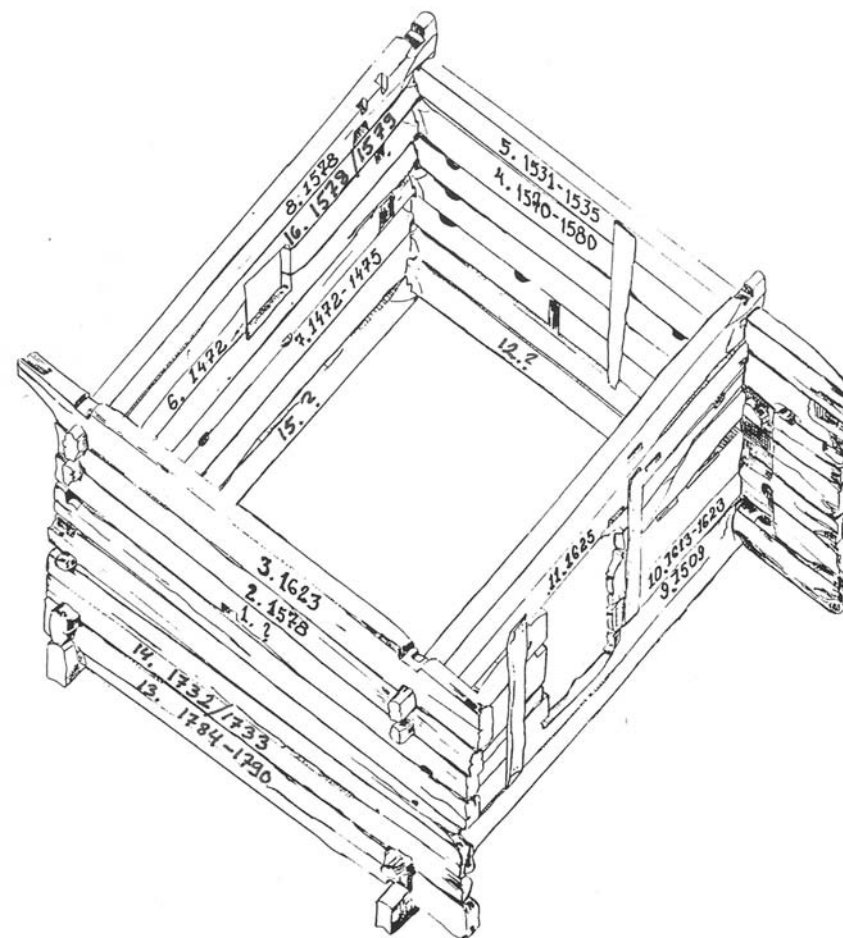
Takaseinä Reino Mattilan piirtämänä vuonna 1955. Toiseksi alimmassa hirressä näkyy veistojalkia. Vanha pyöreä hirsi on veistetty saarnahuoneeseen sopivaksi. Museoviraston piirustusarkisto.

Hirsien ajoitus

Rakennukselle tehdyn dendrokronologisen tutkimuksen perusteella hirret ovat varsin eri-ikäisiä, vanhimmat ovat 1400-luvulta ja nuorimmat 1700-luvulta. Rakennusta on siis korjattu useaan otteeseen. Tämä tekee saarnahuoneen tutkimisesta varsin haasteellisen: Eri aikoina vaihdetut hirret saattavat kertoa enemmän siitä rakennuksesta, jossa ne ovat olleet ennen saarnahuonetta. Saarnahuoneen hirsiiä on ajoitettu kahteen eri otteeseen Joensuun yliopistossa. Ensimmäinen tutkimus tehtiin vuonna 1990, jolloin tutkituista hirsistä kaksi vanhinta oli kaadettu 1470-luvulla, kolme hirttä oli kaadettu 1570-luvulla ja kolme 1620-luvulla. Yksi hirsi oli kaadettu talvella 1509/1510 ja yksi 1530-luvulla. Vuonna 2003 ajoitettiin vielä kolme hirttä lisää. Näistä vanhin oli kaadettu talvella 1578/1579. Kaksi muuta oli kaadettu vasta 1700-luvulla: vanhempi talvella 1732/1733 ja nuorempi 1780-luvulla. Lisäksi on otettu näyte kolmesta hirrestä, joita ei ole pystytty ajoittamaan.³⁹

Rakennusta on siis korjattu moneen otteeseen vaihtamalla tarvittaessa uusia hirsii lahonneiden tilalle. Hirsissä olevat loveukset paljastavat, että ”uudet” hirret ovat olleet jo ennen saarnahuonetta jossain toisessa rakennuksessa. Jotkut hirsistä on selvästi veistetty pyöreästä hirrestä ”sileäksi” saarnahuonetta varten. Veistojälki on karkea, koska puu on ollut veistettäessä vanhaa ja kuivaa. Erityisen hyvin tämä näkyy ikkunaseinän toiseksi alimmassa hirressä, jossa on ulkopuolella näkyvissä jopa veistämistä helpottamaan tehdyn sauhauksen jäljet. Oviseinällä oleva ylin hirsi onkin veistetty vain ulkopuolelta.

Vanhimmat kirjalliset maininnat aitasta ovat jo 1600-luvulta ja selvät silminnäkiäläusunnatkin jo 1700-luvulta. Rakennus on aina mainittu hyvin vanhan näköiseksi ja sen on arveltu voivan todella olla 1100-luvulta peräisin. Pienen aitan ylläpito vuosisadasta toiseen hirsii vaihtamalla kertoo siitä, että rakennusta on pidetty todella arvokkaana, jopa pyhänä. Voisi luulla, että pyhään rakennukseen käytettäisiin uusia hirsii, jos kerran niitä ”alkuperäisiä” piispan aikaisia on ollut pakko vaihtaa. Saarnahuoneen on kuitenkin selvästi haluttu näyttävän vanhalta. Kenen vuoksi sen autenttisuutta on haluttu vaalia? Paikalliset ihmiset ovat varmasti olleet tietoisia korjaustoimista, jotka ovat tapahtuneet keskellä tiheästi asuttua Ylistaron kylää. Aittaa on siis varmasti ylläpidetty pyhiinvaeltajien ja muiden matkalaisten vuoksi, jotka ovat tulleet Ylistaroon Talvi- ja Kesä-Henrikkinä. Matkalaiset tarvitsevat paikallisia palveluja, ruokaa ja yösiän, joten nähtävyydellä on ollut paikallisille ihmisille myös taloudellista merkitystä.

Joensuun yliopistossa vuosina 1990 ja 2003 ajoitetut hirret merkittynä Reino Mattilan piirustukseen.⁴⁰ Olisiko 1700-luvulla kaadetut hirret voitu vaihtaa kappelin rakentamisen yhteydessä? Ajoittamatta jääneet näytteet 12 ja 15 on vaihdettu 1950-luvulla ja oviseinän alin hirsi 1930-luvulla. Luoteisseinällä olevat kolme ajoittamatonta hirttä (3. – 5. alhaalta) ovat loveuksista päätelleen samasta rakennuksesta. Ikkunaseinällä on vanhimmat hirret, vaikka se on parhaiten säilynyt.

Pyhän Henrikin kappeli

Sant Henrikin kirkko, Henrikin muistopatsas

Vuonna 1839 tehtiin kaksi aloitetta saarnahuoneen suojelemisesta. Kokemäenkartanon omistajan poika, Finströmin pitäjän kirkkoherra Frans Peter von Knorring esitti arkkipiispa Erik Gabriel Melartinille piispa Henrikin kappelin muuttamista kansalliseksi muistomerkiksi ja teki asiasta aloitteen myös tuomiokapitulin notaarille Wilhelm Forsmanille. Vitikkalan kartanon omistajan poika, Kokemäen kirkkoherra Fredrik Grönholm teki samaan aikaan aloitteen saarnahuoneen siirtämisestä paremmalle paikalle kirkon viereen. Hän oli jo ajatellut siirtää rakennuksen omalla kustannuksellaan ja suojata sen vajalla, mutta oli tullut ajatelleeksi, että muinaisjäänös oli valtion omaisuutta, eikä näin rohjennut ryhtyä hankkeeseen ilman lupaa. Ilmeisesti motiivina oli myös rahan pyytäminen hankkeen toteutukseen.⁴¹

Tuomiokapituli suhtautui aitan suojeeluun myönteisesti ja alkoi suunnitella rahankeräyksen järjestämistä suojarakennuksen rakentamista varten. Ensin he kuitenkin pyysivät Helsingin yliopiston historian professori Gabriel Reiniltä arvion saarnahuoneen aitoudesta. Rein totesi, että vaikka asiaa ei historiallisten lähteiden perusteella voida todistaa, perimätieto on kuitenkin niin vahvaa, että saarnahuone saattaa olla aito. Kun saarnahuoneen omistanut Eva Kristina Malmi suostui rakennuksen suojeeluun ja lahjoitti siihen tarvittavan maa-alan, riittävät edellytykset hankkeen etenemiselle oli saatu. Senaatti päätti 12.10.1839, että saarnahuone suojataan kivisellä rakennuksella, johon liitetään sopiva suomenkielinen muistokirjoitus. Varat rakentamiseen kerättäisiin vapaaehtoisilla lahjoituksilla ja koko maan kirkkoissa kerättävällä kolehdilla. Keisari vahvisti päätöksen maaliskuussa 1840. Vuoden 1842 lopussa tehdyn tilinpäätöksen mukaan keräys oli tuottanut 1571,84 hopearuplaa, jotka sijoitettiin Saimaan kanavan obligaatioihin korkoa kasvamaan. Vuonna 1857 loppusumma oli noin 2 275 hopearuplaa.⁴²

Vaikka maanomistajan suostumus kappelin rakentamiseen oli jo varmistettu, paikan soveltuvuutta pohdittiin vielä vuonna 1843. Grönholm oli edelleen siirtoajatuksensa takana ja perusteli kantaansa mm. sillä, että aitan välittömässä läheisyydessä oli useita rakennuksia ja yleinen maantie. Hän epäili myös, että maaperän lujuus ei riitä suuren kivirakennuksen rakentamiseen. Grönholm ehdotti sen sijaan, että rakennus siirretään kirkon viereiselle lujalle kalliopohjalle ja aitan alkuperäiselle sijaintipaikalle pystytettäisiin graniittinen obeliski. Hän oli jopa selvittänyt tiilien toimitusaikataulun Kokemäenkartanolta kirkonmäelle. Kokemäenkartanon omistajana oli tuohon aikaan Frans Peter von Knorringin nuorempi veli Carl Henrik von Knorring. Hän oli alusta asti kiinnostunut kappelin rakennusurakasta ja tarjoutui toimittamaan tiiliä kahdeksan hopearuplan hintaan tuhannelta kappaleelta ja kalkkia kymmenestä hopearuplasta tynnyriltä.⁴³

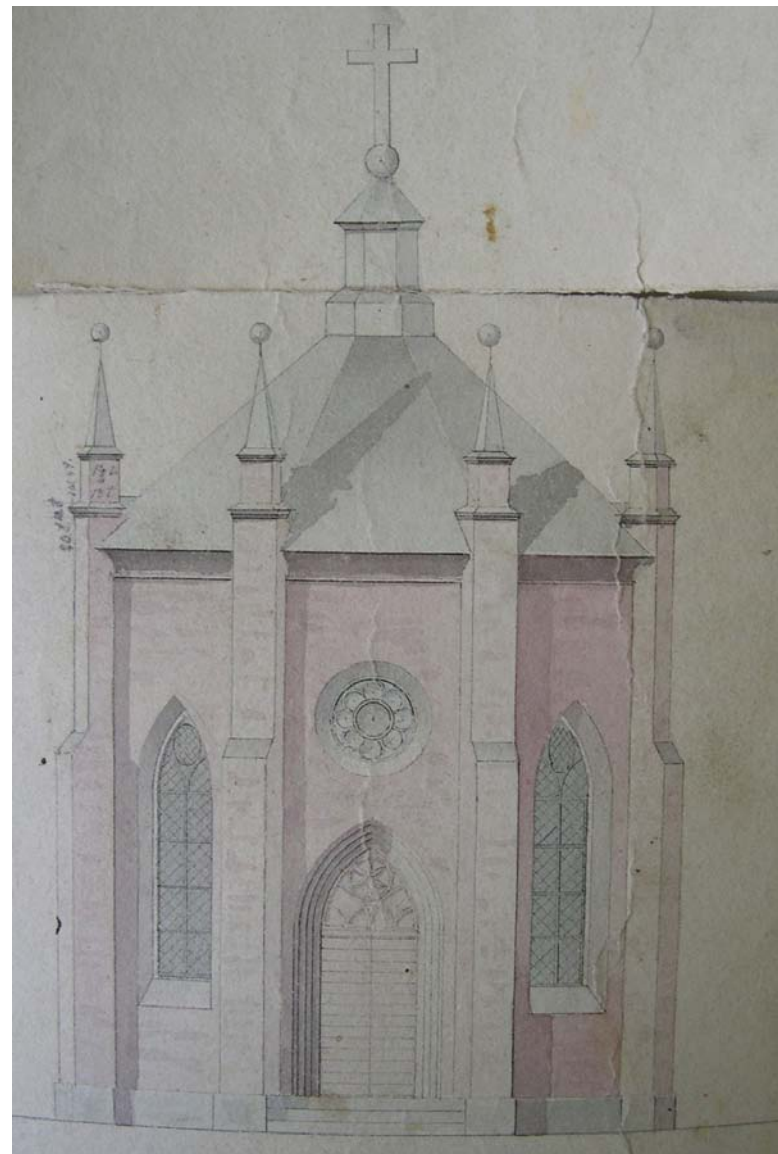
Tuomiokapituli tilasi suojakappelin piirustukset Turun kaupunginarkkitehti Per Johan Gylichiltä (1786 – 1875). Gylich oli ruotsalainen upseeri, joka toimi Turussa ensin kauppiana, mutta Turun palon jälkeen vuonna 1827 hän alkoi laatia rakennuspiirustuksia ja tuli pian valituksi kaupunginarkkitehdiksi. Vuosina 1827 – 43 hän suunnitteli lähinnä Turun julkisia ja yksityisiä rakennuksia, mutta erikoistui myöhemmin maaseudun kirkollisten rakennusten suunnitteluun. Gylichin varhaista tuotantoa on luonnehdittu persoonalliseksi empireksi, mutta 1840-luvulla hän kiinnostui uusgotiikasta, jota edustavat niin Pyhän Henrikin kappeli kuin samaan aikaan rakenteilla ollut Tyrvään kirkkokin.⁴⁴

Kesäkuussa 1844 Gylich kävi Kokemäellä tarkistamassa rakennuspaikan ja teki paikalta asemapiirroksen. Hän piti maaperää riittävän kovana, mutta paikkaa liian ahtaana, jos maantietä ja muutamia rakennuksia ei siirretä pois. Gylichin rakennuspiirustukset kappelista kustannusarvioineen hyväksyttiin tuomiokapitulissa

maaliskuussa 1845. Hän laati myös suunnitelman yleisen tien siirtämisestä kappelin toiselle puolelle. Kokemäellä pidettiin kirkonkokous toukokuussa 1845, jolloin käsiteltiin mm. riittävän suuren tontin hankkimista kappelille sekä rakennusten ja tien siirtämistä. Rakennusten ja tien siirtäminen tuotti vaikeuksia ja lopulta maaherra antoi heinäkuussa 1848 päätöksen, jonka mukaan tie piti siirtää Kokemäen tientekevöllisten kustannuksella, mutta Napparin rakennusten siirto maksetaan kerätyn rahaston varoista. Rakennusten siirtämisestä tehtiin tuomiokapitulin päätös kuitenkin vasta kaksi vuotta myöhemmin lokakuussa 1850.⁴⁵

Hanke siis eteni varsin hitaasti ja se herätti kummastusta valtakunnan lehdissä. Pelättiin jopa saarnahuoneen ehtivän tuhoutua ennen suojarakennuksen valmistumista. Senaatti vahvisti kappelin piirustukset ja muut asiakirjat vasta toukokuussa 1851 eli 9 vuotta rahankeräyksen päättymisen jälkeen. Samalla päätettiin kappelin seinään tulevasta tekstistä. Tuomiokapitulilla oli oma ehdotuksensa, mutta senaatti valitsi nimettömän kirjoittajan laatiman runomuotoisen ehdotuksen. Myöhemmin Suomettaressa kerrottiin, että teksti oli August Ahlqvistin käsialaa. Tuolloin vasta 25-vuotiaan ylioppilaan isä, yliopiston sijaiskansleri Johan Maurits Nordenstam oli senaatin jäsen.⁴⁶

Rakennusurakka huutokaupattiin ja sen sai Kokemäenkartanon isäntä kamariherra Karl Henrik von Knorring, joka teki halvimman tarjouksen 1770 ruplaa. Sopimus edellytti tarkkaa ohjeiden noudattamista. Tuomiokapituli määräsi tarkastajan valvomaan työn etenemistä ja ohjeiden noudattamista. Rakennuksen piti olla vesikatossa 1.10.1852 ja valmiina 1.9.1853. Sopimusta muutettiin myöhemmin kivijalan osalta. Von Knorring lupautui rakentamaan kivijalan lohkotuista kivistä lohkomattomien sijaan 80 ruplan lisäkorvausta vastaan.⁴⁷

Gylichin piirustus vuodelta 1844. Turun maakunta-arkisto. Oven yläpuolella olevasta pyöröikkunasta ei tullut aivan samanlainen kuin kuvassa.

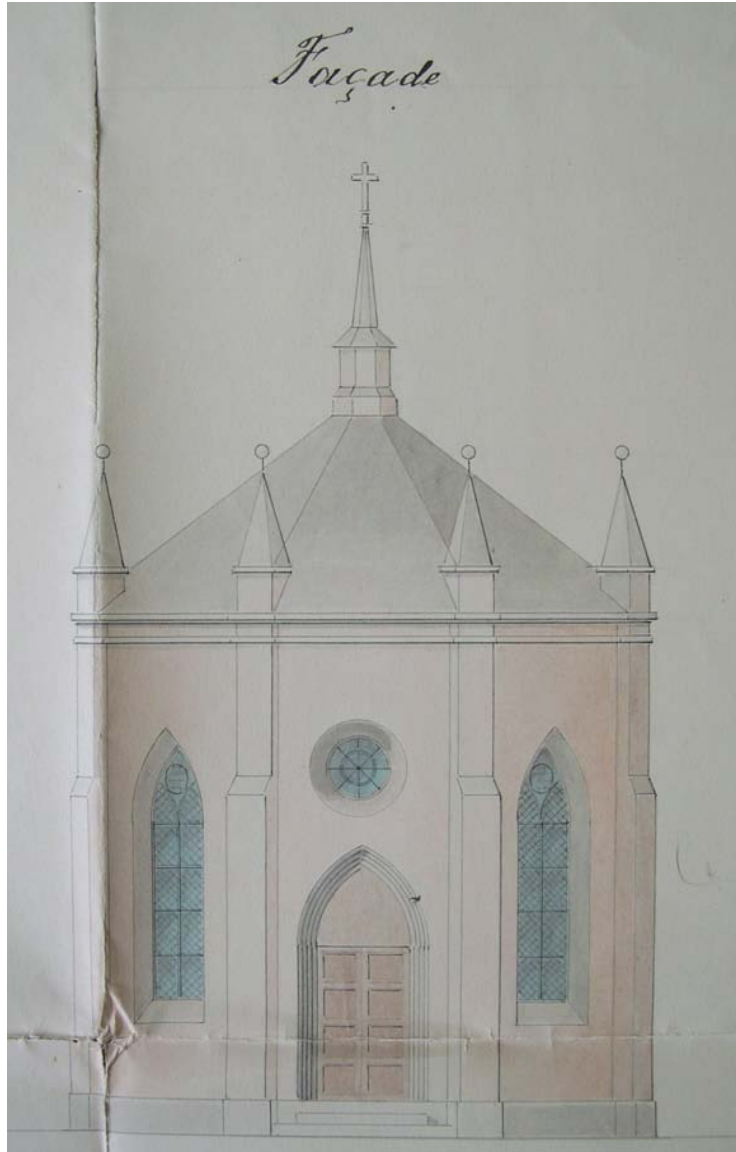
Saarnahuone numeroitiin, purettiin ja varastoitiin katoksen alle vielä loppuvuodesta 1851. Gylich oli laskenut kustannukset harmaakiviperustukselle, mutta von Knorring totesi, että pilareiden pohjustus tulisi tehdä jollain muulla tavalla. Sovittiin, että kun pintamaa on poistettu, kapitulit lähettäisi rakennusmestarin arvioimaan sitä, miten perustus tulisi tehdä. Paikalla kävi turkulainen muurarimestari Johan Sahlberg, joka valvoi myös Tyrvään kirkon rakennustöitä. Ehdotuksen mukaan kappeli perustettiin saveen kaivetuille hiekkapilareille, joiden päälle tehtiin sokkeli hakatusta kivistä.⁴⁸

Rakennusaika venyi hyvin pitkäksi. Kartanon oman tiilitehtaan tuotantoa ei jostain syystä kelpuutettu ja von Knorringin aikomus tilata tiilet Porin kaupungin tiiliruukista romuttui, kun Pori paloi vuonna 1852 ja tiilien myynti kaupungin ulkopuolelle kiellettiin. Gylichin ohjeen mukaan rakennukseen piti hankkia 52 000 virheetöntä tiiltä kokoa 12 x 6 x 3 tuumaa⁴⁹. Turustakaan ei saatu ensihätään kuin 2000 tiiltä, joten rakennushankkeelle anottiin kahden vuoden pidennystä. Työmaa seisojaksi kaksi vuotta ja syksyllä 1852 kirkkoherra Grönholm kaivautti omalla kustannuksellaan ojan kaivetuilta perustuksilta jokeen estääkseen perustusten vaurioitumisen. Muuraamista jatkettiin muurarimestari Johan Frimanin johdolla syksyllä 1854. Tiilien määrä osoittautui kuitenkin arvioitua suuremmaksi ja muuraustyö keskeytyi räystäskorkeuteen. Seuraavana kesänä työ saatiin lähes valmiiksi. Von Knorringin kirjeestä tuomiokapitulille 6.11.1855 ilmenee, että rakennuksesta puuttuu ainoastaan ikkunat ja rappaus, jotka tehdään seuraavana keväänä muurauksen kuivuttua. Samassa kirjeessä hän kysyy myös ohjeita lattian tekemiseksi ja siihen, miten saarnahuone sisälle pystytettäisiin. Saadusta vastauksesta ei ole tietoa, mutta saarnahuone pystytettiin kappelin sisään suoraan hienon hiekan päälle. Mitään lattiaa kappeliin ei tehty.⁵⁰

Kapituli pyysi lääninarkkitehti Georg Chiewitziä tekemään rakennuksen lopputarkastuksen. Chiewitz teki lopputarkastuksen 9.2.1857 ja kirjoitti hyväksyvän lausunnon. Hän totesi, että rakennus on toteutettu sopimuksen, piirustusten ja kustannuslaskelman mukaisesti, mutta yksityiskohdissa on seikkoja, jotka eivät vastanneet kunnollisen ja toimistaan tietoisien toteuttajien toimia, *varsinkin kun kyseessä on monumentti, joka tulee kantamaan jälkimaailmalle todistusta nykyisestä rakennustaiteen tilasta maassa.*⁵¹ Valitettavasti lausunnon ei ilmene tarkemmin, mitä nämä puutteet olivat.

Rakennuksesta tuli kahdeksankulmainen, ja sen kaikissa kulmissa on jyrkät pilari, joka päättyy kattopellin huipulla olevaan palloon. Rakennuksen keskellä oleva suippokatto päättyy ristiin. Rakennuksessa on seitsemän korkeaa suippokaarista ikkunaa, joissa on rautaiset karmit ja lyijypuitteiset rombiruutuiset lasit. Suippokaareen päättyvän oven yläpuolella on pyöreä ikkuna. Oven ja pyöreäikkunan välissä on graniittilaatta, johon on kirjoitettu kultakirjaimin Ahlqvistin laatima runomuotoinen teksti. Kappeli valmistui lopulliseen kuntoonsa kesäksi 1857, jolloin vietettiin kristinuskon maahantulon 700-vuotisjuhlaa. Kappelin vihki juhlallisina menoin käyttöön rovasti Fredrik Grönholm. Tapahtuma oli paikkakunnalla varsin suuri ja se sai julkisuutta myös valtakunnan lehdissä, läsnä kerrotaan olleen noin 5000 henkeä.⁵²

Pyhän Henrikin kappeli on edelleen Kokemäen suosituin matkailunähtävyys. Esko Pertolan mukaan kappelilla vieraili vielä 1980-luvulla vuosittain tuhansia (jopa 30 000!) ihmisiä⁵³. Ainakin 1950 – 60 -luvuilla kappeli oli suosittu nuorison tapaamispaikka. Vähitellen kappelin käyttö on kuitenkin vähentynyt. Kappelin puistossa ei enää juuri järjestetä tapahtumia, mutta kävijöitä on muutamia satoja vuodessa. Ryhmiä tulee eri puolelta Suomea.

Gylichin piirtämä kopio rakennuspiirustuksista vuodelta 1868. Vaikka piirustukset on tehty rakennuksen valmistumisen jälkeen, ne eivät täysin vastaa todellisuutta tornien ja ulko-oven osalta. Turun maakunta-arkisto.

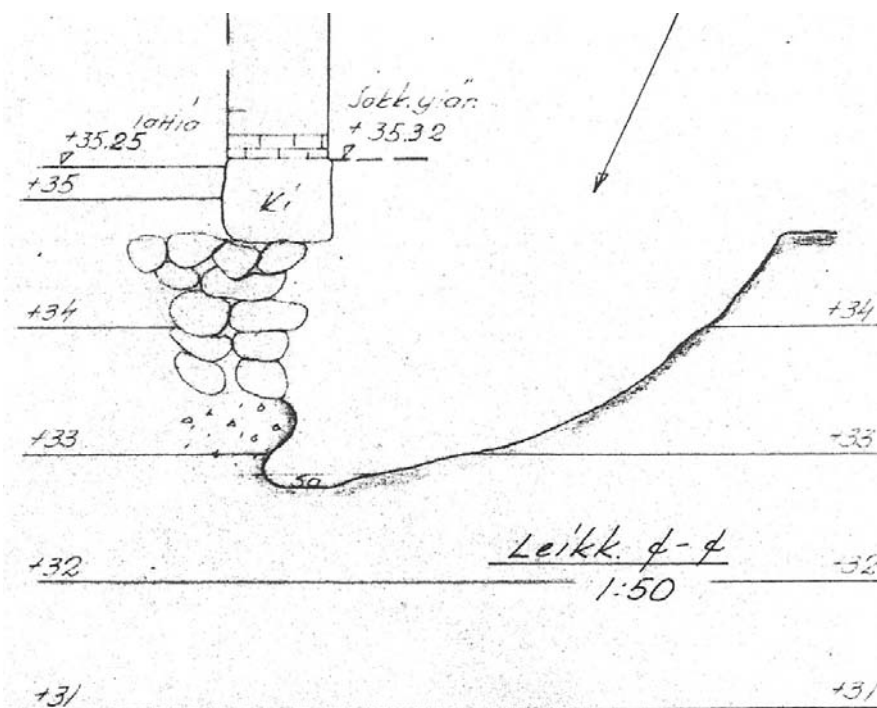
Leikkauspiirustuksessa tornit on piirretty oikein, mutta holvikaarien alapäässä olevat konsolit on piirretty väärin. Gylichin muissa piirustuksissa on piirretty malli sellaisia konsoleita varten, jotka kappeliin on tehty. Turun maakunta-arkisto.

Kappelin korjaushistoria

Pyhän Henrikin kappeli muodostui rakennusteknisesti ongelmalliseksi pian valmistumisensa jälkeen. Maaperä osoittautui kuitenkin lujuudeltaan liian heikoksi raskaalle tiilirakennukselle, joka alkoi varsin pian kallistua kohti jokea. Naapurissa asunut Pauli Horelli seurasi kallistuman etenemistä räystäältä tippuvan veden avulla. Kallistuma oli jo 1920-luvulla 11 cm ja vuonna 1974 hän kertoi sen olevan 31 cm. Kokemäenjokeen hieman kappelista ylävirtaan valmistui 1940-luvulla Kolsin voimalaitos, joka vaikutti veden pinnan korkeuteen alajuoksulla. Kappeli sijaitsee joen ulkokaarteessa voimalaitoksen alapuolella ja juoksutukset ovat syöneet rantapengertä kappelin kohdalta.⁵⁴ Vuonna 1965 paikalla vieraili Muinaistieteellisen toimikunnan edustajia, jotka totesivat kappelin olevan lähes sortumavaarassa. Rakennus oli selvästi kallistunut ja sen seinissä oli pahoja halkeamia⁵⁵. Tässä vaiheessa kuitenkin huomattiin, että rakennus ei oikeastaan ole kenenkään omaisuutta, joten korjausvastuutakin oli vaikea osoittaa kenellekään. Seurasi pitkällinen kirjeenvaihto Kokemäen seurakunnan, Turun tuomiokapitulin ja Muinaistieteellisen toimikunnan välillä, jossa selviteltiin kappelin omistussuhteita, tarvittavia korjaustoimenpiteitä ja niistä koituvia kustannuksia. Kirjeenvaihtoon osallistuivat myös Turun ja Porin lääninrakennustoimisto, Turun arkkhiippakunta, Kokemäen kulttuurilautakunta, Kokemäki Seura ja Lions Club. Tukea ja apua luvattiin, mutta kappelin omistusta kukaan ei halunnut vastuulleen.

Kokemäen seurakunta tilasi perustusten vahvistussuunnitelman Pohjavahvistus Oy:ltä 1970-luvun alussa. Kappelin ympärille kaivettiin tuolloin kolme koekuoppaa noin kahden metrin syvyyteen, perustusten alla olevaan savikerrokseen asti. Tutkimuksen mukaan soralla ja kivenlohkareilla täytettyyn kuoppaan oli aikojen saatossa valunut humusta, mikä oli aiheuttanut perustuksissa epätasaista routimista. Myös perustusten alla oleva savi oli painunut kokoon

epätasaisesti, mikä oli aiheuttanut rakennuksen kallistumisen joelle päin. Kappelille tehtiin perustusten vahvistussuunnitelma antura- ja paaluperustuksella, mutta kumpaakaan suunnitelmaa ei toteutettu. Vuonna 1975 luotilangalla tehdyn mittauksen mukaan rakennuksen kallistuma oli 21,5 cm. Samana vuonna perustusten vaurioista neuvoteltiin Museoviraston sekä Kokemäen seurakunnan ja kauppalan kesken. Näkemykset tarvittavista toimenpiteistä vaihtelivat: Museoviraston mielestä kallistuminen oli hidastunut ja halkeamat vanhoja eli sortumavaaraa ei enää ollut. Kunnan ja seurakunnan edustajat puolestaan ehdottivat jopa koko suojarakennuksen rakentamista uudelleen⁵⁶. Tässä vaiheessa keskusteltiin alustavasti myös siitä mahdollisuudesta, että Pyhän Henrikin kappeli siirtyisi Museoviraston hallintaan.

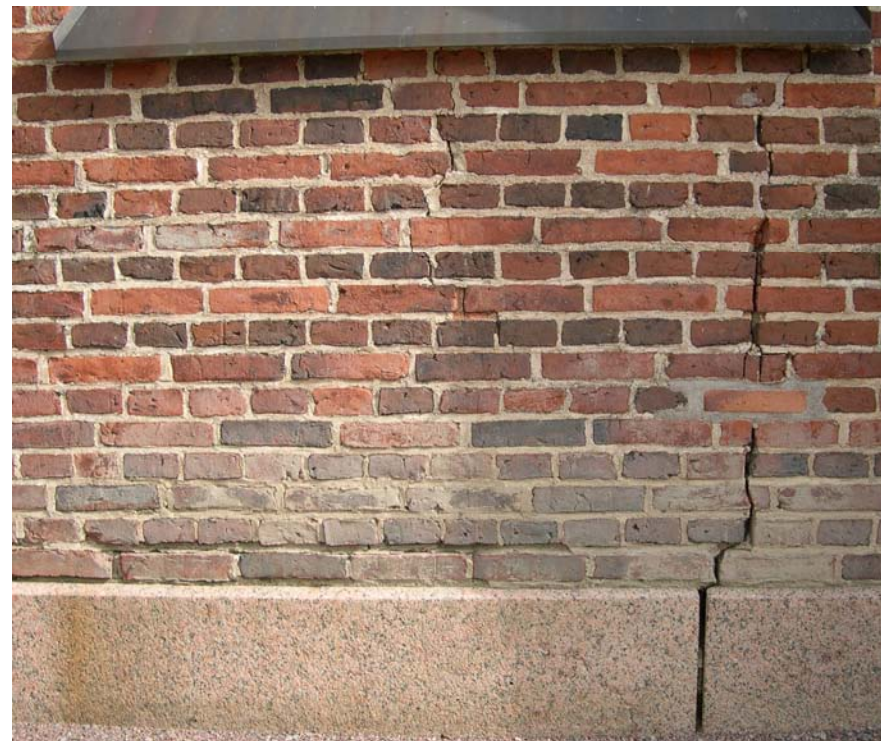
Leikkauspiirros kappelin perustuksista. Pohjavahvistus Oy, 1971.

Esko Pertola kirjoitti vuonna 1976, että kappelin kallistuminen oli kiihtynyt perustusten tutkimisen jälkeen. Hänen mukaansa koekuopat täytettiin huolimattomasti jättäen maakerrokset löysään ja samalla tuhottiin kappelin ympärille 1930-luvulla kaivettu salaoja.⁵⁷ Salaojasta ei ole mainintoja muualla, mutta seurakunnan arkistosta löytyvästä tilikirjasta näkee, että kappelilla on tehty korjauksia 1930-luvulla. Vuonna 1930 kappelille oli ostettu soraa ja vuosina 1933 – 34 oli maksettu palkkio lukon korjauksesta ja maalaustöistä.⁵⁸

Vuonna 1976 kappelia alettiin lopulta kunnostaa. Työn tilaajana ja valvojana toimi Museovirasto. Perustukset korjattiin sisäänkäynnin kohdalta tekemällä kummankin ovenpielen alle peruspilarit teräsbetonista. Pilareiden väliin tehtiin teräsbetonipalkki kynnyksivien alle. Pilarit ulotettiin routimattomaan syvyyteen ja kuopasta johdettiin salaoja rantapenkkaan. Ohjeen mukaan piti tehdä kokoojakaivo, mutta sellaista ei tehty.⁵⁹ Perustusten korjaamisen jälkeen seinien halkeamat täytettiin Parmu-muuraussementin ja fillerin sekoituksella, saumaus tehtiin kalkkilaastilla ja paikkamaalaukset Fresko hautakalkilla.⁶⁰ Ulkoseinän kahteen halkeamaan muurattiin tiilisilta, joista halkeamien etenemistä voidaan jatkossa seurata. Vuonna 2003 kappelille tehtiin vauriokartoitus ja muutamiin halkeamiin sisäseinissä tehtiin kipsisiltoja.⁶¹

Museovirasto on mitannut kappelin kallistumaa vuodesta 1999⁶²:

22.3.1999	Mittaustulos	235 mm
19.6.2002	Mittaustulos	240 mm
24.7.2003	Mittaustulos	244 mm
26.10.2004	Mittaustulos	247 mm
9.8.2006	Mittaustulos	251 mm

1970-luvun korjausten yhteydessä kahdelle seinälle muurattiin sidetiili halkeaman kohdalle. Tässä tiilessä on vasta pieni hiushalkeama. Kuva: Niina Uusi-Seppä 2007.

Vuonna 2003 kappelin sisältä poistettiin noin 40 cm:n hiekkakerros tiiliseinän ja saarnahuoneen väliseltä alueelta. Kappelin perustusten sisäpuolelle muodostui näin kaivanto, jonka syvyys vaihteli 30 – 50 cm:n välillä. Hiekkakerroksen alta alkoi savikerros. Kappelin sisäpuolella kaivettu perustuskuoppa ei siis näyttäisi ulottuvan yhtä syvälle kuin rakennuksen ulkopuolella. Kappelin pilarien alla on suuret laakeat peruskivet, seinän perustus on koottu pienemmistä kivistä. Syksyllä 2003 kaivanto täytettiin asettamalla pohjalle ensin suodatinkangas, jonka päälle tuli noin 25 cm:n kerros Leca-soraa. Tämän päälle tuli taas suodatinkangas, joka peitettiin

soramurskeella. Murskeen pinta laskee saarnahuonetta kohti, koska kappelin ns. lattiataso eli tiiliseinän ja kiviperustuksen rajakohta kulkee samassa tasossa saarnahuoneen lattian kanssa. Saarnahuone on nostettu kivien ja kannattajien päälle, joiden välissä pitää ilman kiertää, joten kappelin lattiapinnasta ei voitu tehdä suoraa. Kappelin sisällä on siis kuoppa, joka on luultavasti perua siltä ajalta, kun kappeliin suunniteltiin betonilattiaa 1950-luvulla. Kun betonivalua ei tehty, saarnahuone koottiin kyllästykseen jälkeen nurkkakivien ja kannattajien päälle kuopan pohjalle. Saarnahuoneen lattiaksi tuli uudet lankut, mutta kappeliin ei tehty lattiaa vielä. Perustuksen yläosa näkyi rakennuksen sisällä ennen nykyistä soratäyttöä.⁶³

Vuonna 2009 kappelin ympäristössä tehtiin maapohjatutkimus. Tutkimuksen mukaan rakennus on perustettu perusmaan päälle noin kaksi metriä paksun kiviarkin päälle, joka ulottuu noin 1,5 metrin etäisyydelle rakennuksen seinästä. Alueen pintamaan alla on noin 8 – 12 metrin paksuinen koheesiomaakerros, jonka tiiviys vaihtelee erittäin löyhästä löyhään. Perusmaakerrokset ovat routivaa laihaa savea ja savista silttiä. Koheesiomaakerroksen alla on moreenikerros, jonka syvyys maanpinnasta vaihtelee 8,2 – 12,6 metriin.⁶⁴ Kappelin perustusten vahvistamista pohditaan edelleen eikä sopivaa ratkaisua tai riittävää rahoitusta ole löytynyt vielä.

Kappelin katto oli tehty rautapellistä ja se oli jo vuonna 1866 ruostunut. Katto puhdistettiin ruosteesta ja maalattiin paikallisen maalarimestari Johan Harringin toimesta. Hän maalasi tuolloin myös kappelin ovet.⁶⁵ Vuonna 1929 vesikatto oli taas raapimisen ja maalaamisen tarpeessa.⁶⁶ Vuonna 1976 vuotava katto ja muut pellitykset paikattiin bitumilla ja lasikuituhuovalla.⁶⁷ Lopulta vuonna 1986 katon todettiin olevan niin huonossa kunnossa, että sen uusimisen katsottiin olevan välttämätöntä.⁶⁸ Katto, risti ja ikkunapellitykset uusittiin vuonna 1989, samalla rautapelti vaihtui kupariin.

Rakennukselle on tehty myös ilkivaltaa: ikkunoita rikottiin ja kassalipas murrettiin auki neljä kertaa ensimmäisten kymmenen vuoden sisällä. Vuoden 1866 varkauden jälkeen kappelin oveen hankittiin vahvemmat lukot ja lipas päätettiin tyhjentää useammin.⁶⁹ Lukkoa on korjattu myös 1930-luvulla. Avainta säilytettiin aluksi Kylä-Horellilla, sotien jälkeen se siirrettiin nahkuri Koskisen verstasarakennukseen. Väärinkäytöksiä kuitenkin tapahtui ja avain katosi useammankin kerran, joten lopulta oveen hankittiin riippulukko, johon oli useita vara-avaimia. 1970-luvulla avainta säilytettiin Malmilla tien toisella puolella.⁷⁰ Myöhemmin avainta säilytettiin lähinaapurin (Manner) pihapuussa, kunnes 2000-luvun alussa päätettiin, että avaimen saa hakea kaupungintalolta tai kirkkoherranvirastosta virka-aikoina.

Ikkunat rikkoutuivat ensimmäisen kerran myrskyssä jo syksyllä 1857.⁷¹ Sen jälkeen rikkiäisistä ikkunoista on useita mainintoja. Vuoden 1918 tapahtumien jälkeen ikkunat irrotettiin ja kuljetettiin Kylä-Horelin trenkipirttiin korjattavaksi. Työtä johti rakennusmestari K. E. Ojanperä.⁷² Juhani Rinteen matkakertomuksessa vuodelta 1929 ikkunoista sanotaan, että niistä puuttuu ruutuja koossa pitävä kehä, jolloin ruudut pääsevät liukumaan alas rautapuitteissa ja tämän vuoksi rikkoutuvat herkästi tuulen voimasta. Ikkunoiden suojaksi ilkivaltaa vastaan oli jo tuolloin asennettu rautaverkko, mutta verkko oli liian lähellä ikkunaa, joten isolla kivellä sai lasit rikki edelleen.⁷³ Vuonna 1976 ikkunat korjattiin Museoviraston toimesta. Tuolloin ikkunasyvennyksiin asennettiin seulaverkko 15 cm irti ikkunoista suojaamaan laseja. Tämän jälkeen ikkunoista on rikkoutunut yksittäisiä ruutuja.

Oven maalauksesta on maininta siis vuodelta 1866 ja jotain maalaustöitä kappelilla on tehty myös 1930-luvulla. Ovea oli paikkamaalattu lateksilla ilmeisesti 1970-luvulla. Vanha maali oli punaruskeaa öljymaalia. Vanhoissa valokuvissa oven päällä oleva

suippokaari on vaaleampi kuin ovi. Kaaressa oli selvästi ohuempi maalikerros kuin ovissa ja maali oli myös paremmin kiinni. Ehkä se on jäänyt välillä maalaamatta. Sisäpuolelta tämä puuosa on maalattu keltaiseksi. Ulko-ovessakin oli vähäisiä jäämiä keltaisesta vesiliukoisesta maalista.⁷⁴ Kappelin valmistumisella oli aikanaan kiire, joten ehkä ovi on maalattu avajaisia varten ensin väliaikaisesti keltamullalla ennen vuonna 1866 tapahtunutta öljymaalausta.

Vuonna 2004 ovi maalattiin petroliöljymaalilla ja siihen tehtiin sepän takoma lukkosalpa. Ennen maalausta ovesa oli kaksi tekstilaattaa. Ylempi oli kuparinen ilmeisesti 1970-luvulla tehty laatta, jossa teksti: *Pyhän Henrikin saarnahuone. Suomen vanhin säilynyt puurakennus. Pyhän Henrikin kappeli. Rakennettu v. 1857. Suomen maaseudun vanhin museo.* Tämä laatta poistettiin ovesta ja sitä säilytetään nyt seurakunnan taloustoimistossa. Alemmasta peltilaatasta kirjoitus oli raaputettu pois, mutta siinä oli ollut teksti: *Rahan keräys tämän muistopaikan kunnossapitämiseksi.* Ovesa on aikaisemmin ollut soikea tekstilaatta, jossa Mauno Jokipiin mukaan on ollut teksti: *Rahan keräys P. Henrikin muistopatsaalle ja koululle.* Oveen oli jäänyt laatasta soikea jälki, jonka korkeus oli 220 mm ja leveys 320 mm. Uudempi laatta toimitettiin Museovirastoon entisöitäväksi tai uusittavaksi eikä ovesa ole tällä hetkellä mitään tekstilaattaa.

Kappelin ovi ennen uudelleen maalausta vuonna 2004. Rahalippaaseen liittyvä laatta oli huonokuntoinen. Vanhemmasta, soikeasta laatastakin oli ovesa vielä jälki nähtävissä. Kuva: Niina Uusi-Seppä

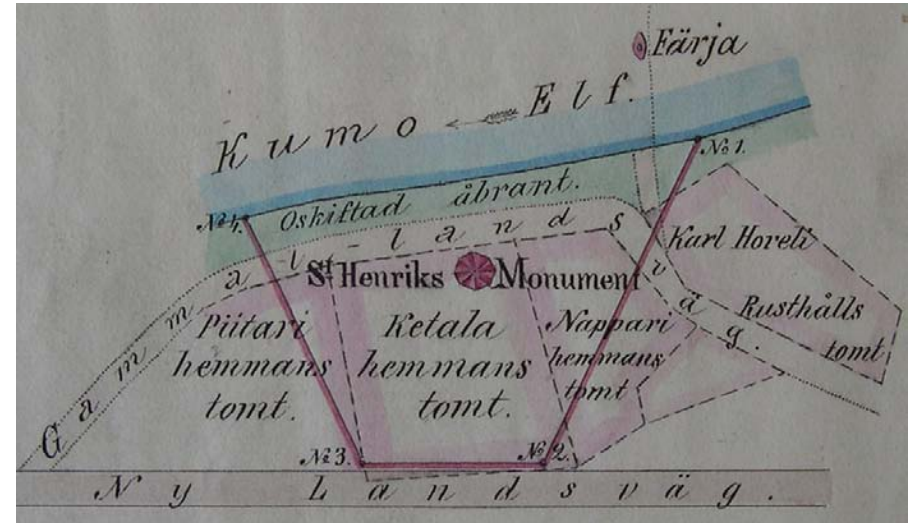
Kappelin puisto

Arkkipiispa Bergenheim vieraili kappelilla arkkipiispantarkastuksen yhteydessä toukokuussa 1856. Tuolloin todettiin, että rakennusta ympäröi perunamaa eikä sinne johda tietä. Pian tuomiokapituli pyysikin maaherran välityksellä lääninarkkitehti Georg Chiewitziä laatimaan kappelin ympärille puiston. Chiewitz suunnitteli kappelin ympärille englantilaistyyppisen puiston kiemurtelevine hiekkakäytävineen ja pensaineen. Eeva Kristiina Malmi lupautui jälleen lahjoittamaan omistamastaan Ketalan aukmenttilasta tarvittavan tontin ilman korvausta. Kapituli otti yhteyttä lääninhallitukseen ja varamaanmittari Johan Henrik Wahlroos teki puistosuunnitelmaan perustuvan maanmittaustoimituksen 9.3.1857. Tuomiokapitulin edustajana paikalla oli kappalainen Frans Josef Waden ja kruunua edusti nimismies Gustaf Majander. Tilaisuudessa olivat läsnä myös Malmin leskiemäntä, talollinen Tapani Matinpoika Nappari, rusthollari Kaarle Kaarlenpoika Horeli sekä pari edustajaa Kuoppalan kylän puolesta. Erottamista ei käsitelty sen kummemmin kapitulin kokouksessa, vaan paikalla tapahtunut maanmittaustoimitus katsottiin riittäväksi eikä lainhuudatusta tehty.

⁷⁵

Puistoa varten tarvittiin kuitenkin maata myös Napparin tilalta, jonka isäntä Tapani Matinpoika Nappari ei suostunut luovuttamaan kolmen kapanalan kokoista aluetta ilmaiseksi. Hän valitti erottamisesta ja vaati korvausta menettämästään maa-alasta. Rovasti Grönholm lunasti maapalan 13.5.1857 15 ruplalla nuhdellen samalla Napparia ankarasti siitä, että tämä oli rohjennut pyytää rahaa maakappaleesta. Tuomiokapituli käsittelee luovutuskirjaa toukokuussa 1857 ja lähetti sopimuksen maaherralle, joka toimitti sen taas senaatin kirkollisiasiain toimikunnalle.

⁷⁶

Varamaanmittari J. H. Wahlroosin piirtämä kartta lohkomistoimituksesta vuodelta 1857. Turun maakunta-arkisto.

Alue oli mukana Ylistaron lohkokunnan osittaisessa isonjaonjärjestelyssä vuonna 1906 ja silloin siitä on muodostettu rauhoitettavaksi muistomerkkipaikaksi tarkoitettu Pyhän Henrikin muistopatsasalue –niminen jakokunnan osakastilojen yhteisomistukseen jäävä alue.⁷⁷ Alueen ja rakennuksen omistajaa alettiin selvittää, kun rakennus oli päässyt niin huonoon kuntoon, että oli syytä löytää korjauksille maksaja. Kokemäen seurakunta selvitti asiaa ja omistajaksi todettiin tuomiokapituli, jolle alue oli aikanaan lahjoitettu. Tuomiokapituli ehdotti vuonna 1971 kirjeitse Kokemäen seurakunnalle, että se perustaisi säätiön, yhdistyksen tai muun juridisen henkilön, jonka nimissä kiinteistö voitaisiin lainhuudattaa. Tämän jälkeen seurakunta voisi hakea kirkon keskusrahastolta avustusta kappelin kunnostustöihin. Samassa kirjeessä ilmoitetaan, että vaikka joidenkin asiakirjojen mukaan tuomiokapituli mahdollisesti omistaisikin kyseisen kiinteistön, se ei halua sitä nimiinsä, vaan katsoo asian kuuluvan seurakunnalle.⁷⁸

Kappelin ja sen alueen hoito oli siis jäänyt Kokemäen seurakunnan vastuulle, vaikka se ei rakennusta tai aluetta omistanutkaan. Vuonna 1916 senaatti myönsi rahaa korjaustöihin, myöhemmin korjaustöihin osallistui Muinaistieteellinen toimikunta. Tilanteen selkiyttämiseksi vuonna 1983 Museovirasto teki Opetusministeriölle esityksen, jonka mukaan Piispa Henrikin saarnahuone suojarakennuksineen otettaisiin kansallisena muistomerkkinä Museoviraston hallintaan. Kokemäen kaupunki ja seurakunta lupautuivat huolehtimaan ympäröivän alueen hoidosta ja kohteen matkailullisesta käytöstä.⁷⁹

Puiston toteutuksesta vastasi Carl Henrik von Knorringin poika Eugen von Knorring ja hänelle maksettiin työstä 300 ruplaa.⁸⁰ Kerätyt rahat eivät lopulta aivan riittäneet kappelin ja puiston toteutukseen, vaan budjetti ylittyi 116 ruplalla eli koko hanke tuli maksamaan 2 660 hopearuplaa. Kulujen kattamiseksi järjestettiin taas valtakunnallinen keräys, joka kuitenkin tuotti vain noin 30 ruplaa. Rahaa tarvittiin myös puiston hoitoon, joten Tuomiokapituli anoi valtiolta 500 hopearuplaa Kokemäen seurakunnalle muistomerkkin hoitoa varten. Keisari hyväksyi anomuksen tammikuussa 1858. Tämän lisäksi kappelin oveen kiinnitettiin rahalipas ja kyltti, jossa luki: *Rahan keräys P. Henrikin muistopatsaalle ja koululle*. Haaveena oli siis perustaa Ylistaron kylään myös Henrikille omistettu koulu, mikäli rahaa kerääntyisi enemmän kuin alueen hoitoon tarvittaisiin.⁸¹

Kohteen ylläpitoa pohdittiin jo rakennusvaiheessa 1850-luvulla laajemminkin, kuten oheisesta lehtijutusta ilmenee. Kohteen korjauksen ja ylläpidon katsottiin kuuluvan ainakin tämän jutun kirjoittajan mielestä itsestään selvästi Kokemäen seurakunnan jäsenille, jotka ovat julkisella keräyksellä saaneet itselleen näin hienon kohteen. Pitkään seurakunta kohdetta hoitikin, mutta kun rakennuksen vaatimat korjaustoimet kasvoivat liian suuriksi, oli rahoitusta löydettävä muualta.

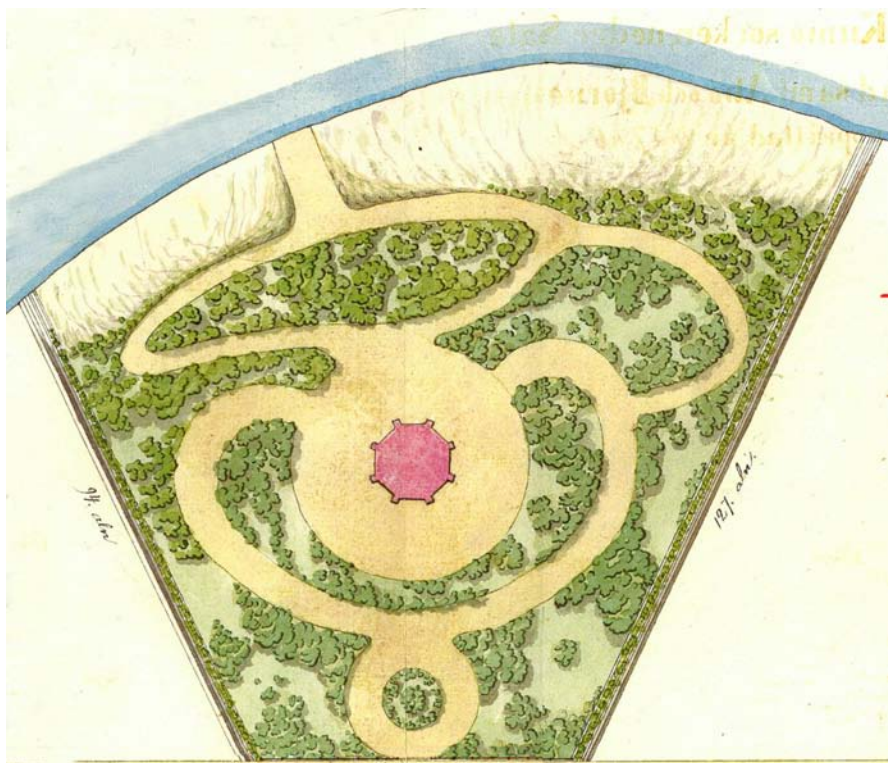
11.11.1851 Sanomia Turusta

Pispa Henrikki ja hänen muistopatsaansa Kokemäellä.

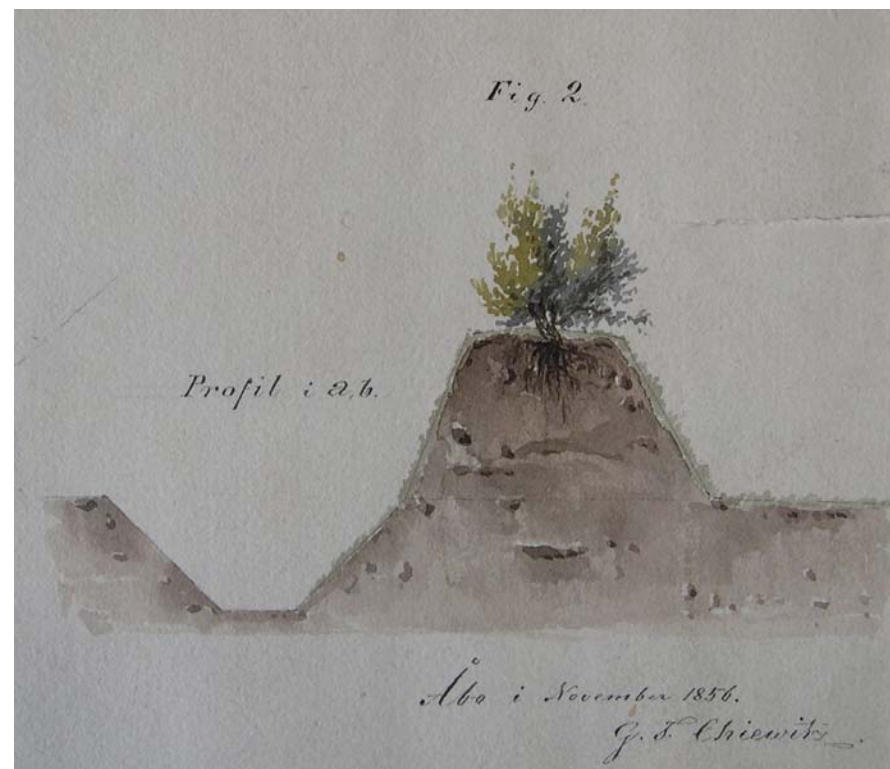
Viimeisen numeron Sekasanomissa mainitsimme tämän p. Henrikin muistorakennuksen kustannukset verrattavan 1,851 rupl. 97 kop. hop. Jos tähän summaan pannaan äsken mainitut 90 hopia ruplaa, jotka ovat maksetut saarnahuoneen likeillä olevien rakennusten muuttamisesta; eipä edellisessä mainituista 2,000:sta ruplasta paljon rahoja jää muistorakennuksen vuotiseen korjuun, holhoomiseen ja ylöspitoon. Kuinkas paljon siihen sitten tarvitaan? sanonee moni. Eipä siihen paljon tarvita, eikä joka vuosikaan; kyllä sen tiedämme. Mutta tarvitsevatpa kaikki rakennukset ja huoneet aina jonkun vuoden kuluttua vähän korjua kuitenkin, sen kyllä jokainen tietää ja ymmärtää. Kysyttäne nyt: kukas tämän rakennuksen korjun ja ylöspidon kustantaa? Me vastaamme epäilemättä: Kokemäen seurakunnan jäsenet.

Ensimmäinen kiitos tästä muisto-rakennuksesta tulee kieltämättä Provasteille Knorring ja Grönholm'ille. Sitälikin ovat rakkaat maamiehemme kiitettävät sentähden että he sen rakentamiseen mieluisesti ovat rahoja antaneet ja koonneet. Etenkin ovat Kokemäkiläiset velkapäät tämän kiitoksen suomaan ja antamaan maamiehillensä, jotka heille tällaisen soman ja pulskian kaunistuksen ovat lahjoittaneet. Kokemäkiläiset voivat aina kehuen kerskata tästä pitäjässensä olevasta koreasta rakennuksesta. Koko Suomen kansan omaisuus tämä rakennus tosin on; mutta kansa on tämän omaisuutensa Kokemäelle antanut holhottavaksi. Eikös he sitä holhoisi. Olispa siinä mielestämme vähän häpiällistäkin, jos he sen korjuun ja ylöspitoon muitten apua edes pyytäväsivät. Jos ystäväni minulle antaa kalliin ja kauniin lahjan, enkös minä tätä lahjaa silmäteränäni pitäisi? Enkö minä siitä itse huolta pitäisi? Totta kai. En suinkaan minä sitä muille varjeltavaksi antaisi.

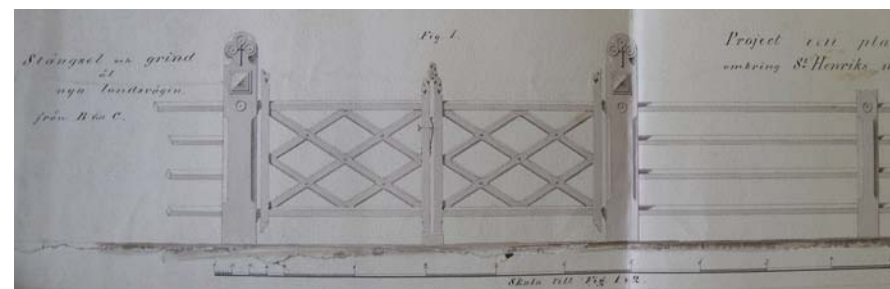
Chiewitzin puistosuunnitelma ei toteutunut sellaisenaan, koska kappelin sijaintikaan ei ollut todellisuudessa aivan sama kuin puistosuunnitelmassa. Chiewitz piirsi mallin myös aidalle ja portille, mutta vanhojen valokuvien perusteella mallin mukaista aitaa ei ole tehty. Turkulainen puutarhurimestari E. Nygren ohjeisti puiston rakennustoimet. Tontti rajattiin molemmin puolin uuden maantien ja joen väliin kaivetuilla ojilla ja maavalleilla. Maavalleille istutettiin pensasaita, mutta pensaiden lajista ei ole tietoa. Polut perustettiin kivillä, joiden päälle ajettiin hiekkaa. Istutuksiin käytettiin erilaisia puita ja pensaita ja nurmeen rairuohoa (raj gräs).⁸²

G. T. Chiewitzin puistosuunnitelma vuodelta 1856. Turun maakunta-arkisto

Chiewitzin leikkauspiirros tonttia reunustavista valleista ja mallipiirros porttia ja aitaa varten. Turun maakunta-arkisto

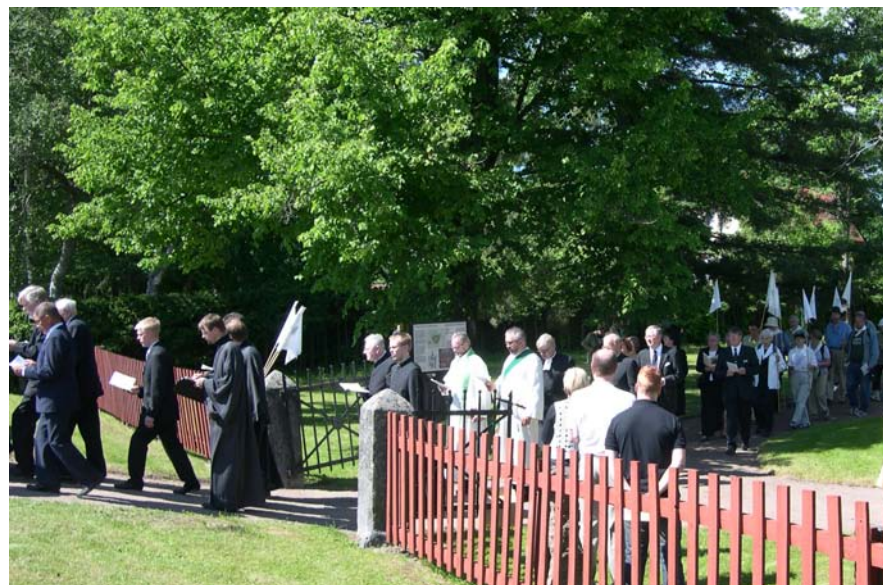

Kappeli on sijoitettu puistoon niin, että sen ovi on joen yläjuoksulle päin, osoittaen koillisen ja pohjoisen väliin. Puiston sommittelua ja uuden maantien sijaintia ajatellen olisi loogisempaa, että kappelin ovi olisi maantielle päin, josta vierailijatkin kappeliin tulevat. Noihin aikoihin Kierikanniemestä tuli tosin lautta Ylistaroon suunnilleen kappelin kohdalle ja tulijoita oli siis joeltakin päin. Kappeli oli kuitenkin matkailunähtävyys ja yleinen maantie, vanha postitie, siirrettiin nykyiselle paikalleen tuolloin. Tuntuukin siltä, että ainoa järkevä syy rakentaa kappeli niin päin kuin se nyt on, on se, että saarnahuone haluttiin pitää samassa asennossa kuin se oli ollut. Chiewitzin puistosuunnitelmassa oviaukolle saapuminen on otettu huomioon toisin kuin nykyisessä puistosommitelmassa.

Kappelin vihkimistilaisuudessa kerrotaan olleen läsnä noin 5000 henkeä ja tapahtuma sai paljon julkisuutta valtakunnan lehdissä. Kappelin puistossa järjestettiin 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alussa useita juhlatilaisuuksia, jonne tuli väkeä laajalta alueelta. Puistossa järjestettiin mm. vuonna 1885 perustetun Kokemäen raittius- ja sivistysseuran vuotuiset kesäjuhlat, joihin saapui vuonna 1896 pelkästään Porista 500 henkilöä ylimääräisellä erikoisjunalla. Näitä juhlia vietettiin vielä 1920-luvulla, jolloin niistä on K. E. Klintin ottamia kuvia. Esko Pertolan mukaan kappelin rannassa järjestettiin 1920-luvulla myös uimanäytöksiä ja rantaan tehtiin Kokemäen ensimmäinen hyppyteline. Kappelin ranta on toiminut myös lentonäytösten tukikohtana, kun porilainen kapteeni Huhtinen on lennättänyt halukkaita kaksipaikkaisella vesitasolla ainakin vuonna 1928.⁸³ Vuonna 2007 vietettiin kappelin 150-vuotisjuhlaa, jolloin puistoon kerääntyi väkeä tavallista enemmän. Muuten puiston käyttö tapahtumapaikkana on viime vuosina jäänyt hyvin vähäiseksi.

Kesäjuhlat kappelilla. Kuva: K. E. Klint 1924, Satakunnan Museo

Kappelin 150-vuotisjuhla 16.6.2007. Kuva: Niina Uusi-Seppä

Puiston ylläpito ja hoito

Jos kappelirakennuksen ylläpito tuotti ongelmia, niin ongelmia tuotti myös puisto ja sen hoito. Von Knorring oli luvannut istutuksille neljän vuoden takuun, mutta jostain syystä puisto oli jo kahden vuoden kuluttua huonossa kunnossa. Sanomalehti Hämäläinen kirjoitti 2.9.1859 puiston olevan ruokottomuuden vallassa, pensaat olivat kuolleet ja koko maa oli rikkaruohoja täynnä.⁸⁴ Kokemäellä on elänyt sitkeästi tarina, jonka mukaan kartanon isäntä von Knorring oli kuljettanut puistosta kaiken ruokamullan omille pelloilleen ja tämä oli syy puiston huonoon menestymiseen.

Vuonna 1862 puistoa kunnostettiin puhdistamalla ruohottuneet käytävät ja vuonna 1864 seurakunnan rippilapset istuttivat uusia puuntaimia kuihtuneiden tilalle. Työtä johti Kokemäenkartanon ”yrttitarhurimestari”. 1880-luvulta on merkintä aidan maalaamisesta ja uuden aidan teosta muutamaa vuotta myöhemmin. Frans Malmille on maksettu trekosmästarin ruokakuluista seitsemältä päivältä vuonna 1881 ja 1890-luvulla puistoon on toimitettu 67 kuormaa santaa. Puistossa kasvanut heinä myytiin huutokaupalla eniten tarjoavalle.⁸⁵

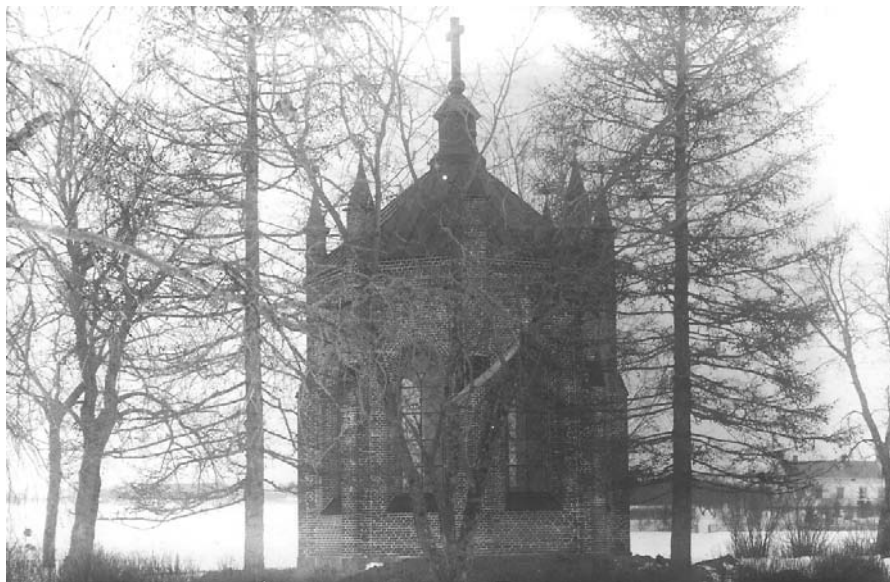
Pyhän Henrikin Pyhäkön tilikirjasta ilmenee, että vuosina 1918 – 33 kuluja on ollut lähinnä puiston ”ruokkoamisesta”. Tästä työstä on maksettu läheiselle Horellin tilalle. 1930-luvulla on maksettu myös alueen vartioinnista. Vuosina 1933 – 34 kuluja on ollut aitararpeista ja aidan teosta, aitarauodoista ja veräjistä. Lisäksi on tilattu Timotein siementä.⁸⁶

Jossain vaiheessa puisto alkoi kuitenkin kukoistaa, koska Esko Pertola kertoo siellä kasvaneen mahtavia piilipuita vielä 1920-luvulla. Nuo puut olivat jopa innoittaneet professori Jalmari Jaakkolan kirjoittamaan runon ”Teljän piilipuilta”, jonka ensiesitys oli Satakunnan laulujuhilla Huittisissa 24.6.1914. Puiston käytäviä

reunustivat 1930-luvulla korkeat ja tuuheat pensasaidat, jotka aiheuttivat myös yllättäviä ongelmia. Puisto tarjosi suojan pitkän peltoaukean keskellä ja ohikulkijat kävivät siellä tarpeillaan. Vuonna 1933 kappelilla kävi arvovaltaisia kansainvälisiä vieraita Naantalissa pidetyn pohjoismaisen piispainkokouksen yhteydessä. Yksi vieraista sattui sotkemaan kenkensä tällaiseen jätökseen ja vähitellen pensasistutukset hävisivät puistosta.⁸⁷ Puisto näyttäisi valokuvien perusteella olevan melko karu 1950-luvulla, vaikka Mauno Jokipii kirjoittaakin samaan aikaan kappelin puiston satavuotisesta tuuheudesta.⁸⁸

Kuva kappelista ja puistosta ilmeisesti 1900-luvun alusta. Pensaikko on tuuhea, mutta piilipuut näyttävät sijoittuvan enimmäkseen rantaan. Kuvassa näkyy seipäällä kuivumassa olevaa heinää, joka on myyty jollekin naapurille huutokaupalla. Kuva: Museoviraston arkisto

Kappelin puistoa 1920-luvulla tieltä joelle päin kuvattuna. Etualalla kaksi lehtikuusta. Maassa näyttäisi olevan kivien sekainen multakasa, mikä viittaa jonkinlaiseen kaivantoon, mahdollisesti salaojitukseen? Kuva: Axel Eriksson, Kokemäki Seuran arkisto.

Vähitellen puiston hoidossa alettiin keskittyä nurmikoneleikkuuseen. Pensaat hävisivät ja rantapenkereen puusto lisääntyi. 2000-luvun alussa puistosta kaadettiin vanhoja koivuja, joita kasvoi etenkin tontin pohjoisnurkkauksessa ja eteläisellä rajalla. Camille Rosengren inventoi puistoalueen vuonna 2003 ja totesi, että puiston vanhimpia puita ovat aivan kappelin vieressä rantatörmällä kasvava koivu ja kappelin eteläpuolella kasvava suuri vuorijalava. Nekään eivät kuitenkaan ole peräisi 1850-luvulta vaan luultavammin 1900-luvun alusta. Vanhempaa puustoa edustavat myös kaksi suurta makedonianmäntyä. Vanhoja säilyneitä pensaslajeja alueella edustavat syreeni, viitapajuangervo ja terttuselja. Perennoja ja kesäkukkia inventoinnissa ei löytynyt.⁸⁹ Niilo Valosen kuvassa vuodelta 1955 etualalla näkyy päivänkakkaran näköisiä kukkia. Rantapenkereessä kasvoi vielä pari vuotta sitten akileija.

Kappelin puiston satavuotista tuuheutta 1950-luvulla. Kuva: Esko Pertola, Kokemäki Seuran arkisto.

Vuonna 2002 puistoon pystytettiin Emil Cedercreutzin säätiön lahjoittama piispa Henrikin rintakuva. Patsas on valettu pronssiin ja se on graniittijalustalla. Patsas on kopio Kokemäen kirkossa olevasta terrakottaveistoksesta. Seurakunta esitti puiston ja kappelin valaisemista, mutta Museovirasto ei puoltanut esitystä.

Vuonna 2003 tehdyn hoitosuunnitelman mukaisesti puistoon on lisätty alkuperäisiä pensaslajeja yhtenäisiin ryhmiin käyttäen rantapenkereestä löydettyjä taimia. Vanhoille puille on tehty hoitoleikkauksia ja rantapenkereen vesakko on raivattu. Museoviraston muinaisjäännösten hoitoyksikkö niittää rantaa vuosittain. Aitatolpat suoristettiin ja aita maalattiin vuonna 2006. Portin läheisyyteen pystytettiin uusi opastaulu keväällä 2007. Vuonna 2002 puiston eteläreunaan on pystytetty Kokemäen kulttuuripolkuun liittyvä pieni opastaulu.

II ALUE JA RAKENNUKSET 2009

Kappelin puisto

Georg Theodor Chiewitzin suunnittelema englantilaistyylinen puisto sijaitsee Ylistaron peltoaukean laidalla, Kokemäenjoen rannalla. Kappelin molemmin puolin on 1800-luvun lopulla rakennettu näyttävä talo puiston keskellä, eikä ohiajaja välttämättä edes huomaa pientä puistikkoa joen rannalla. Kappelin kohdalla ei ole varsinaista parkkipaikkaa, mutta pyörätiessä on levnys, johon auton voi pysäköidä hieman kappelilta koilliseen päin.

Sisääntulo kappelinpuistoon tapahtuu Risteentien vierellä kulkevalta pyörätieltä. Puiston ja pyörätien välissä on ensin oja, sitten puinen aita ja rautaportti. Puiston molemmilla sivuilla on kuusiaita, joka erottaa alueen naapuritonteista. Joen puolella puisto rajautuu rantavyöhykkeeseen, jota hoidetaan vapaammin kuin istutettua puistoa. Rannasta avautuu kaunis jokimaisema Kokemäen keskustan suuntaan ja vastapäiseen Kierikanniemeen.

Puistossa on edelleen havaittavissa englantilaisen maisemapuiston tyylipiirteitä, vaikka istutukset ovatkin alkuajoista vähentyneet huomattavasti. Pyöreästi kaartuvat hiekkakäytävät ja nurmikentät ovat kuitenkin edelleen jäljellä. Vanhinta ja näyttävintä puistoa edustavat kaksi makedonianmäntyä puiston etuosassa sekä suurikokoiset vuorijalava ja koivu kappelin vieressä. Käytävien varsille on istutettu viitapajuangervoa penkkeihin. Puistossa on myös terttuselja ja syreenipensaita. Rannassa kasvaa tuomia ja haapoja.

Puusto peittää osittain näkymän tieltä kappelille. Pensaiden määrä taas on huomattavasti vähäisempi kuin vanhoissa valokuvissa tai vuonna 2003 tehdyssä puiston hoitosuunnitelmassa. Puistoon on sijoitettu Emil Cedercreutzin tekemä Piispa Henrikin pronssiin valettu rintakuva sekä Museoviraston opastustaulu.

Piharakenteet

Tien puolella puisto rajautuu puuaitaan ja rautaporttiin. Osa aidan graniittitolpista on vinossa. Puuaita on maalattu punaokran sävyisellä Uula-petrooliöljymaalilla. Rautaportti on maalattu ilmeisesti Miranolilla, mutta maalipinta on jo kulunut ja portissa on paikoin ruostetta. Yksi sarana on vääntynyt eikä porttia saa kunnolla kiinni. Se ei myöskään pysy kunnolla auki, koska portinpylväät ovat liikkuneet epäsymmetrisesti. Aitakin on routimisesta johtuen hieman vinossa.

Portista sisään tullessa vasemmalla puolella on Museoviraston pystyttämä opastaulu, jossa kerrotaan paikan historiasta suomeksi ja ruotsiksi. Opastaulun kehys on mustaksi maalattua metallia. Taulun koko on 98 x 62,5 cm ja koko rakennelman korkeus on 180 cm.

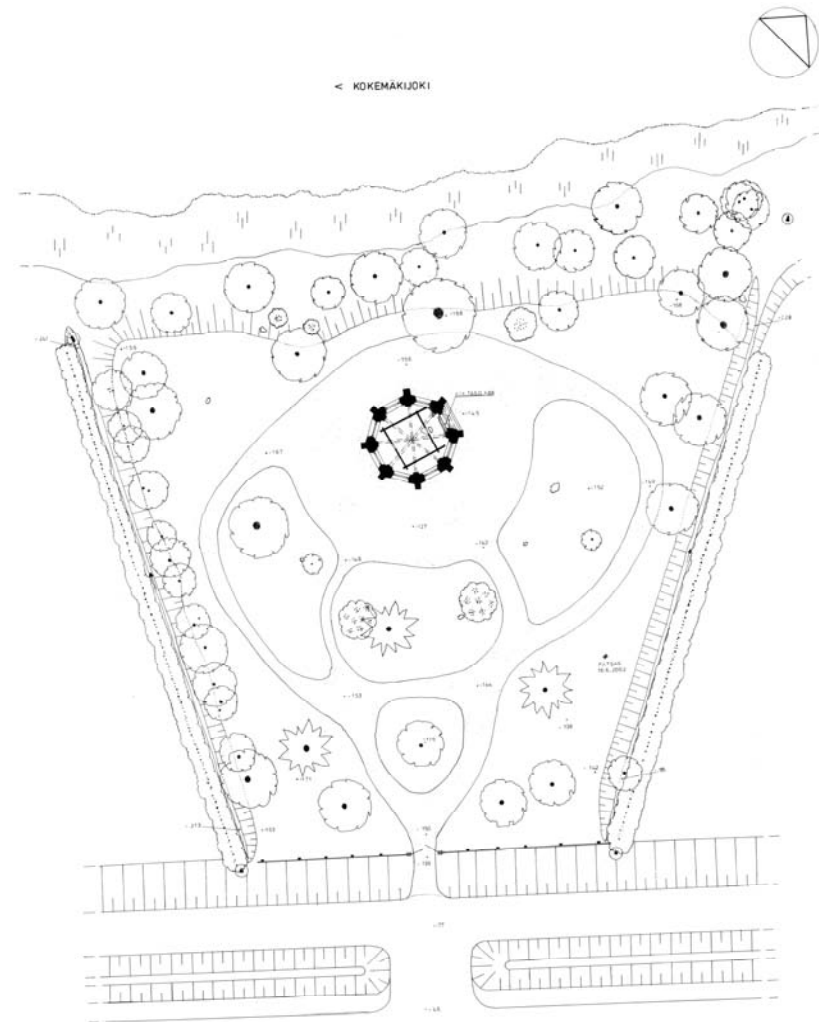
Puiston vasemmassa reunassa on pienempi opaskyltti, joka liittyy Villa Cumasta Kokemäen kaupunkiin –kulttuuripolkuun. Kappeli on yksi polun varrella esiteltävistä kohteista. Tämän taulun koko on 34 x 52 cm ja korkeus maasta 125 cm.

Puiston oikealla laidalla on Emil Cedercreutzin tekemä piispa Henrikiä esittävä pronssiin valettu rintakuva suoran graniittipylvään päällä. Pylvään mitat ovat 40 x 45 x 180 cm, rintakuvan korkeus pylvään päässä 53 cm.

Puiston joen puoleisella reunalla, lähellä kappelin ovea on vihreä roskakori. Yleensä puistossa on kesäisin muutama penkki, mutta toukokuussa 2009 niitä ei ollut vielä tuotu puistoon. Penkit ovat suoralinjaisia, metallijalkaisia ja niissä on valkoiseksi maalattu, puinen istuinosa.

Asemapiirroksessa vuodelta 2002 näkyy hiekkakäytävien ja nurmikoiden sijainti, mutta kasvillisuus ei enää täysin vastaa tätä

tilannetta. Koivuja on kaadettu pohjoisnurkasta ja eteläiseltä rajalta ja rantavyöhykkeen puustoa on harvennettu. Nurmikoille on istutettu pensasryhmiä.

Asemapiirros T. Hirvonen ja A. Valo 2002. Museovirasto

Aitatolppa ja opastaulu kappelin puistossa. Kuvat: Niina Uusi-Seppä

Portti kappelin puistoon ja polun varrella on Villa Cumasta Kokemäen kaupunkiin –kulttuuripolun opaskyltti. Kuvat: Niina Uusi-Seppä 2009

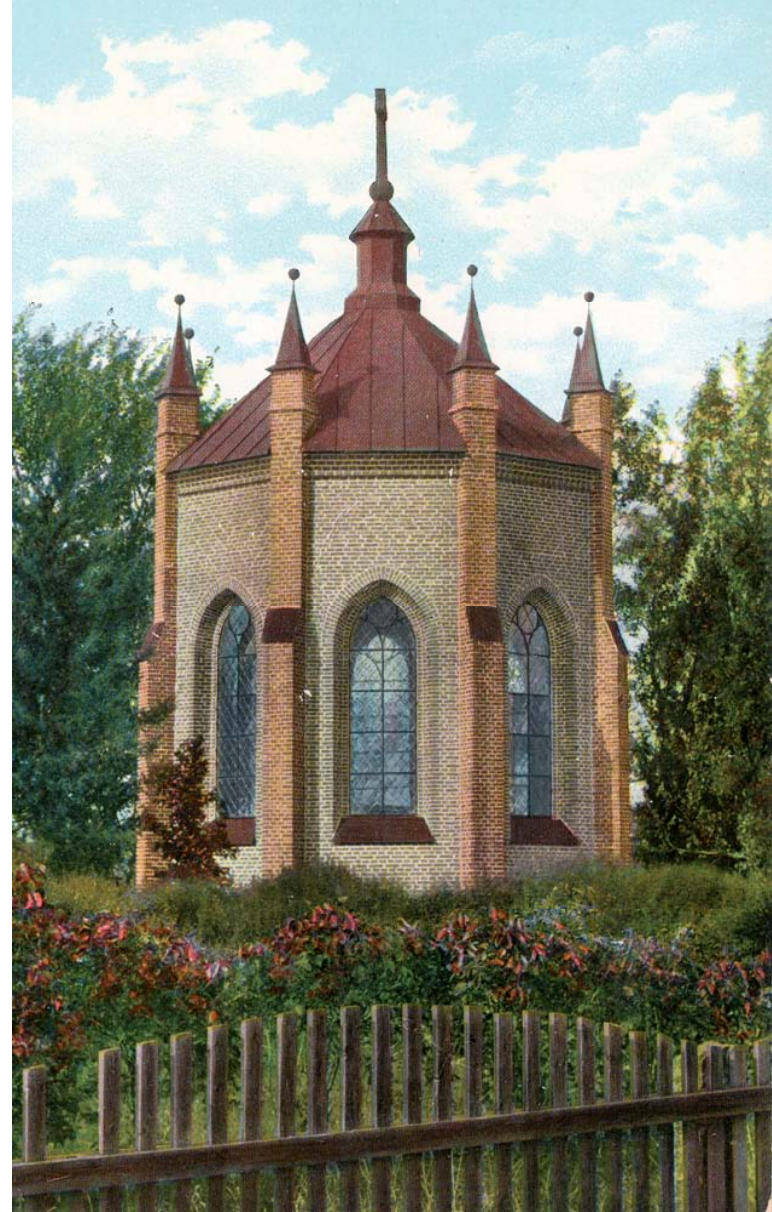
Piispa Henrikin rintakuva on Emil Cedercreutzin suunnittelema. Graniittipylväs on tehty Peipohjan kiviveistämöllä.

Kitukasvuinen pihlaja muutenkin varsin avoimella alueella. Kuvat: Niina Uusi-Seppä 2009.

Postikortti kappelista 1900-luvun alusta. Satakunnan Museo.

Kappeli

Per Johan Gylichin suunnittelema, uusgotiikkaa edustava kahdeksankulmainen tiilikappeli sijaitsee englantilaistyyllisen puiston ympäröimänä Kokemäenjoen rannalla. Kappeli on tehty suojavaan sisällä olevaa puista piispa Henrikin saarnahuonetta ja se on läpimitaltaan vain noin 8,5 metriä leveä. Kappelissa on seitsemän korkeaa suippokaarista ikkunaa ja kaikissa kulmissa tukipilari, jonka päässä on torni. Suippokaton keskellä on risti. Vesikatteena on saumattu kuparikatto.

Rakennuksen kivijalkana on lohkottu graniitti, runko on tehty punatiilestä. Rautakarmeissa olevissa ikkunoissa on lyijyputteiset rombiruudut. ja niiden eteen on asennettu seula-verkko. Kappelissa on puiset pariovet, joista vasemmanpuoleisessa on rahankeräyslipas ja monimutkainen, takorautainen lukkolaite. Aiemmin ovesa on ollut myös kyltti, jossa kehoitetaan lahjoittamaan rahaa kappelin kunnossapitämiseksi. Oven yläpuolella on graniittilaatta, jossa on August Ahlgvistin laatima teksti. Laatan yläpuolella on pyöröikkuna.

Rakennus on kallistunut kohti jokea jo useiden kymmenien vuosien ajan. Tällä hetkellä kallistuma on noin 25 cm. Kallistumisesta johtuen rakennuksessa on seinän läpi meneviä halkeamia, joista suurin on oviaukon yläpuolella. Halkeamia on korjattu 1970-luvulla ja kallistumaa seurataan. Kallistumasta on tullut myös yksi kappelin kiinnostavuutta lisäävä ominaisuus, jota käydään katsomassa ja kuvaamassa.

Perustukset

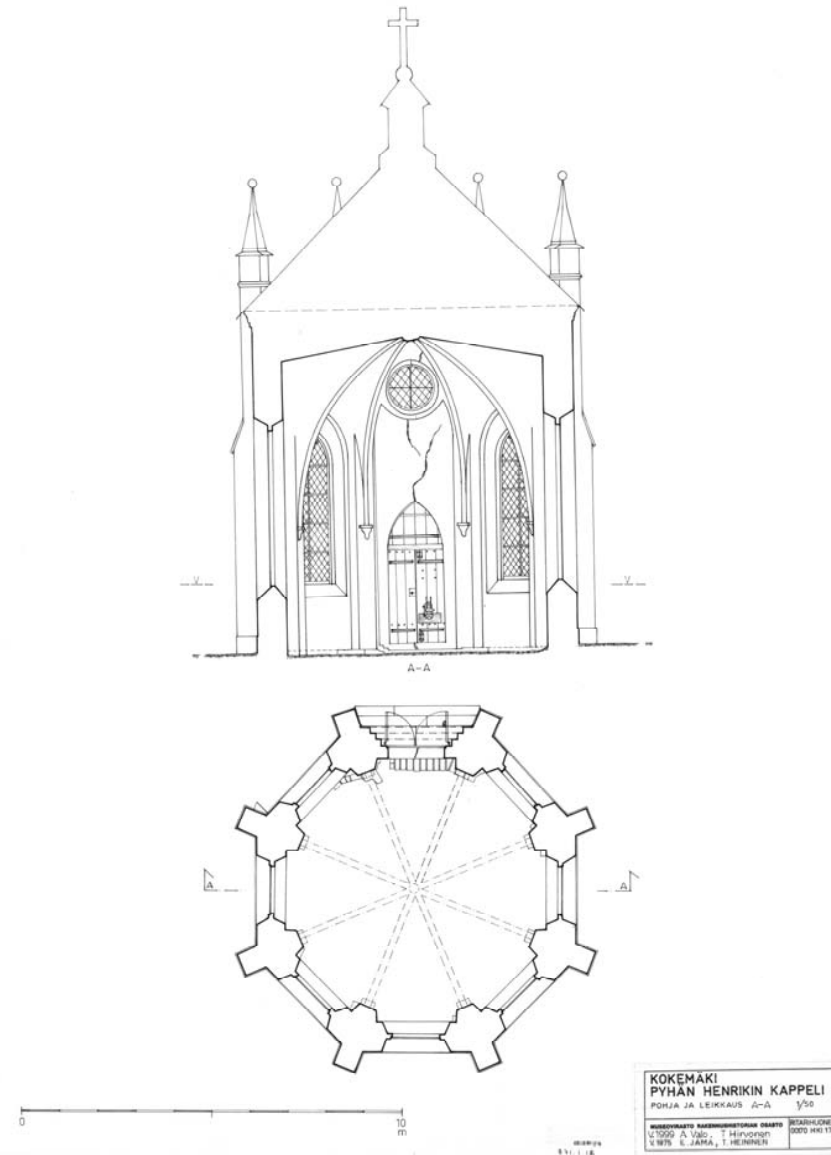
Geopalvelun tekemän maapohjatutkimuksen mukaan rakennus on perustettu perusmaan päälle tehdyn noin kaksi metriä paksun kiviarkin varaan. Tutkimuksen mukaan arina ulottuu noin 1,5 metrin päähän rakennuksen seinästä. Suunnilleen samalla etäisyydellä oli 2009 keväällä maassa halkeama, mikä viittaa siihen, että maaperän koostumuksessa on jokin rajakohta. Maan pinnassa oleva halkeama ympäröi noin puolet kappelista tien puolelta. Joen puolella halkeamaa ei ollut. Aivan kuin rakennus olisi talven jäljiltä taas vähän kallistunut jokea kohti.

Rakennuksen kivijalka on tehty lohkotusta punaisesta graniitista, kivijalan korkeus on 34 – 42 cm. Joen puolella kivijalka on kallistuman takia matalampi. Lohkareiden pituus vaihtelee 62 – 215 cm:n välillä. Kivet on alun perin aseteltu tiiviisti kiinni toisiinsa, mutta nyt joidenkin välissä on rako, koska rakennus on liikkunut. Oven edessä on kolme porrasaskelmaa. Oven alla oleva kynnyskivi on katkennut, halkeaman leveys on 30 – 35 mm.

Runko

Kappeli on kahdeksankulmainen, ja sen kaikissa kulmissa on tukipilari, joka päättyy räystäään yläpuolella terävään torniin. Rakennuksen keskellä oleva suippokatto päättyy lanterniiniin ja huipulla olevaan ristiin. Sisäpuolella on holvikatto.

Rakennuksen läpimitta ikkunaseinien kohdalta on 8,4 metriä ja tukipilareiden kohdalta 10 metriä. Runko on tehty ristilimityksellä tiilestä, jonka koko on 280 x 140 x 65 mm. Seinän paksuus on 80 cm, tukipilarien kohdalta 170 cm. Varsinaista seinäpinta-alaa on suurien ikkunoiden takia vähän.

Pyhän Henrikin kappelin pohja- ja leikkauspiirros. T. Hirvonen, A. Valo 1999.

Julkisivut

Tiiliseinät on tehty ristilimityksellä ja saumattu kalkkilaastilla. Pinta on jonkin verran rapautunut etenkin tukipilareissa ja torneissa. Myös laastisaumat ovat rapautuneet etenkin seinän alaosassa. Tiilissä on selviä sävyeroja, osa tiilistä on melko tummia. Katto- ja ikkunapellitykset on nyt nostettu reunoilta ylös, mutta aina näin ei ilmeisesti ole ollut, koska torneissa ja tukipilareissa on pahoja vaurioita, jotka ovat osittain jääneet uuden pellityksen alle.

Rakennuksessa on seitsemän korkeaa suippokaarista ikkunaa, joissa on rautaiset karmit ja lyijypuitteiset rombiruutuiset lasit. Ikkunoiden edessä on metalliverkko noin 15 cm:n etäisyydellä lasista. Koristeelliseen suippokaareen päättyvän oven yläpuolella on pyöreä ikkuna. Oven ja pyöröikkunan välissä on graniittilaatta, johon on kirjoitettu kultakirjaimin Ahlqvistin laatima runomuotoinen teksti. Oven yläreunasta lähtee räystäälle asti ulottuva halkeama.

Pariovet on tehty leveistä helmiponttilaudoista. Ovissa on pitkät saranat. Vasemmanpuoleisessa ovessa on rahalipas ja monimutkainen takorautainen lukkojärjestelmä. Lukon avaimet ovat säilytettävänä Kokemäen seurakunnan taloustoimistossa. Ovet on maalattu ruskealla petrooliöljymaalilla, lipas ja lukkolaite mustalla. Ovessa on lyhyt salpa ja riippulukko. Vanha kiinteä lukko on poistettu.

Vesikatto

Rakennuksen katto on terävästi ylöspäin suippeneva, saumattu kuparikatto, joka on nyt tummunut. Myös tukipilarien päässä ja ikkunoiden alapuolella on kuparipellitys. Tukipilarien päässä olevat tornit päättyvät palloon, keskiosan suippokatto lanterniiniin ja ristiin.

Sisäpinnat

Sisäseinissä on 8 – 12 mm paksu rappaus, joka on maalattu kalkkimaalilla. Alkuperäinen sävy on kellanvalkoinen. Myöhemmin kappeli on maalattu sisältä kahteen kertaan. Ensin samalla kellanvalkoisella sävyllä kuin alkuperäinen maali, mutta viimeksi aivan valkoisella. Päälimmäinen valkoinen kerros on liituuntunut. Holvissa on lisäksi paikkamaalauksia halkeamien kohdalla. Sävy eroaa muusta pinnasta vielä valkoisempana. Ovien sisäpuoli on tehty pystylankuista, joissa on ohut punaruskea, kulunut öljymaali, jonka alta näkyy keltaista sävyä. Oviin on kirjoitettu nimikirjoituksia lyijykynällä. Oven yläpuolella olevassa suippokaareessa on keltainen vesiohenteinen maali.

Lattia

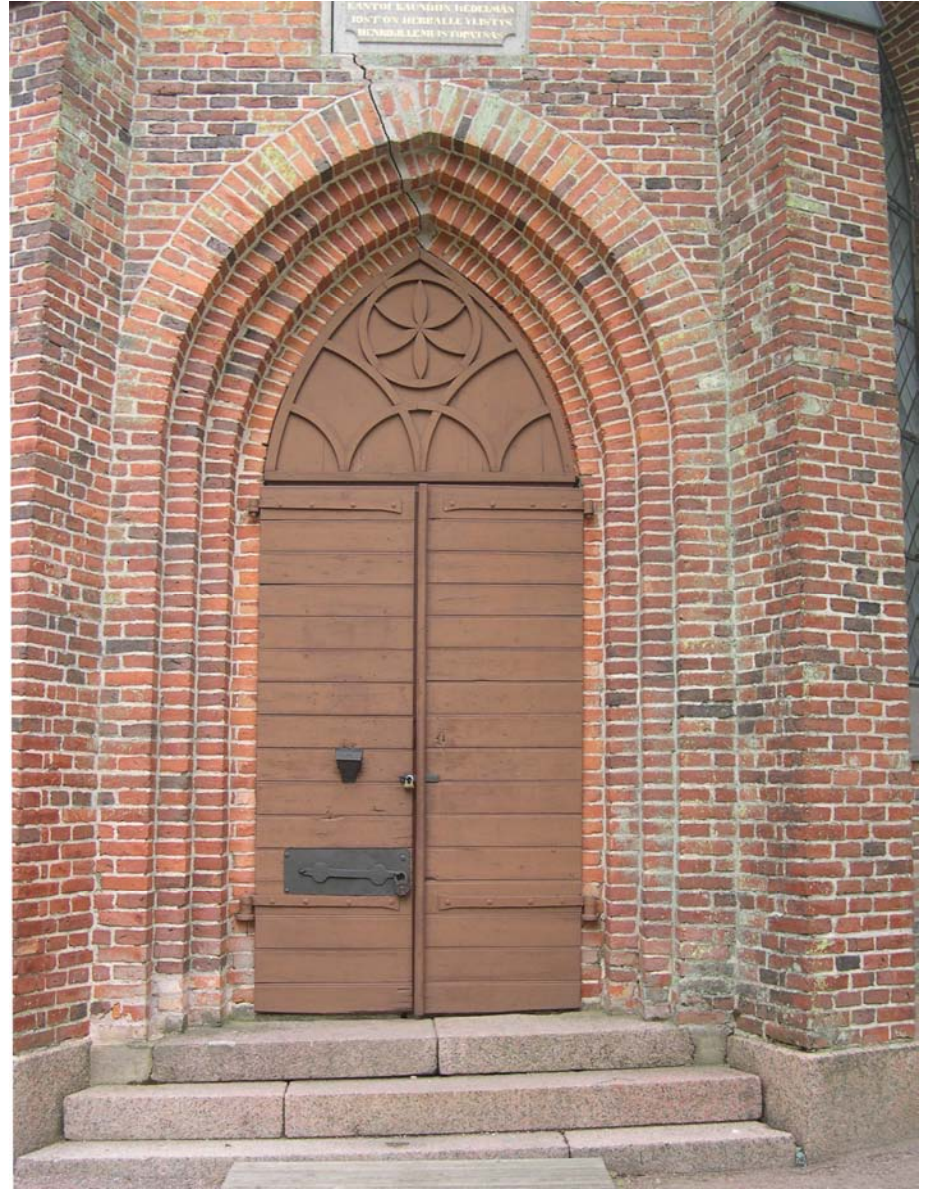
Rakennuksessa ei ole varsinaista lattiaa vaan perustusten vierellä pohjasaven päälle tehty routaeristys, joka on peitetty kivimurskeella. Rakennuksen keskiosassa, saarnahuoneen alla on hienosta hiekasta koostuva maalattia.

Kalusteet ja varusteet

Ulkorappujen edessä on puuritulä. Ovelta johtaa lankkusilta saarnahuoneeseen. Silta on tehty kuudesta 50 mm paksusta lankusta. Sen leveys on 160 cm ja pituus 167 cm. Lankut on kiinnitetty tappiliitoksella alla oleviin kahteen poikittaiseen hirteen. Lankkujen alle on pinottu tiiliä, jotka olivat ennen kappelin maalattian päällä oven edessä. Siltaan on tehty myös kaide, mutta se on varastoitu saarnahuoneen taakse. Ovenpielessä on harja ja sihveli.

Tekniset järjestelmät

Kappelissa ei ole mitään teknisiä järjestelmiä.

Kuvat: Niina Uusi-Seppä 2009.

Saarnahuone

Tiilikappelin sisällä on pieni hirsikehikko, jossa on 7 – 8 hirsikertaa. Kehikon on sanottu olevan Suomen vanhin hirsirakennus ja se on todennäköisesti ollut aiemmin kaksikerroksisen luhtiaitan alaosa. Tutkimusten mukaan hirsien ikä vaihtelee suuresti: vanhimmat hirret on kaadettu 1470-luvulla ja uusimmat 1780-luvulla. Vanhimmat ajoitetut hirret ovat kehikon takaseinällä. Hirsissä on jälkiä ja loveuksia, joista huomaa, että ne ovat olleet aiemmin jossain muussa rakennuksessa. Joissakin on jälkiä tulipalosta.

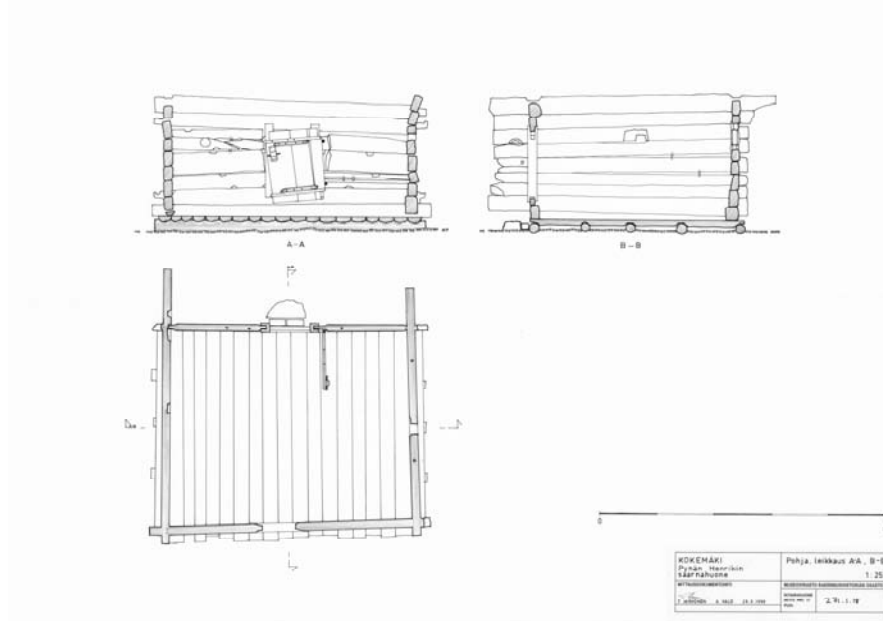
Aitassa on pitkät ”posket” eli sivuseinät tulevat etuseinän yli. Etuseinässä on erikoinen nurkkaliitos, seinää ei ole salvottu sivuseinien läpi vaan keskimmäiset hirsikerrat on asetettu sivuseinissä oleviin loveuksiin. Vastaavaa rakennetta ei tunneta muissa suomalaisissa aitoissa. Seinillä on runsaasti kaiverrettuja ja kynällä kirjoitettuja nimikirjoituksia sekä sisä- että ulkoseinissä. Rakennus on ollut pyhiinvaelluskohde vuosisatojen ajan. Kehikosta on myös revitty tikkuja, joiden on kerrottu auttavan hammassärkyyn.

Rakennuksen takaseinässä on pieni ikkuna-aukko, josta piispa Henrikin kerrotaan saarnanneen ulkona olevalle yleisölle. Etuseinässä on kahdesta leveästä lankusta tehty ovi. Ovessa on vanhanmalliset, lyhyet saranat ja pystysuora puukoppalukko. Saranat ovat keskiaikaista tyyppiä.

Perustukset

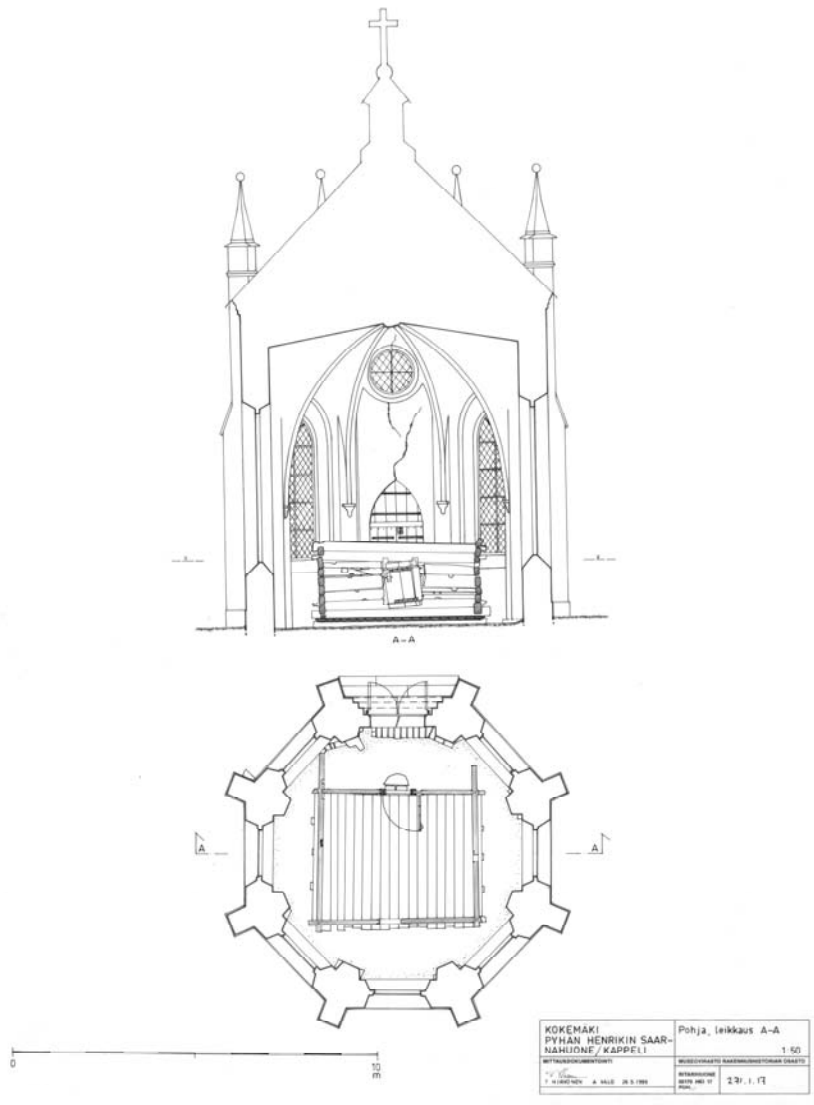
Saarnahuoneen alla on hienosta hiekasta koostuva, hyvin kosteutta johtava maapohja. Huoneen ympärillä on routaeristetty alue, joka on peitetty kivimurskeella. Saarnahuoneen lattialankut on aseteltu viiden poikittaisen pyöreän hirren päälle. Osa hirsistä on painekyllästetty. Kannattajien halkaisija on 15 – 20 cm ja niiden väli on noin 65 cm. Kannattajien päiden alla on laakeat kivet, mutta ne ovat pääosin hiekan peitossa ja kannattajatkin ovat siis kiinni maassa. Tuuletustilan korkeus kannattajien välissä on noin 10 – 15 cm. Hirsikehikko on koottu lattialankkujen päälle.

Piirros: T. Hirvonen, A. Valo 1999. Museovirasto

Saarnahuoneen kannattajat ovat maata vasten. Kuva: Niina Uusi-Seppä 2009.

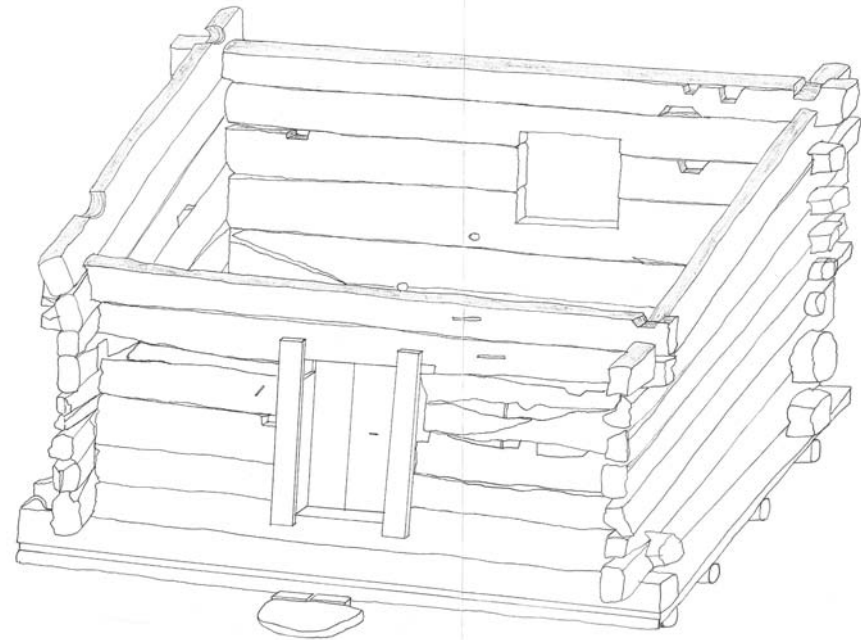

Piirroksista näkyy, miten saarnahuone sijoittuu kappelin sisään. T. Hirvonen ja A. Valo 1999. Museovirasto.

Runko

Hirsikehikon leveys on 4,4 metriä ja pituus 3,7 metriä. Korkeus on noin kaksi metriä. Hirsikertoja on 7 – 8. Hirsikehikko on koottu lattian päälle niin, että etu- ja takaseinän alin hirsi on kiinni lattiassa. Hirsien korkeus on 200 – 300 mm ja seinän paksuus on noin 130 mm. Oviaukon koko on 67 x 114 cm, oven 95 x 125 cm. Takaseinällä olevan ikkuna-aukon koko on 58,5 x 46 cm.

Saarnahuoneen piirros T. Hirvonen ja A. Valo 1999. Museovirasto.

Aitassa on pitkät ”posket” eli sivuseinät ulottuvat 70 – 100 cm etuseinän yli. Kaakkoisseinä on lyhyempi, ulottuma vain noin 70 cm. Etuseinässä on oven oikealla puolella loveukset, jotka viittaavat luhtiaitan yläkertaan vieviin portaisiin. Luoteisseinän pitkän ulottuman takia väli alimman porrasaskelman ja seinän välissä olisi kuitenkin melko pieni ja portaille olisi vaikea päästä. Muistitiedon mukaan aitassa kuitenkin on ollut toinen kerros, josta oli vielä 1800-luvulla jäljellä välikatto ja kattoluukku.

Hirret on numeroitu ilmeisesti 1850-luvulla viilloilla ja 1950-luvulla kynällä. Viillot ovat parhaiten näkyvissä takaseinässä. Siellä käytössä on ollut kaksinkertainen viiltosarja eli esimerkiksi kolmannessa hirressä on kaksi kertaa kolmen viillon sarja ja ylimmässä on kaksi kertaa kahdeksan viillon sarja.. Kahdessa alimmassa ei ole numerointia. Alin hirsi on vaihdettu 1950-luvulla, toiseksi alin ehkä 1850-luvulla kehikon pystytysvaiheessa. Hirsi on selvästi ollut pyöreä ja sitä on veistetty kuivana. Uudempi numerointi alkaa toisesta hirrestä sarjalla D2 – D8.

Luoteisseinällä kulunutta pintaa on veistetty vanhojen viiltojälkien kohdalta ja sileään kohtaan on merkitty punaisella kynällä uusi numerointi A2 – A7. Alin hirsi on uusi. Kaakkoisseinä on ulkopuolelta niin kulunut, että siinä ei näy viiltojälkiä kuin kahdessa hirressä: viidennessä ja seitsemännessä. Uusi numerointi on tehty seinän koillispäähän sarjalla C1 – C8. Etuseinän yli tulevassa poskessa on myös jonkinlaisia viiltoja. Ne eivät tosin ole yhtä selviä eivätkä loogisia kuin muilla seinillä. Ehkä viillot ovat kuluneet koska niiden perusteella välistä puuttuu ainakin yksi hirsi! Kahdessa alimmassa ei näy viiltoja, mutta kolmannessa näkyy kolme pystyviiltoa. Neljännen hirren sisäpinta puuttuu kokonaan, joten viiltojakaan ei näy. Seuraavassa hirressä on neljä pitkää viiltoa ja kaksi lyhyttä, seuraavissa 7 ja 8 viiltoa! Ylimmässä ei ole mitään. Toisaalta ulkopuolella näkyvät viillot ovat kohdallaan viidennessä ja seitsemännessä hirressä.

Etuseinässä uusi numerointi on oven vasemmalla puolella sarjalla B2 – B7. Olisiko alin hirsi vaihdettu tässä vaiheessa? Oviaukon oikealla puolella olevat hirret on merkitty O1 – O3. Nämä numerot näkyvät jo ennen 1950-lukua otetussa kuvassa. Etuseinän keskimmäisiä hirsiiä ei ole salvottu sivuseinien läpi vaan niitä varten seinissä on vain väljä loveus. Seinillä on runsaasti kaiverrettuja ja kynällä kirjoitettuja nimikirjoituksia sekä sisä- että ulkoseinissä.

Hirsikehikosta on vaihdettu 1900-luvulla alin hirsikerta kolmella seinällä, ainoastaan kaakkoisseinällä on vanha hirsi. Uudempien hirsien päät ovat sahausen jäljiltä sileät ja hyväkuntoiset toisin kuin muissa hirsissä. Molemmilla sivuseinillä neljäs hirsi alhaalta on selvästi vaaleampi kuin muut, mutta hirret ovat kuitenkin hyvin vanhoja. Seinissä on omituisissa paikoissa erilaisia koloja ja loveuksia, jotka viittaavat siihen, että ne ovat olleet aiemmin jossain muussa rakennuksessa. Hirsisalvokset ovat varsin väljät ja kuluneet. Etenkin etuseinällä on pienemmistä paloista tehtyjä paikkauksia. Joissakin raoissa näkyy tapitus, joka pitää rakennetta koossa. Luoteisseinässä on sisäpuolelle upotettu pystypiena joka sitoo toisiinsa seinähirret alinta lukuun ottamatta.

Takaseinällä on ainakin 4. hirren alapinta hiiltynyt. Tämä on mielenkiintoista, koska sen alla oleva hirsi kuuluu kehikon vanhimpiin ajoitettuihin hirsiiin ja näiden kahden välissä on kaksi toisiinsa sopivaa loveusta. Missä vaiheessa ylempi hirsi on palanut ja koska loveukset on tehty? Palanut hirsi on jatkettu kaakonpuoleisesta päästä eli se on jossain vaiheessa vaurioitunut pahasti.

Alapinnalta hiiltynyt hirsi on kuvassa 5. ylhäältä. Sen alla on kehikin vanhin ajoitettu hirsi ja näiden kahden hirren välissä on toisiinsa sopivat pienet kolot. Kuva: Niina Uusi-Seppä

Kaakkoisseinällä on yksi hirsikerta enemmän kuin luoteisseinällä. Ylin hirsi ulottuu muita seinähirsiiä pidemmälle rakennuksen taakse ja muodostaa jonkinlaisen konsolin. Vanhojen lähteiden mukaan rakentaja jätti kehikon yläosasta pois joitain ”myöhempien aikojen lisiä”, mutta nämä hirret kuitenkin varastoitiin kappeliin. Nyt saarnahuoneen takana on puupino, jossa on pääasiassa vanhoja lattialankkuja, mutta myös kaksi hirttä ja kaksi hirrenpalaa. Toisen hirren pituus on 460 cm, paksuus 17 cm ja korkeus noin 26 cm. Siinä on nurkkasalvos molemmissa päissä hirren yläpuolella. Alapuoli on melko laho. Hirsi on luultavasti ollut etu- tai takaseinän alin hirsi, mutta sekään ei näytä kovin vanhalta, koska hirren päät ovat melko hyväkuntoiset. Ehkä se on oviseinälle 1930-luvulla vaihdettu hirsi, joka on haluttu vaihtaa uudelleen 1950-luvulla. Toinen hirsi on toisesta päästä kokonaan lahonnut, sen nykyinen pituus on 380 cm,

mutta se ei ole hirren koko mitta. Tämän hirren korkeus on noin 31 cm ja paksuus 18 cm. Siinä on salvos toisella puolella 32 cm etäisyydellä hirren päästä ja toisella puolella 45 cm etäisyydellä. Hirsi on veistetty sivuilta, mutta sen ylä- ja alapinta on jätetty veistämättä. Hirressä ei siis ole varausta vaan pinnat on jätetty pyöreäksi. Hirsi näyttää myös hyvin tummalta, ehkä kyllästetyltä. Onkohan se edes ollut missään rakennuksessa? Eri etäisyydellä olevista salvosloveuksista päätellen se voisi olla konsolihirsi, mutta se ei kuitenkaan ole samanlainen kuin saarnahuoneen kaakkoisseinällä oleva ylin hirsi. Kaakkoisseinän hirressä salvos on samalla kohdalla hirren ylä- ja alapinnassa ja hirren pää on veistetty ohenevaksi. Molemmat varastoiduista hirsistä ovat varsin paksuja verrattuna saarnahuoneen seinähirsiiin, jotka ovat vain 13 cm paksut.

Puupinossa on myös kaksi lyhyttä hirrenpuolikasta, joiden pituus on 84 cm ja paksuus 15 cm. Hirren alapinta on veistetty pois. Puut näyttävät siltä, että niitä on käytetty apuna jossain rakennustoissa, alapinta on hiekassa ja kalkissa. Nämä ovat kuitenkin kehikkoon kuuluneita hirsiiä, koska niissä on vielä näkyvissä samanlaiset hirsien numerointiin viittaavat viillot kuin muissakin vanhoissa hirsissä. Viiltoja näkyy katkaistussa päässä vielä kuusi, joten kyseessä on ollut kehikon yläosassa ollut hirsi. Muut vanhat hirret on jossain vaiheessa poistettu kappelista ja käytetty muihin tarkoituksiin. Nämäkin ovat ilmeisesti jääneet jäljelle vahingossa.

Rakennuksessa on kahdesta leveästä lankusta tehty ovi, jota sitovat kaksi pienaa. Ylempi piena on poikki. Ovesta on lyhyet saranat ja saranatapid ovat hieman eri etäisyydellä seinästä, joten ovi roikkuu. Ovesta on pystysuora puukoppalukko. Ovesta puuttuu pala sekä yläettä alakulmasta saranoiden puoleiselta sivulta. Olisiko ovi kääntynyt aiemmin puusaranoilla, mutta oven puutapid ovat aikojen kuluessa katkenneet ja kuluneet, jolloin ne on sahattu pois? Nykyisetkin saranat ovat tosin erittäin vanhaa, keskiaikaista tyyppiä. Rakennuksen autenttisuutta on kuitenkin ylläpidetty huolellisesti, joten saranatkin on mahdollisesti uusittu jossain vaiheessa mahdollisimman vanhoihin. Nykyisetkin saranat ovat olleet aikaisemmin eri kohdassa, lähempänä toisiaan. Vanha jälki näkyy vielä ovissa. Pentagrammi on ollut ovessa 1950-luvulla, jolloin se on

dokumentoitu Mattilan piirroksen (sivulla 6). Valokuvien perusteella kuvio ei ollut tuolloin yhtä näkyvä vaan sitä on vahvistettu myöhemmin valkoisella värillä. Oven ajoittaminen olisi todella mielenkiintoista!

Ovenpielissä on uudehkot rakopuut, jotka on värjätty tummanruskealla läpikuultavalla kyllästysaineella. Toiset maalaamattomat ja käyttämättömät rakopuut löytyvät saarnahuoneen takana olevasta puupinosta.

Aitan etuseinän yli tulevat sivuseinien päät ”posket”.

Saarnahuoneen luoteisseinä hirsikehikon takaa kuvattuna. Kuva: Niina Uusi-Seppä 2009.

Saarnahuoneen kaakkoisseinä on kulunein ja ollut siis eniten alttiina valolle. Kuva: Niina Uusi-Seppä 2009.

Lattia

Kappelissa on 1950-luvulla tehty lankkulattia. Lankkuja on 19 ja niiden leveys on noin 25 cm ja paksuus 50 mm. Lattiassa on jälkiä katosta tippuvasta kondenssivedestä. Hirsikehikko on koottu lattian päälle niin, että etu- ja takaseinän alin hirsi on kiinni lattiassa.

Saarnahuoneen takana olevassa puupinossa on 12 vanhaa lankkua, joiden pituus vaihtelee: Lyhimpien pituus on 161 – 163 cm ja pisimpien 305 – 311 cm. Lankkujen leveys on 33 – 36 cm ja paksuus noin 8 -10 cm. Lankut on veistetty kirveellä ja ne ovat pohjasta lahonneet.

Varusteet ja kalusteet

Saarnahuoneen takaseinällä on pukkijaloilla seisova pöytä, jonka pöytälevynä on vanha ovi. Pöydän korkeus on 84 – 86 cm, pöytälevyn pituus 95 cm ja leveys 67 cm. Pöytälevynä oleva ovi on tehty kahdesta lankusta, siinä on kaksi poikki-pienaa ja alapuolella kaksi pitkää rautasaranaa, joista toinen on poikki. Pöydällä on vieraskirja ja kynä.

-
- ¹ Heikkilä 2005, s. 16
² *ibid.* ja Salminen 2007, s. 36
³ Heikkilä 2005, s. 22
⁴ Salminen 2007, s.36 – 38
⁵ Salminen 2007, s. 39
⁶ Salminen 2007, s.42 - 43
⁷ Jokipii s. 16-17 Topelius, Killinen
⁸ Salminen 2007, s. 170
⁹ Salo 1999, s. 64
¹⁰ Salminen 2007, s. 41
¹¹ Borgå Tidning 11.12.1841
¹² Jokipii s. 15 Topelius Finland framställd i teckningar
¹³ Lindström 1856, s. 111
¹⁴ Salminen 2007, s. 45, Kotiseutu-lehti 1910.
¹⁵ Salminen 2007, s. 43
¹⁶ Salo 1999, s. 67 (Valonen)
¹⁷ Valonen 1958, s. 87
¹⁸ Valonen 1958, s. 83
¹⁹ Valonen 1958, s. 83
²⁰ Jokipii 2007, s. 8
²¹ Jokipii 2007, s. 20
²² Borgå Tidning 11.12.1841, Jokipii 1956
²³ Helsingfors Tidning 8.11.1848
²⁴ Salminen 2007, s. 35
²⁵ Raportti muinaistieteelliselle toimikunnalle, Hist.os. 31.10.1929, tekijän nimi puuttuu, ilmeisesti Rinne (MV)
²⁶ E. V. Saramo 11.5.1930 (MV)
²⁷ Pyhän Henrikin Pyhäkön tilit 1918 – 33 (KSA)
²⁸ Pertola 1976, s. 12
²⁹ Pertola 1976, s.5
³⁰ Raportti muinaistieteelliselle toimikunnalle, Hist.os. 31.10.1929, tekijän nimi puuttuu, ilmeisesti Rinne (MV)
³¹ O. E. Kivistö 25.4.1953 Muinaistieteellinen toimikunta, hist. osasto (MV)
³² Pertola 1976, s.12
³³ O. E. Kivistö 25.4.1953 Muinaistieteellinen toimikunta, hist. osasto (MV)
³⁴ Kenttämaa 27.5.1953 (MV)
³⁵ Suvanto 1973
³⁶ Valonen, kuvateksti, Museoviraston kuva-arkisto
³⁷ Uusi-Seppä konservointikertomus 2005
³⁸ Uusi-Seppä, konservointikertomus 2004

-
- ³⁹ Zetterberg 1990, Puputti 2003
⁴⁰ *ibid.*
⁴¹ Salminen 2007, s. 30 - 32
⁴² Salminen 2007, s. 31, Jokipii s. 22
⁴³ Salminen 2007, s. 32
⁴⁴ *ibid.*
⁴⁵ Jokipii 2007, s. 24
⁴⁶ Jokipii 2007, s. 24
⁴⁷ Jokipii 2007, s. 24 - 25
⁴⁸ Salminen 2007, s. 34
⁴⁹ Gylichin hintalaskelma, Turun maakunta-arkisto
⁵⁰ Salminen 2007, 34 - 35
⁵¹ *ibid.*
⁵² Jokipii 2007, s. 24 - 26
⁵³ Kokemäen Sanomat 12.2.1986
⁵⁴ Satakunnan Kansa 17.2.1974
⁵⁵ Kirje Muinaistieteelliseltä toimikunnalta Kokemäen seurakunnalle 16.6.1965 (MV, KSA)
⁵⁶ Matkakertomus 3.4.1975 (MV)
⁵⁷ Pertola 1976, s. 6
⁵⁸ Pyhän Henrikin Pyhäkön tilit 1918 – 33, Kokemäen seurakunnan arkisto
⁵⁹ Korjausohjelma 27.5.1976, Raatikainen (MV)
⁶⁰ Raatikainen 27.5.1976 (MV)
⁶¹ Uusi-Seppä, 2003
⁶² Suojakappelin pohjoisen ulkoseinän (joen puoli) kallistumamittaukset .
Seuranta: Tapio Hirvonen, MV/Rho
⁶³ Uusi-Seppä, vauriokartoius 2003
⁶⁴ Geopalvelu Oy, Pohjatutkimusraportti 2009
⁶⁵ Salminen 2007, s. 47
⁶⁶ Rinne 31.10.1929 (MV)
⁶⁷ Raatikainen 27.5.1976 (MV)
⁶⁸ Hänninen 10.12.1986 (MV)
⁶⁹ Salminen 2007, s 46
⁷⁰ Pertola 1976 s. 11-12
⁷¹ Salminen 2007, s. 46
⁷² Pertola 1976, s. 7
⁷³ Rinne 31.10.1929 (MV)
⁷⁴ Uusi-Seppä, raportti 2004
⁷⁵ Salminen 2007, s. 35 ja Raimo Ranta (KSA)
⁷⁶ Raimo Ranta (KSA)

-
- ⁷⁷ Santala, s. 60 – 61 Pyhän Henrikin saarnahuone (KSA)
⁷⁸ Turun arkkhiippakunnan tuomiokapitulin kirje Kokemäen seurakunnalle 2.3.1971 (KSA)
⁷⁹ Museoviraston kirje Opetusministeriölle 7.4.1983, Kokemäen kaupunginhallituksen pöytäkirja 7.3.1983 (MV, KSA)
⁸⁰ Salminen 2007, s. 35.
⁸¹ Jokipii 2007, s. 27 - 28
⁸² Kirje Eugen von Knorring 28.5.1857, Turun maakunta-arkisto, Turun tuomiokapitulin arkisto.
⁸³ Salminen 2007, s. 48, Pertola 1976, s. 11
⁸⁴ Salminen 2007, s. 46 - 47
⁸⁵ Kokemäen seurakunnan arkisto, Salminen 2007 s. 46 - 48
⁸⁶ Kokemäen seurakunnan arkisto, Pyhän Henrikin Pyhäkön tilit 1918 – 33
⁸⁷ Pertola 1976, s. 11 - 13.
⁸⁸ Jokipii 1955, uusinta julkaisu 2007, s. 26
⁸⁹ Rosengren 2003, Puistikon jatkohoidon ohjeet.

LÄHTEET

Arkistot

Turun maakunta-arkisto, Turun tuomiokapitulin arkisto, E VI 75b (TMA)
Museoviraston rakennushistorian osaston arkisto (MV)
Museoviraston kansatieteen kuva-arkisto
Kokemäen seurakunnan arkisto (KSA)
Kokemäki Seuran arkisto

Kirjallisuus

Heikkilä Tuomas: Pyhän Henrikin legenda. SKS, Helsinki, 2005.

Ivars Marja, Lounatvuori Irma: Puistonäkymiä Museoviraston kartanoissa ja nähtävyyksissä. Museoviraston rakennushistorian osaston julkaisuja 27, 2005.

Jokipii Mauno: Piispa Henrikin saarnahuone ja muistokappeli Kokemäellä. (Julkaistu vuonna 1956 Suomen kirkkohistoriallisen seuran vuosikirja 1953 – 1954). Uudelleen julkaistu: Osattiin ennenkin. Satakunta Kotiseutututkimuksia XXIV. Satakunnan Historiallinen Seura. Vammala, 2007.

Lindström Johan Adolf: Kokemäen pitäjä historiallisessa valossa. 1859 – 1860. Suomennos, Kokemäki 1955.

Pertola Esko: Historiaa, muistoja ja huomioita P. Henrikin kappelin vaiheilta. Teljän tanhuvilta IX. Kokemäki Seuran vuosikirja 1976.

Salminen Tapio: Joki ja sen väki. Kokemäen ja Harjavallan historia jääkaudelta 1860-luvulle. Jyväskylä, 2007.

Salo Unto: Kotimaakuntamme Satakunta. Satakuntaliitto, sarja A:245. Pori, 1999.

Suvanto Seppo: Pyhä Henrik. Satakunnan historia III, Keskiaika. 1973.

Valonen Niilo: Turun viemärikaivantolöydöistä. Turun kaupungin historiallinen museo. Vuosijulkaisu 1956 – 1957. Turku, 1958.

Julkaisemattomat lähteet

Pohjavahvistus Oy: Perustusten tutkimus ja korjaussuunnitelma 1975.

Puputti Anna-Kaisa: Piispa Henrikin saarnahuone Kokemäellä – dendrokronologinen iänmääritys ja saarnahuoneen kulttuuriset merkitykset 1470 – 2003. Proseminaari. Oulun yliopisto, 2003.

Rosengren Camille: Pyhän Henrikin saarnahuone, Puistikko, Kokemäki. Puistikon jatkohoidon ohjeet. Ympäristötoimisto Oy, 2003.

Uusi-Seppä Niina: Pyhän Henrikin kappelin vauriokartoitus 2003 ja muita raportteja 2003 – 2005.

Zetterberg Pentti: Piispa Henrikin saarnahuoneen iänmääritys, dendrokronologiset ajoitukset FIT1901-11. Dendrokronologian laitoksen ajoitusseleste 35. Joensuun yliopisto, 1990.

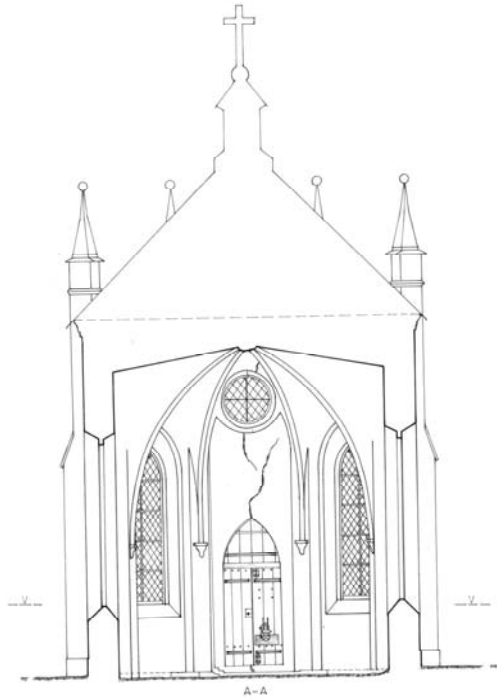
PYHÄN HENRIKIN KAPPELI

KOKEMÄKI

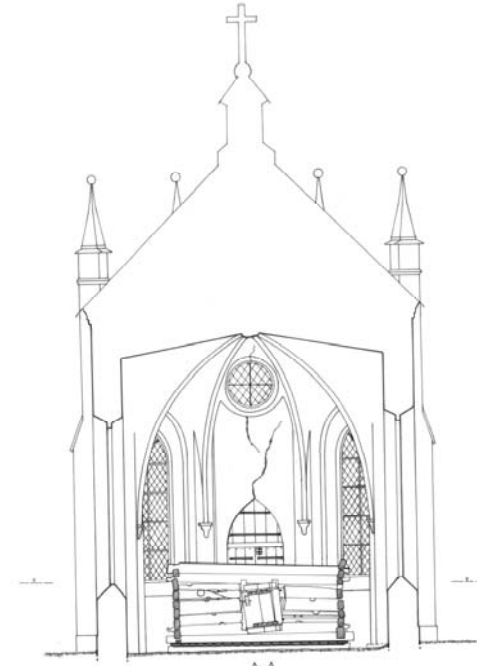
RAKENNUSHISTORIASELVITYS

2009

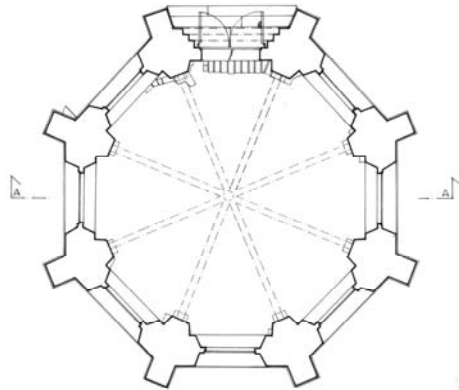
KUVALIITTEET

A-A

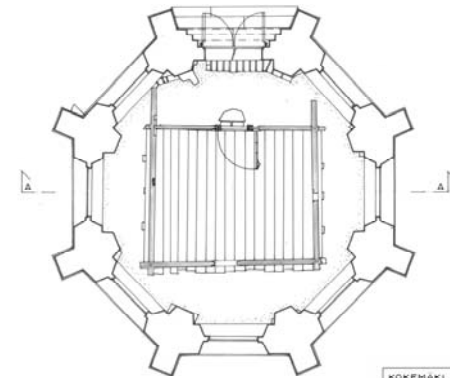

A-A

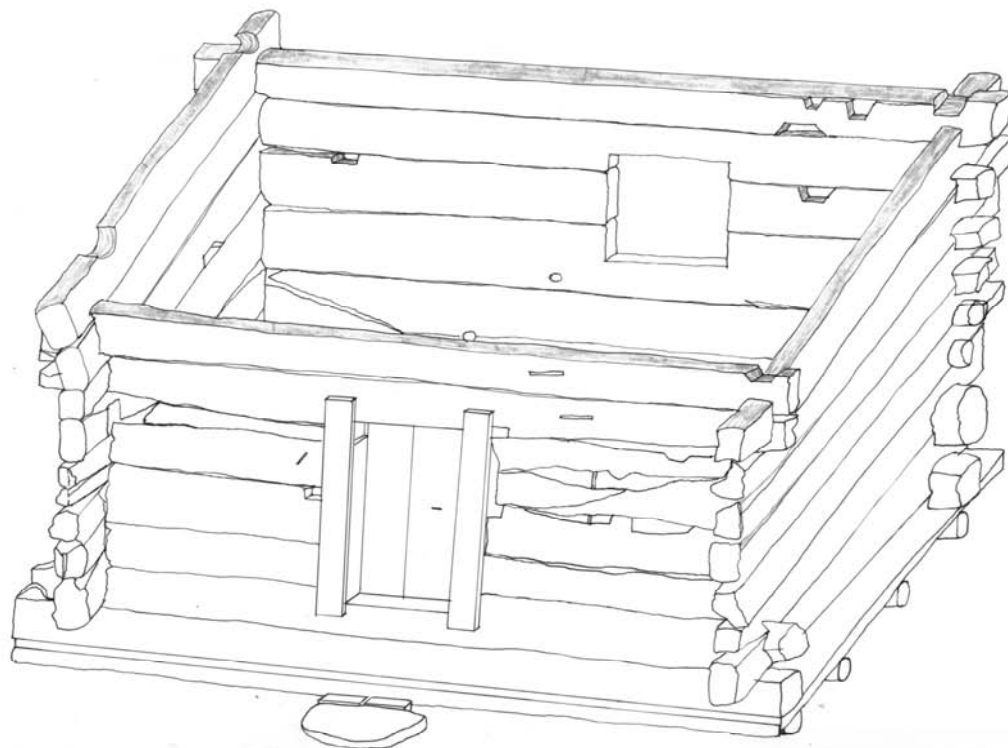
**KOKEMÄKI
PYHÄN HENRIKIN KAPPELI**
POHJA JA LEIKKAUS A-A 1/50
HUSSEINVAIHTO RAAMATUSTORIN OSASTO
12050 A VÄSK. T. Hirvonen
S. MTK. O. JÄRKA, T. HELSINKI 00200 HELSINKI

ARKKITEHTI
S. MTK.

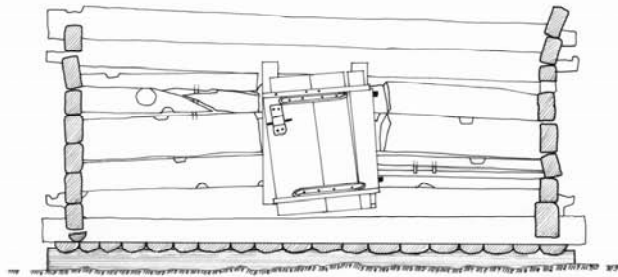

**KOKEMÄKI
PYHÄN HENRIKIN SAAR-
NAHUONE / KAPPELI**
Pöytä, leikkaus A-A 1:50
HUSSEINVAIHTO RAAMATUSTORIN OSASTO
12050 A VÄSK. T. Hirvonen
S. MTK. O. JÄRKA, T. HELSINKI 00200 HELSINKI

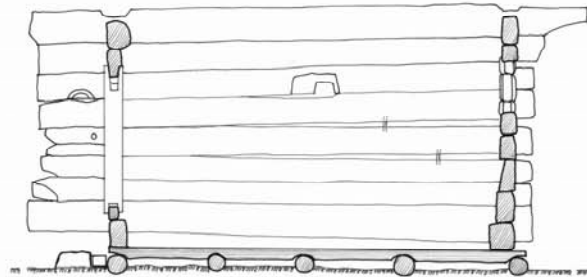
ARKKITEHTI
S. MTK.

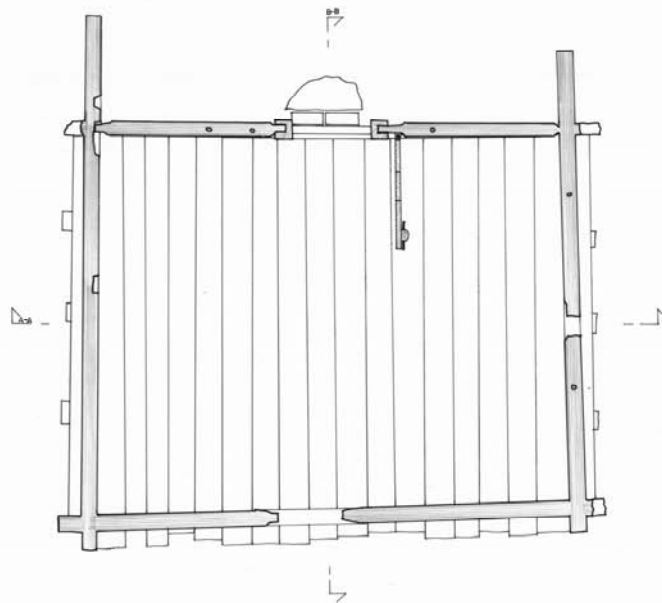
KOKEMÄKI		Perspektiivipiirros	
Piispa Henrikin saarnahuone			
MITTAUSPIIRUSTUS		MUSEOVIRASTO RAKENNUSHISTORIAN OSASTO	
 T. HIRVONEN 24.5.2002		RITARIHUONE 00170 HKI 17 PUH 651611	
		27.1.19	

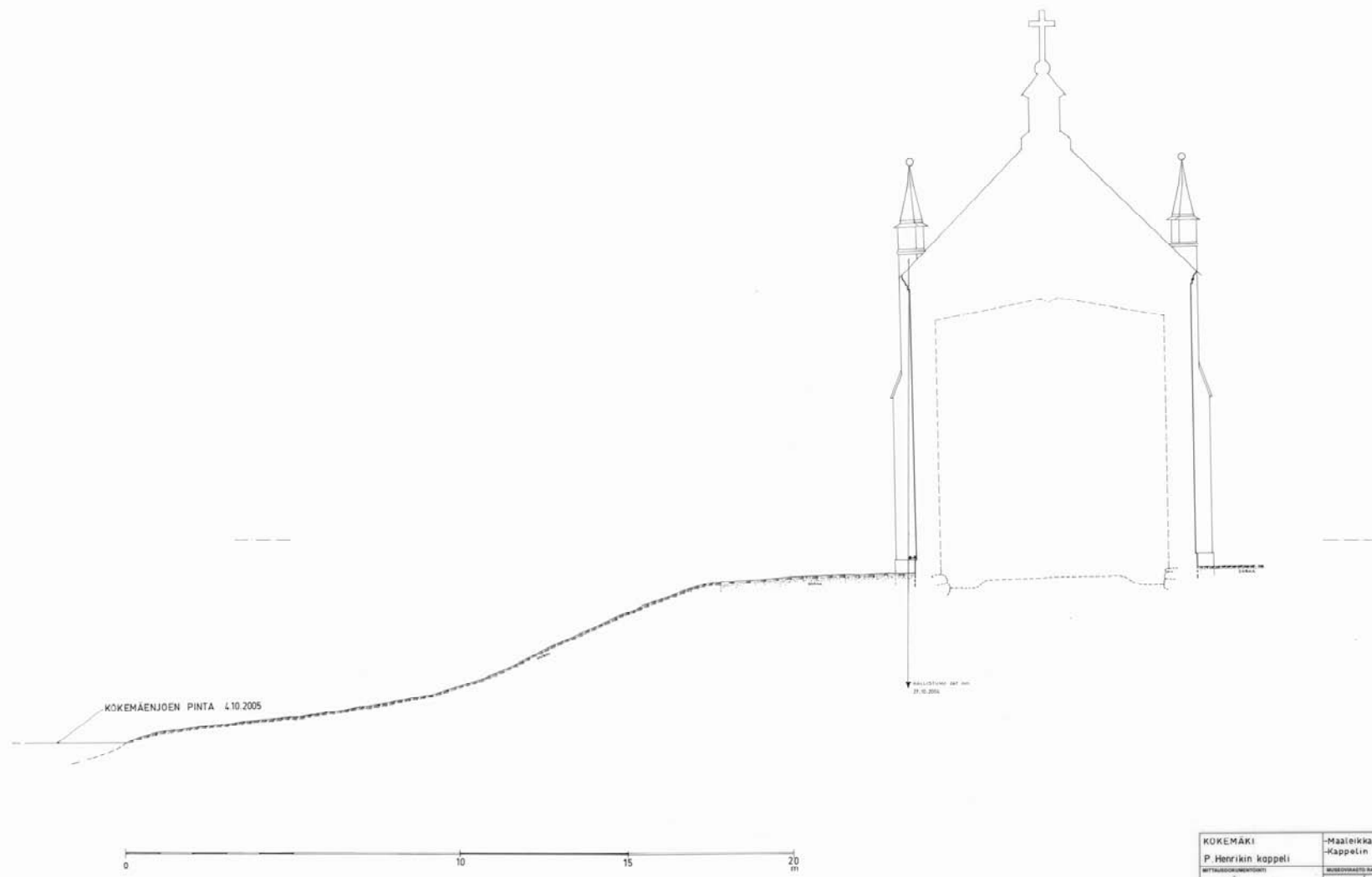
A - A

B - B

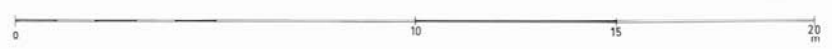

KOKEMÄKI Pyhän Henrikin säärinhuone		Pohja, leikkaus A-A, B-B	
		1:25	
MITTAUSDOKUMENTOINTI		MUSEOVIRASTO RAKENNUSHISTORIAN OSASTO	
T. HIRVONEN A. VALO 29.3.1999		RIITAHILJONE 00170 HKI 17 PUH.	27.1.19

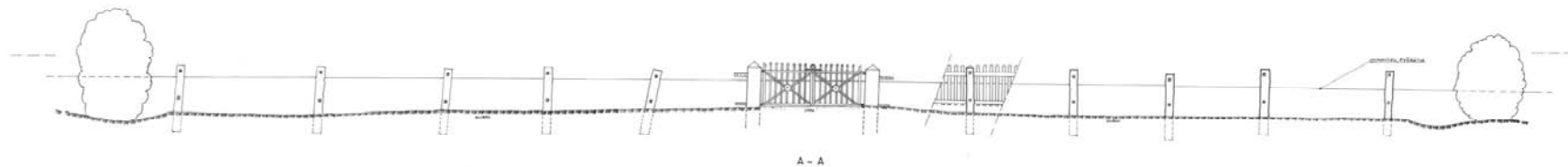

Kokemäenjoen pinta 4.10.2005

↑ Kokemäenjoen pinta 4.10.2005

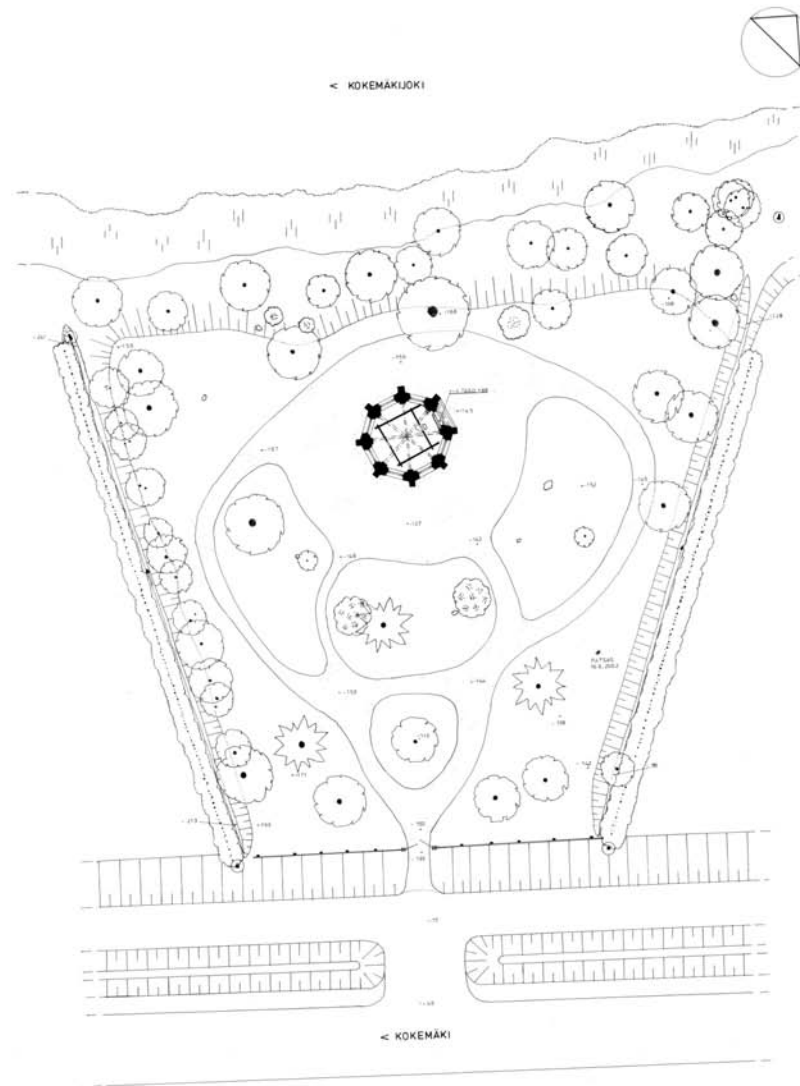
KOKEMÄKI	-Maaleikkaus
P. Henrikin kappeli	-Kappelin kallistuma 1:50
MITTAUSKUMMENTTI	MUSEUMI- JA KOKEMÄKI-ALUEIDEN KÄYTTÖSUUNNITELMA
2005	2005
2005	2005

A - A

KOKEMÄKI	Aita
P. Henrikin kappeli	Leikkaus A-A 1:50
MITTAUSPÖHKKÖKOHDE	SUUNNITTELUKOHDE
MITTAUSPÖHKKÖKOHDE	MITTAUSPÖHKKÖKOHDE
29.1.06	29.1.06
2006	2006

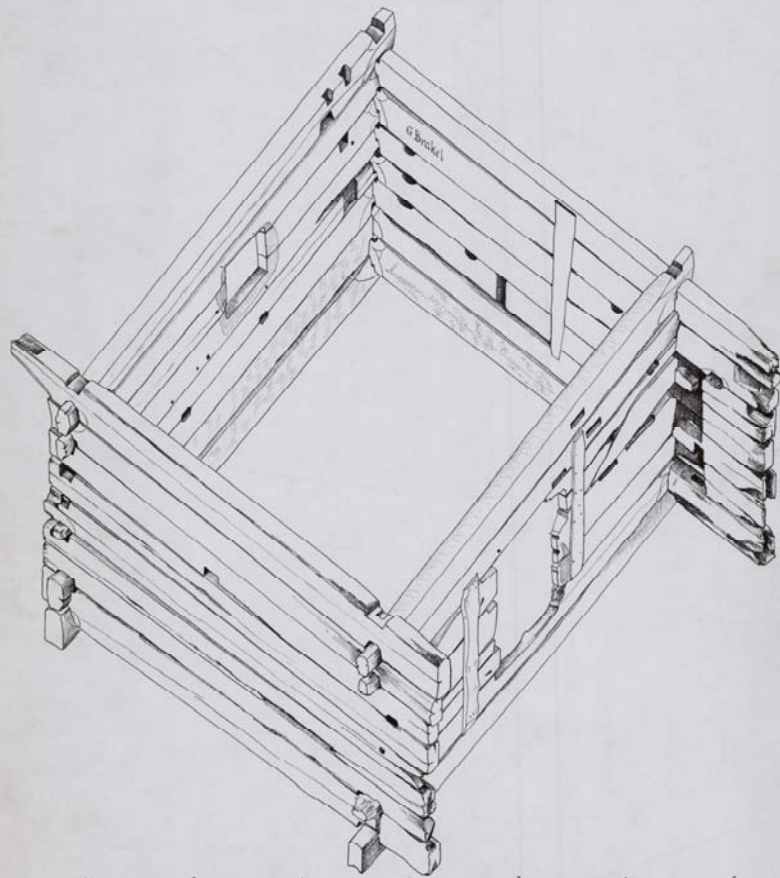
KOKEMÄKI	ASEMAPIIRROS	1:200
Piispa Hennin saarnahuone	1/24.11.2003	
MITTAUSPIIRUSTUS	MUSEOVIRASTO	KAAKUNNUSHISTORIAN OSASTO
suunnittelijat	T. Hirvonen	A. Valo
9.1.2003		

T. Hirvonen, A. Valo 2003, Museoviraston rakennushistorian osasto

Pyhän Henrikin saarnahuone.

Kokemäki. Teltjän
muistokappeli.

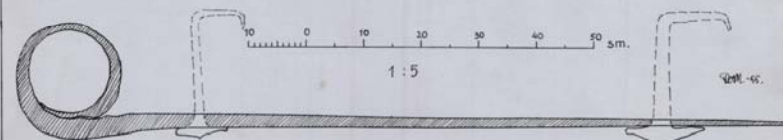
VuH. 1955.

271. 1. 23 3

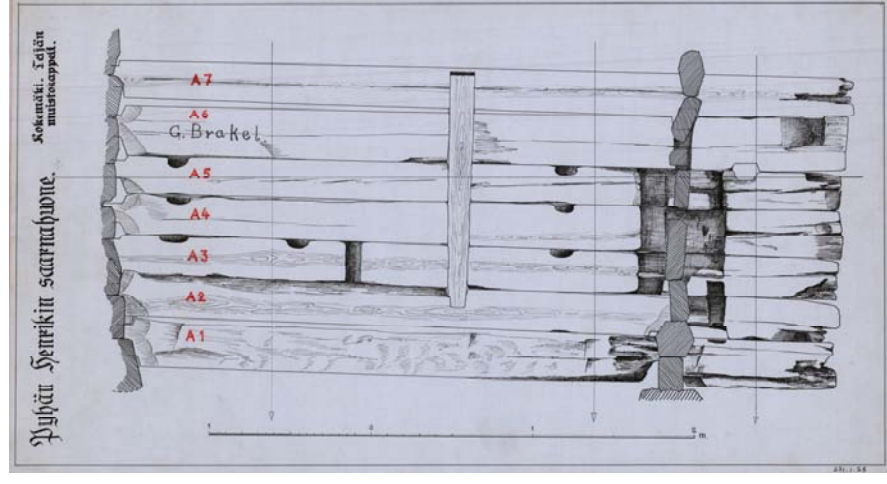
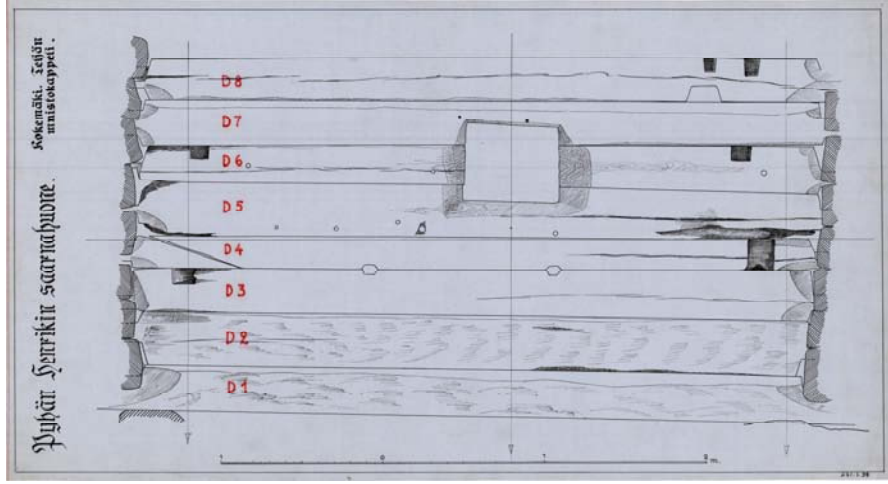
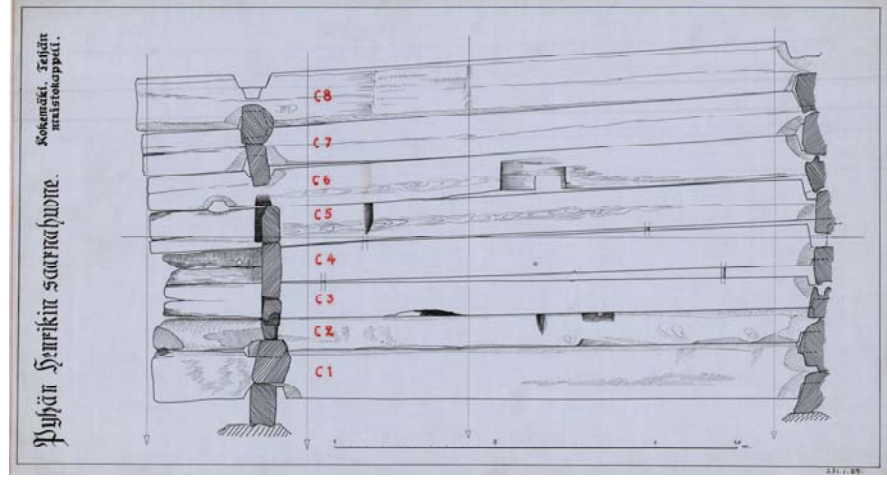
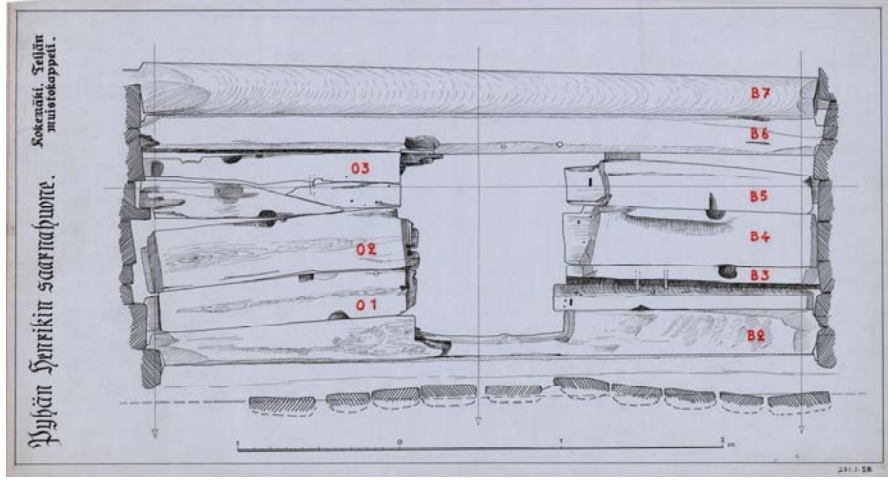
Pyhän Henrikin saarnahuone.

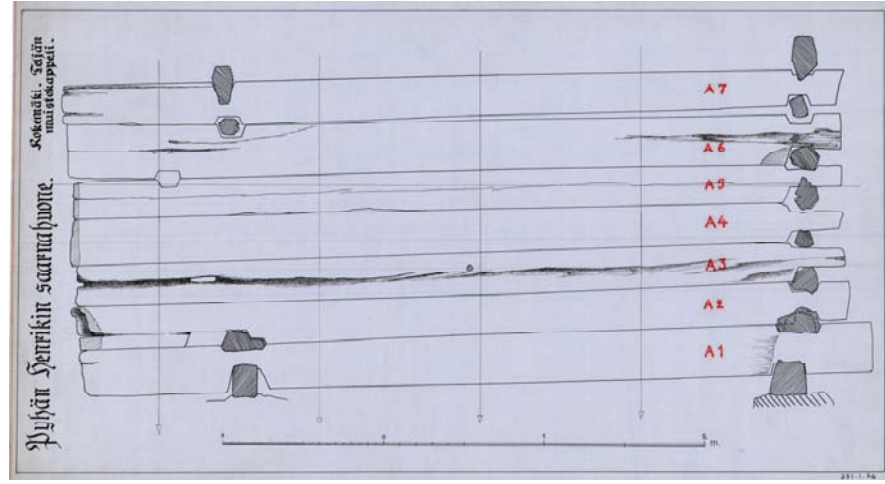
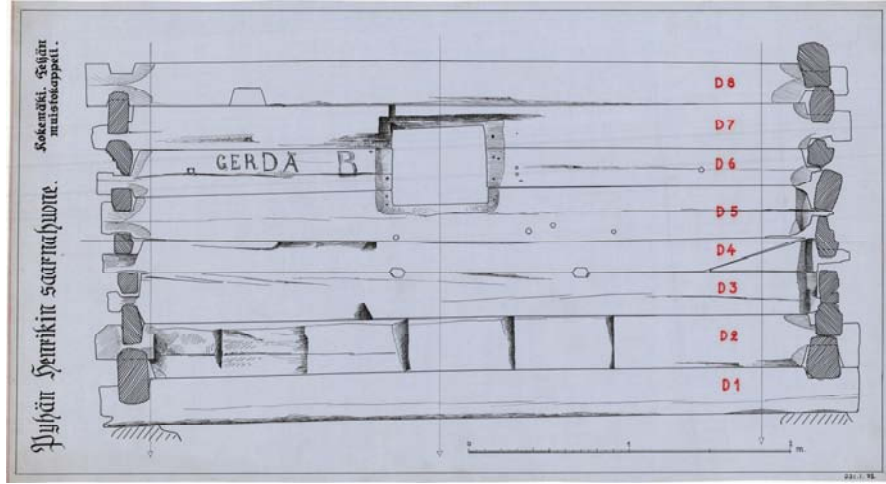
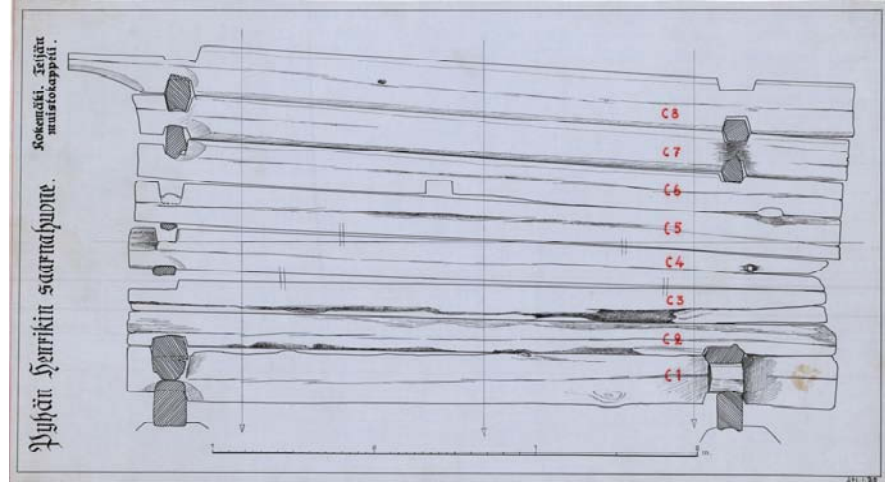
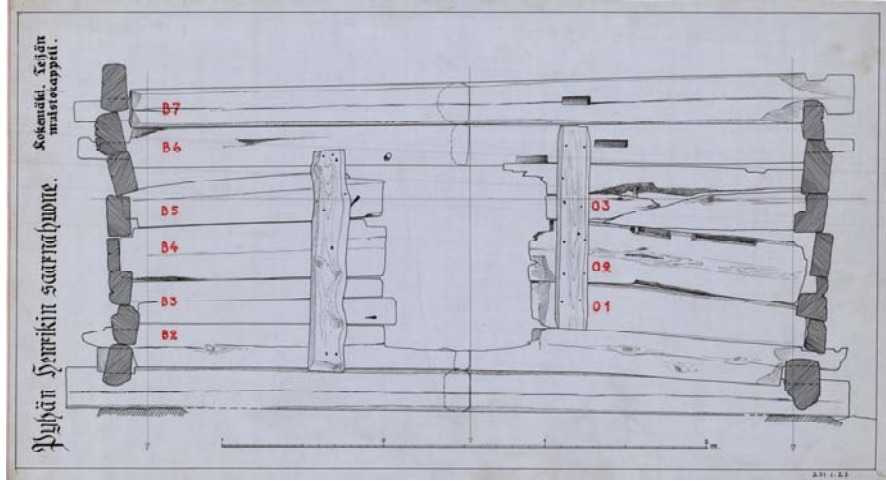
Kokemäki. Teltjän
muistokappeli.

OVEN EHEÄN SARANAN PITUUSLEIKKAUS LUONN. KOOSSA.

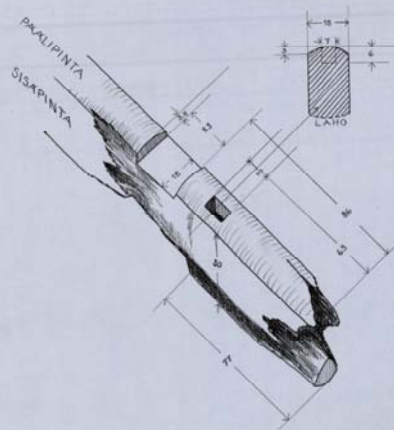
271. 1. 24

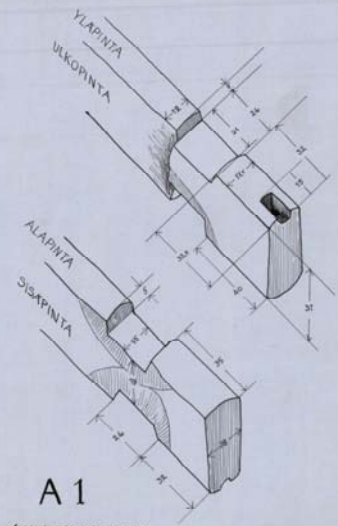
Kokemäki. Teijän
muistokappeli.

Pyhän Henrikin saarnahuone.

A 1.
(POISTETTU HIRSI)

(MITAT SENTTIMETREJÄ) HIRSAKAAVA N. 5129.

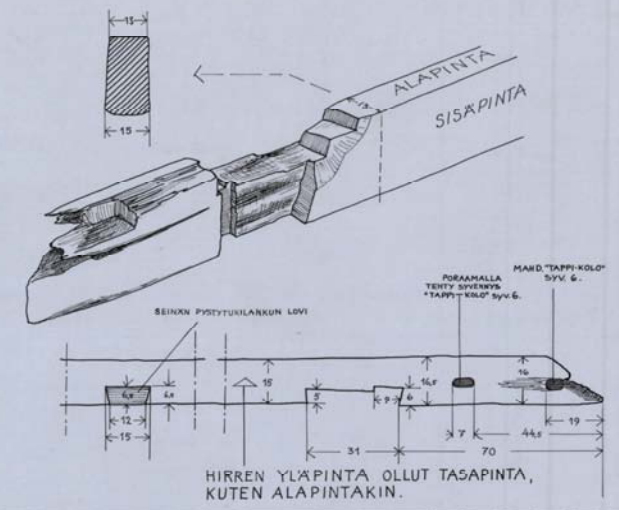

A 1
(NUMEROITU PAK)

21.1.33

Pyhän Henrikin saarnahuone.

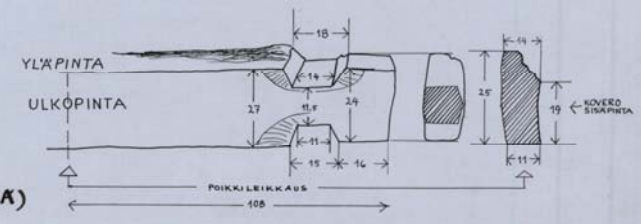
Kokemäki. Teijän
muistokappeli.

A 2.

HIRREN YLÄPINTA OLLUT TASAPINTA,
KUTEN ALAPINTAKIN.

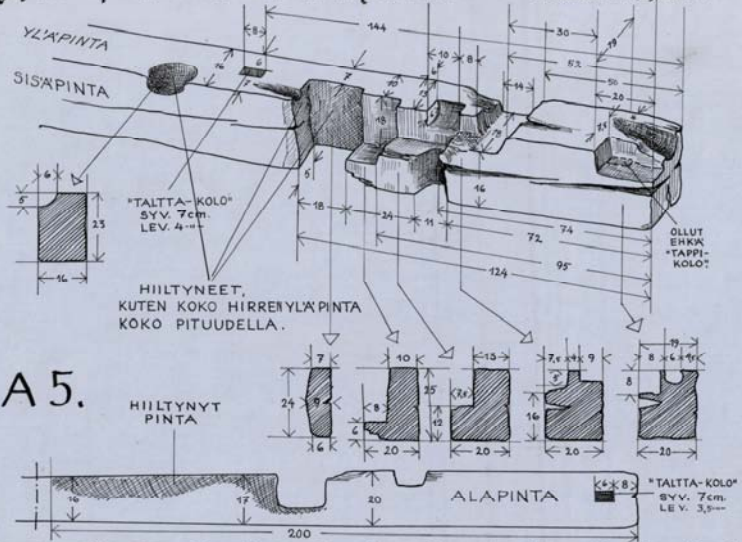
A 2.
(NUMEROITUPAK)
MITAT = DM.

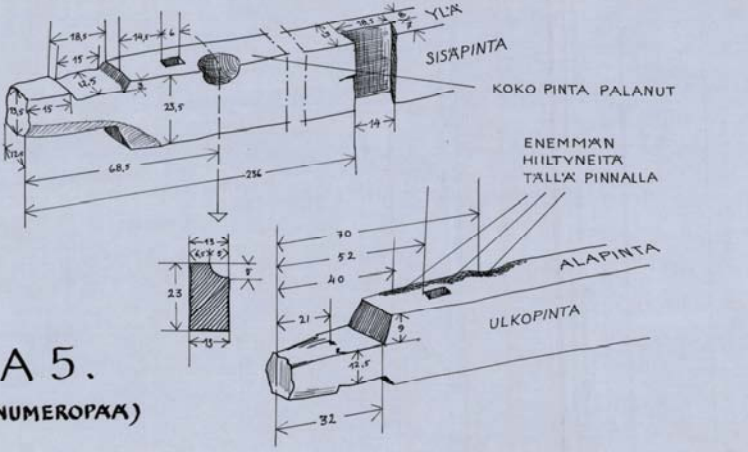
RM-58
271.1.34

Pyhän Henrikin saarnahuone.

Kokemäki. Seljän muistokappeli.

A 5.

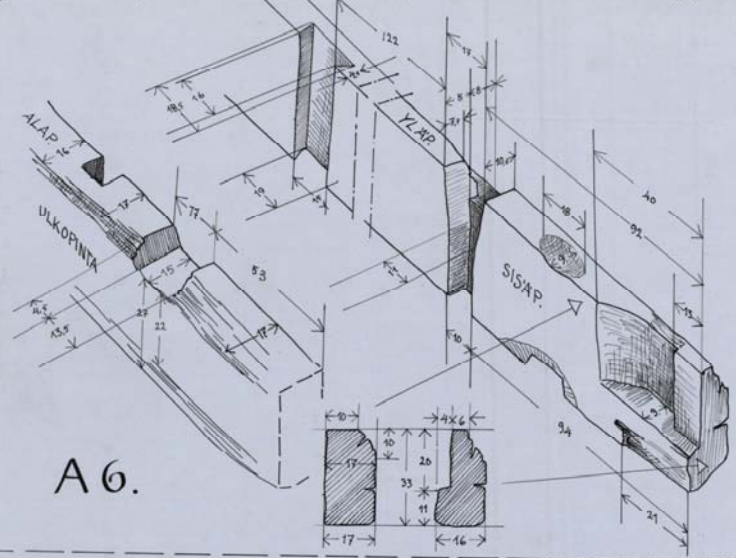
A 5.
(NUMEROPAA)

MITAT = SM : A

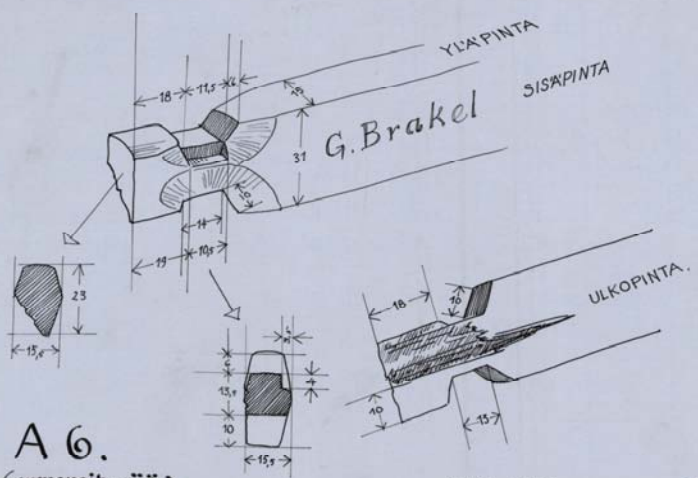
RH-56

Pyhän Henrikin saarnahuone.

Kokemäki. Seljän muistokappeli.

A 6.

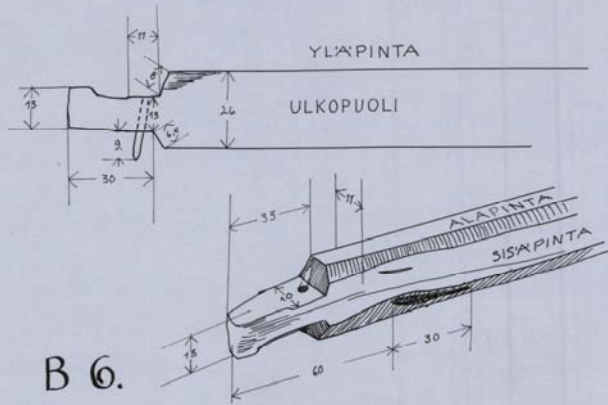
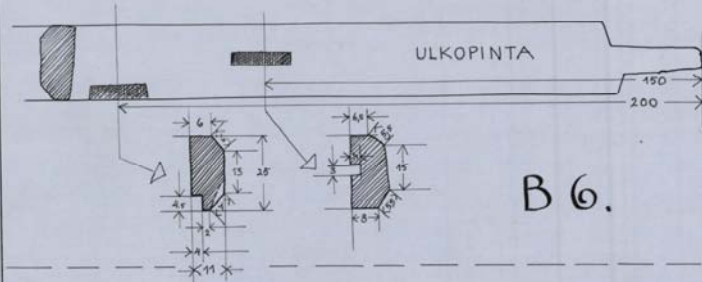
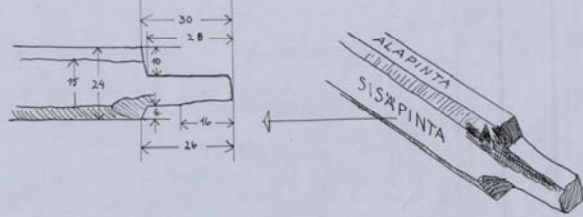
A 6.
(numeroitupää)

MITAT = SM : X.

RH-56

Pyhän Henrikin saarnahuone.

Kokemäki. Teijär
muistokappeli.

B 6.
(NUMEROIPÄÄ)

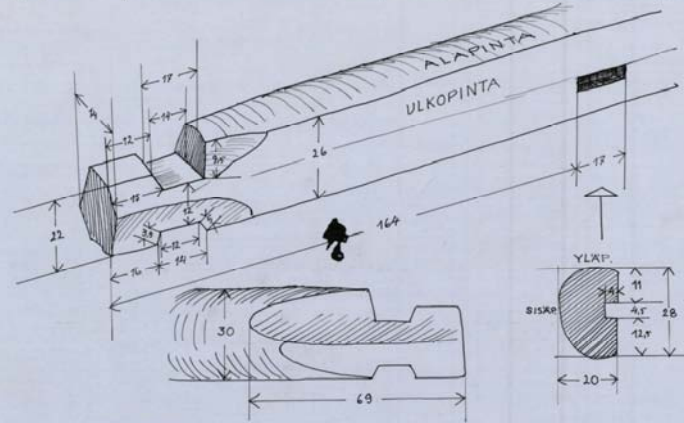
MITAT - SM:Ä

Reh 1955.

27.1.145

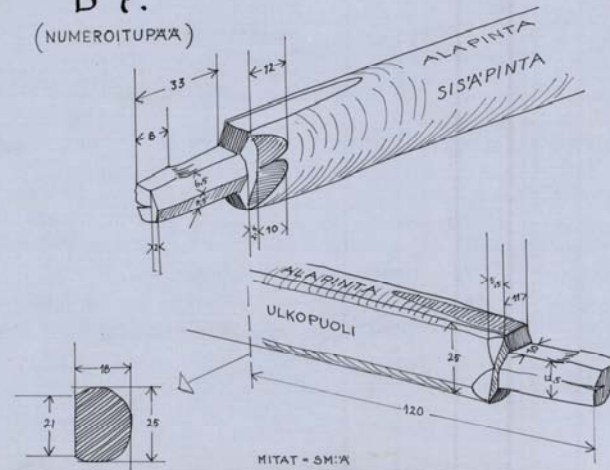
Pyhän Henrikin saarnahuone.

Kokemäki. Teijär
muistokappeli.

B 7.

B 7.
(NUMEROITUPÄÄ)

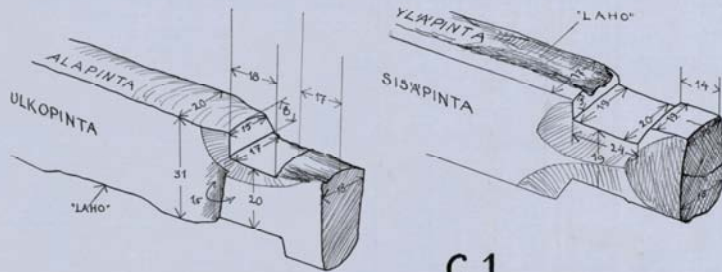
MITAT - SM:Ä

Reh. 1955.

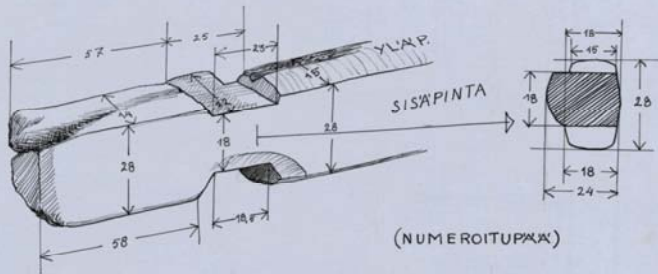
27.1.146

Pyhän Henrikin saarnahuone.

Kokemäki. Teijär
muistokappeli.

C1.

(NUMEROITUPÄÄ)

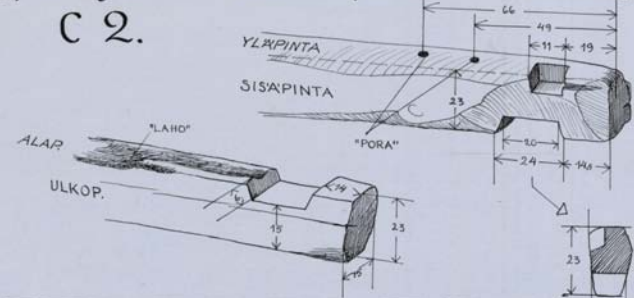
271-1-47

271-1-47

Pyhän Henrikin saarnahuone.

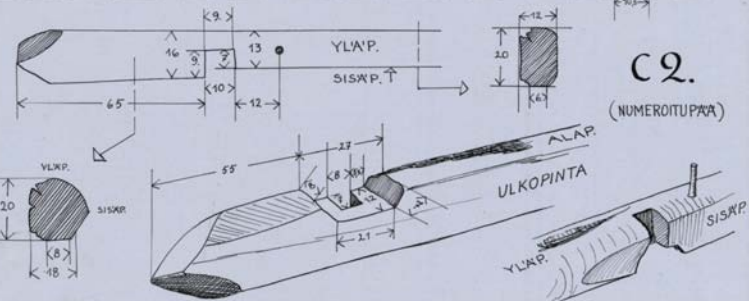
Kokemäki. Teijär
muistokappeli.

C 2.

C2.

(NUMEROITUPÄÄ)

C3.

C3.
(NUMEROITUPÄÄ)

MITAT = 3M.

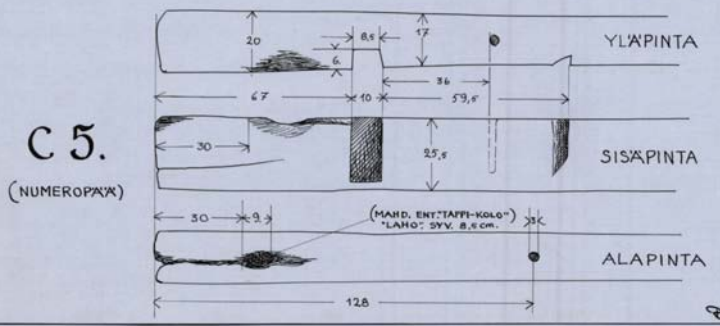
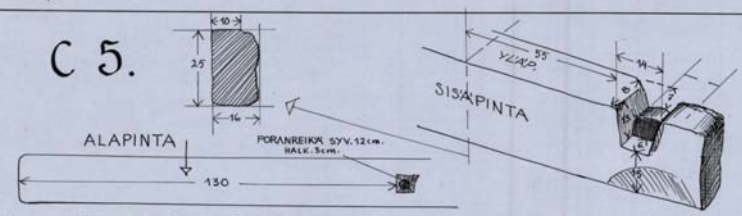
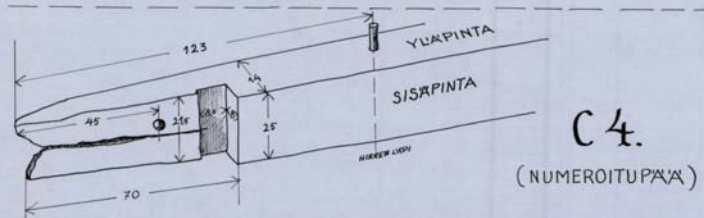
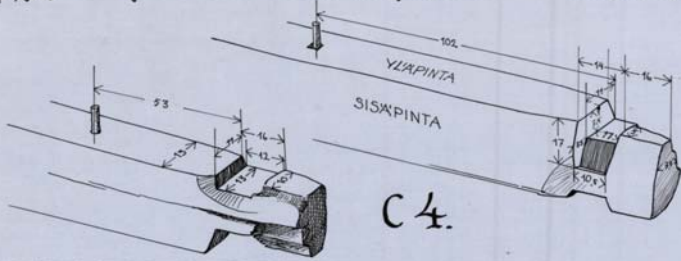
LAHO SYVENNYS.
(MAHD. SILLUT JOSKOS
"TALTTA-KOLO").

271-1-48

271-1-48

Pyhän Henrikin saarnahuone.

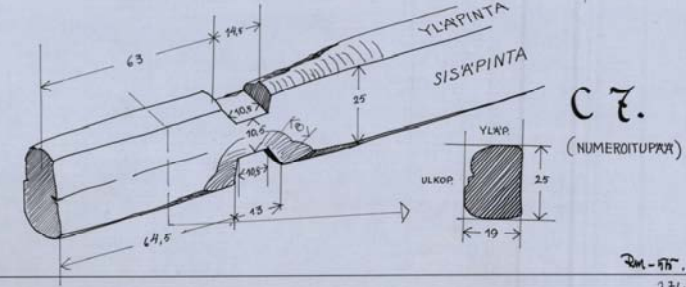
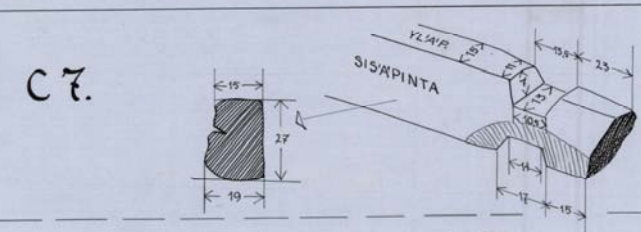
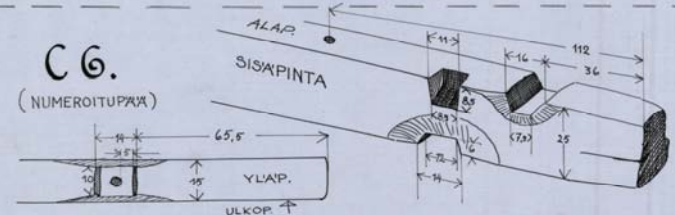
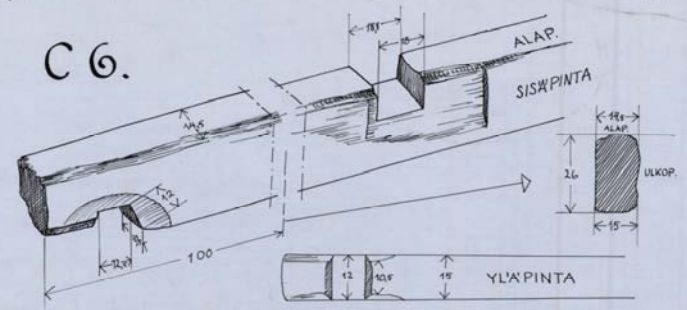
Kokemäki. Tieljän muistokappeli.

27.1.49

Pyhän Henrikin saarnahuone.

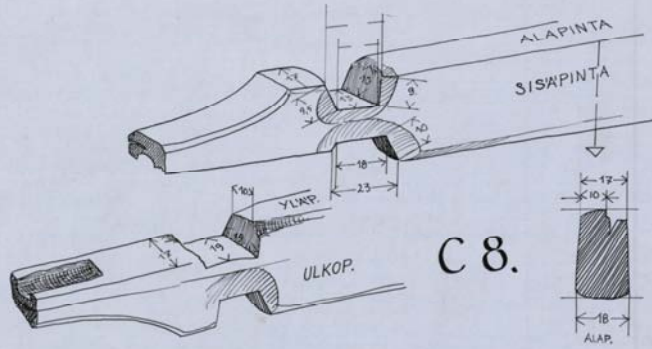
Kokemäki. Tieljän muistokappeli.

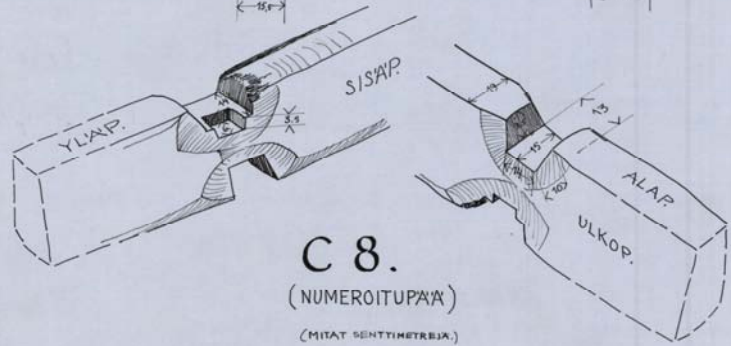
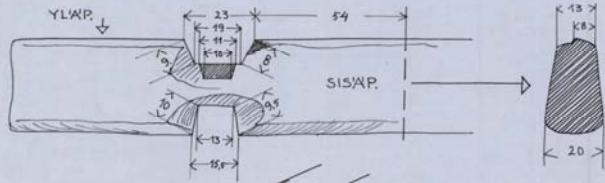
27.1.50

Pyhäin Henrikin saarnahuone.

Kokemäki. Teisjän
muistokappeli.

C 8.

C 8.

(NUMEROITUPÄÄ)

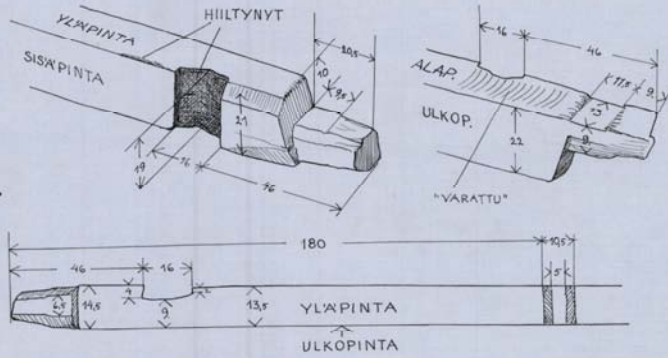
(MITAT SENTTIMETREJÄ.)

RAM - 58

Pyhän Henrikin saarnahuone.

Kokemäki. Teijän muistokappeli.

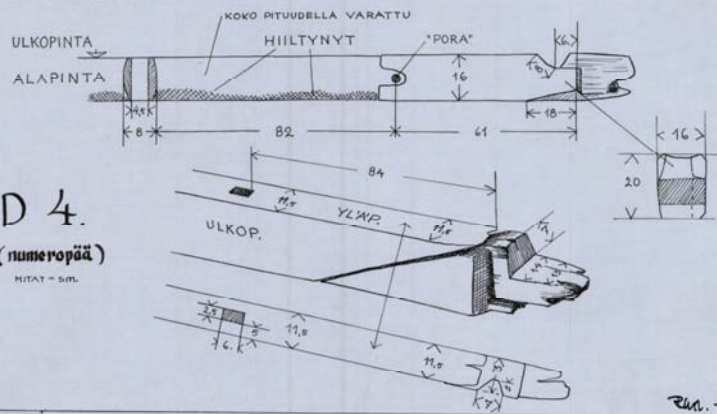
D 4.

D 4.

(numeropää)

MITAT = 50M.

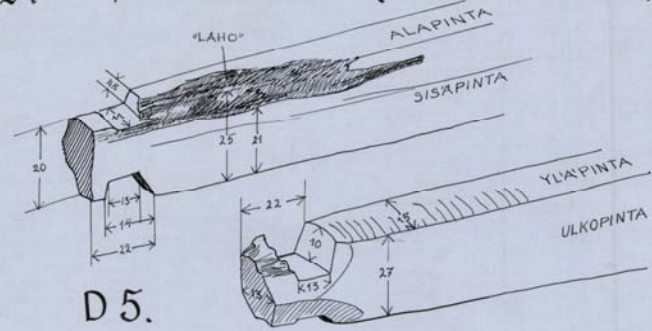
run. 47.

241.1.54

Pyhän Henrikin saarnahuone.

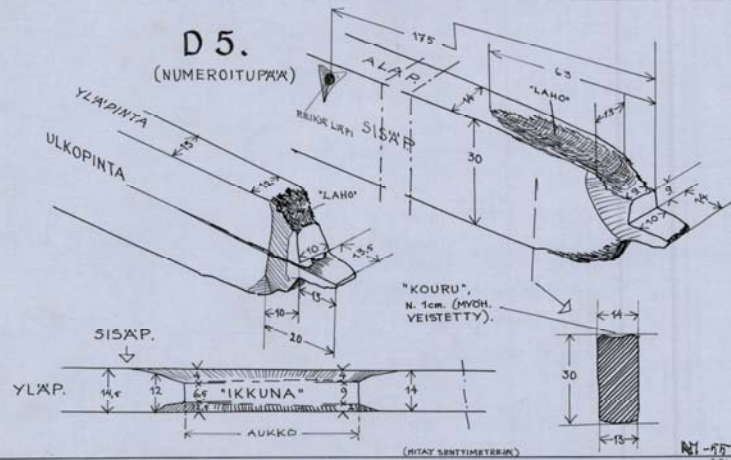
Kokemäki. Teijän muistokappeli.

D 5.

D 5.

(NUMEROITUPKKA)

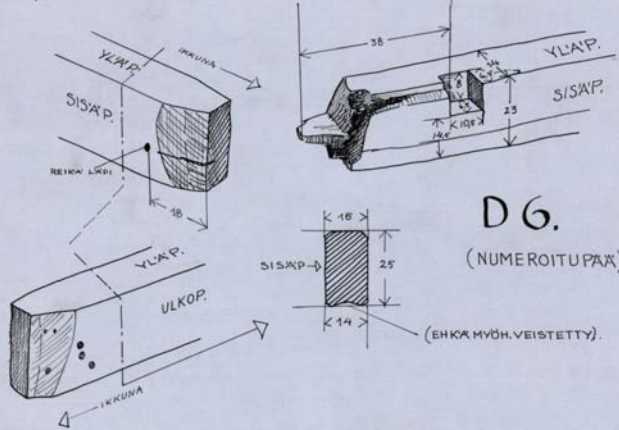
(MITAT SENTTIMETREINÄ)

run. 47.

241.1.55

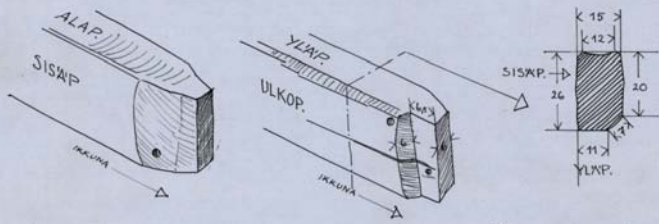
Pyhän Henrikin saarnahuone.

Kokemäki. Teijän muistokappeli.

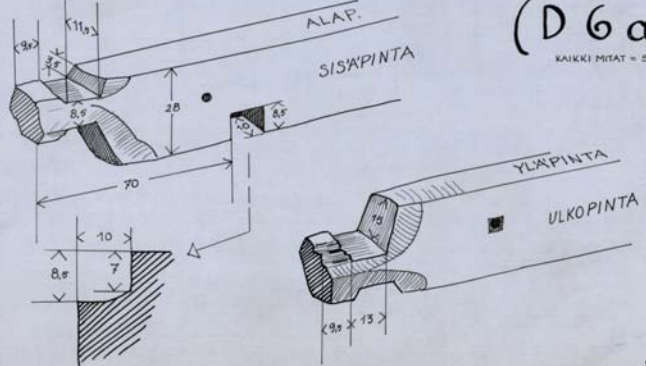

D 6.
(NUMEROITUPÄÄ)

(EHKÄ MYÖH. VEISTETTY).

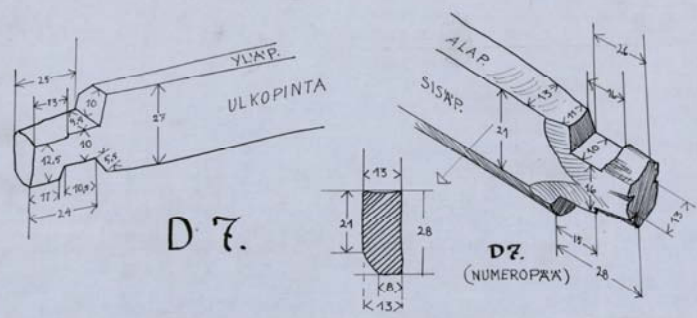
(D 6 a.)
KAIKKI MITAT = SM.

Rim-45
271-1-56

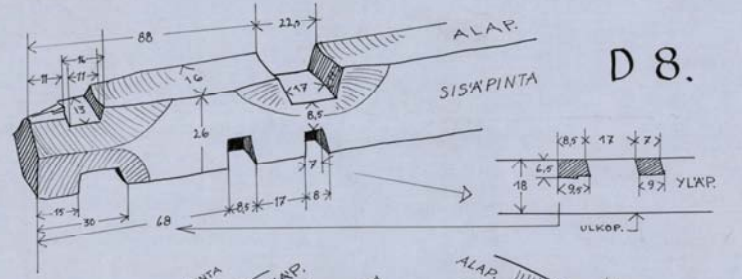
Pyhän Henrikin saarnahuone.

Kokemäki. Teijän muistokappeli.

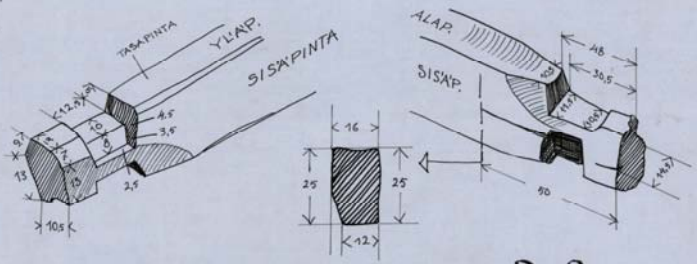

D 7.

D 7.
(NUMEROITUPÄÄ)

D 8.

D 8.
(NUMEROITUPÄÄ)

Rim-47

MITAT = SM.

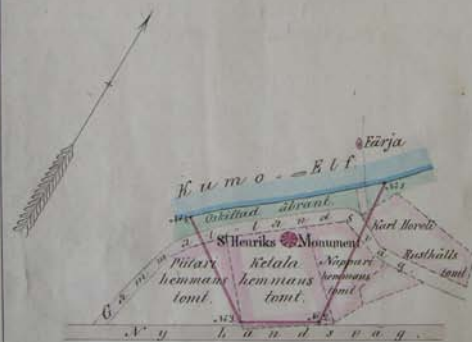
271-1-57

KARTTA

öfver

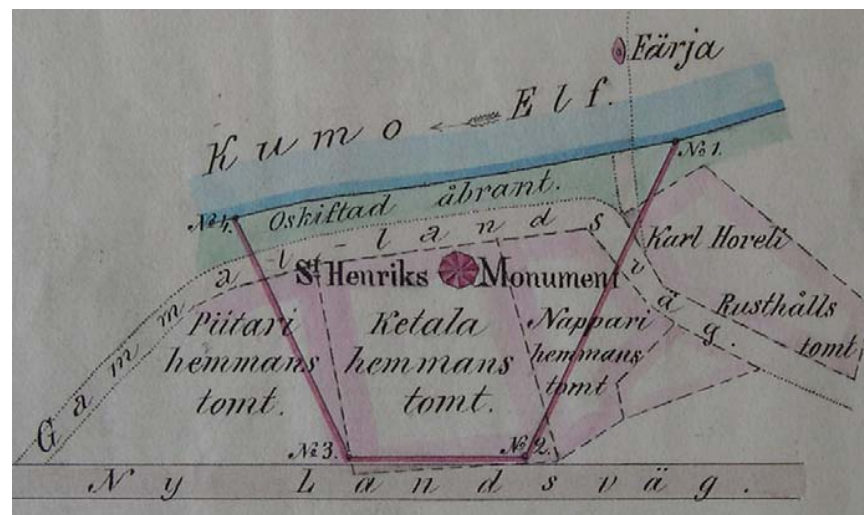
mark för plantering omkring S^tHenriks
monument i Kumo Socken, nedre Sa-
takunda härad samt Åbo och Björne-
borgs Län upprättad år 1857 af

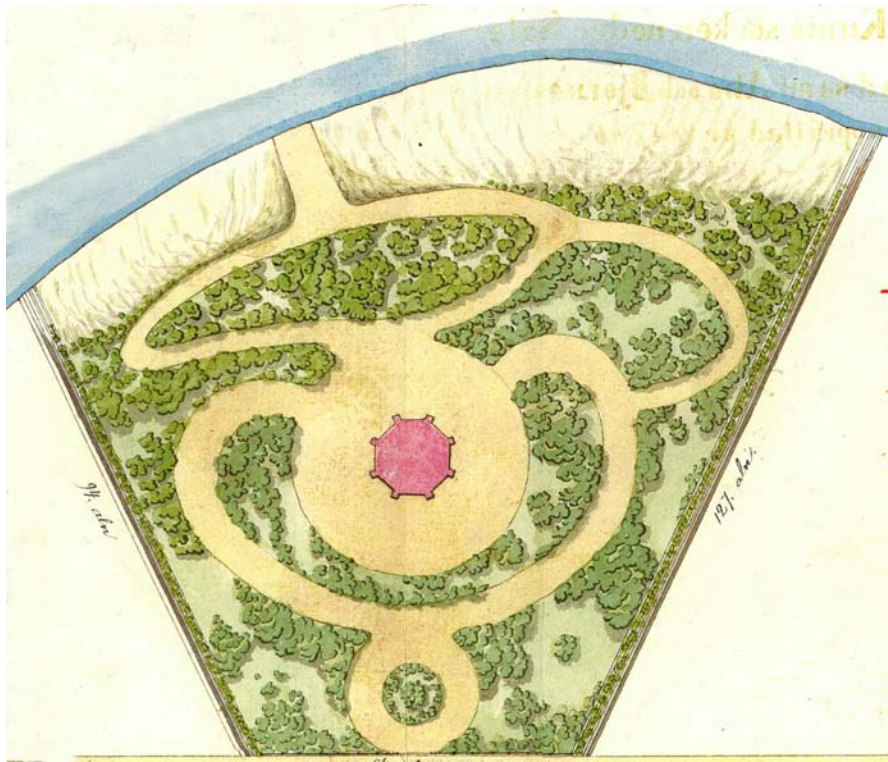
Joh. Henr. Wahlroos
vice Landtmätare

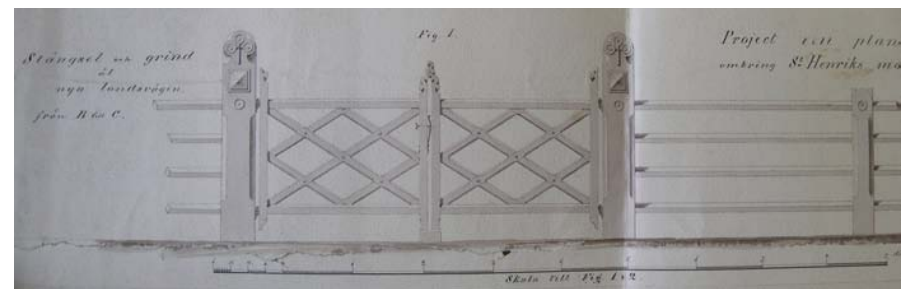
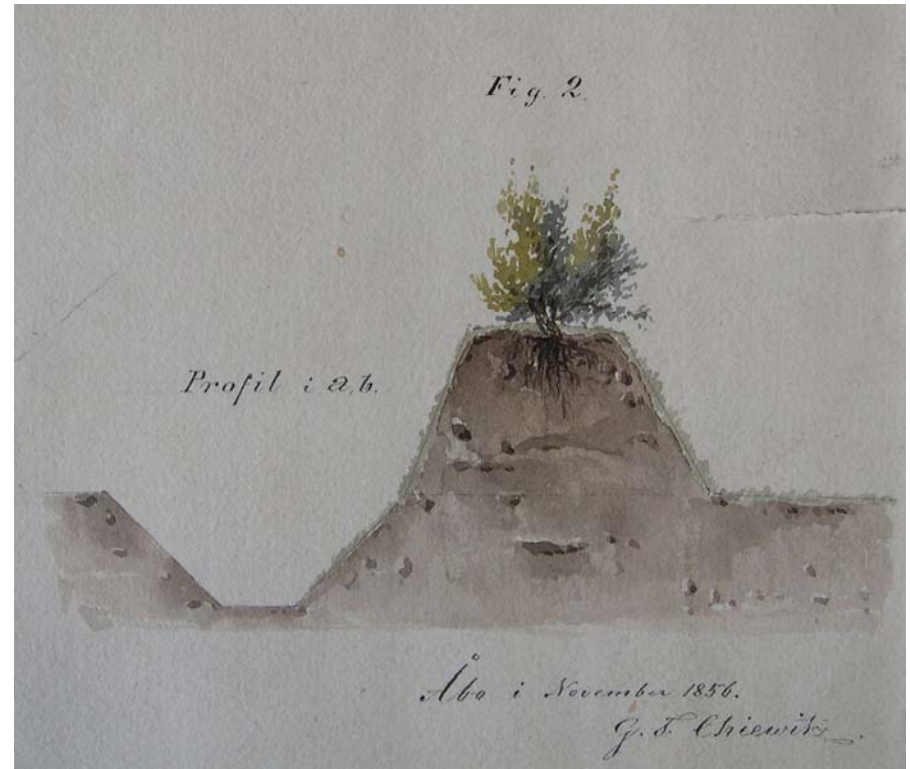
Skala
100 50 0 100
i alnar

Varamaanmittari J. H. Wahlroosin piirtämä kartta
lohkomistoimituksesta vuodelta 1857. Turun maakunta-
arkisto.

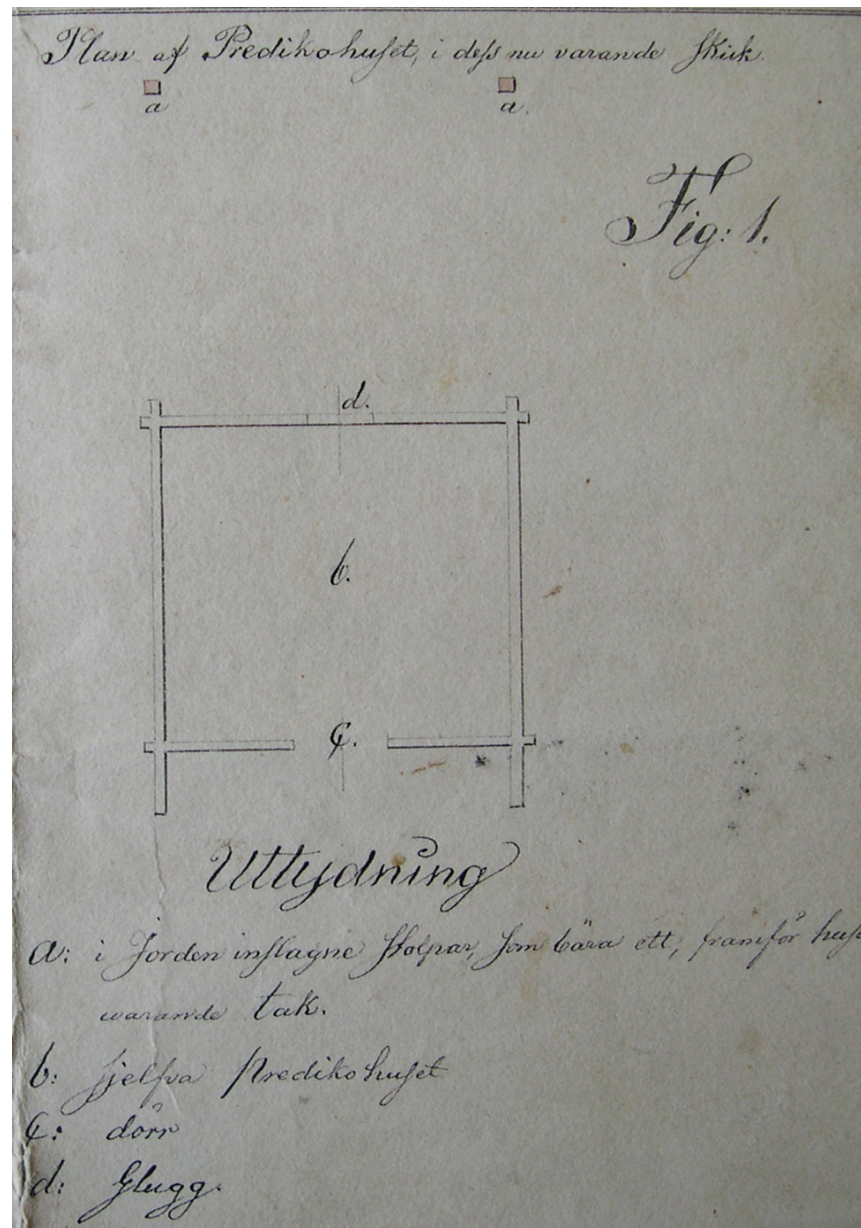
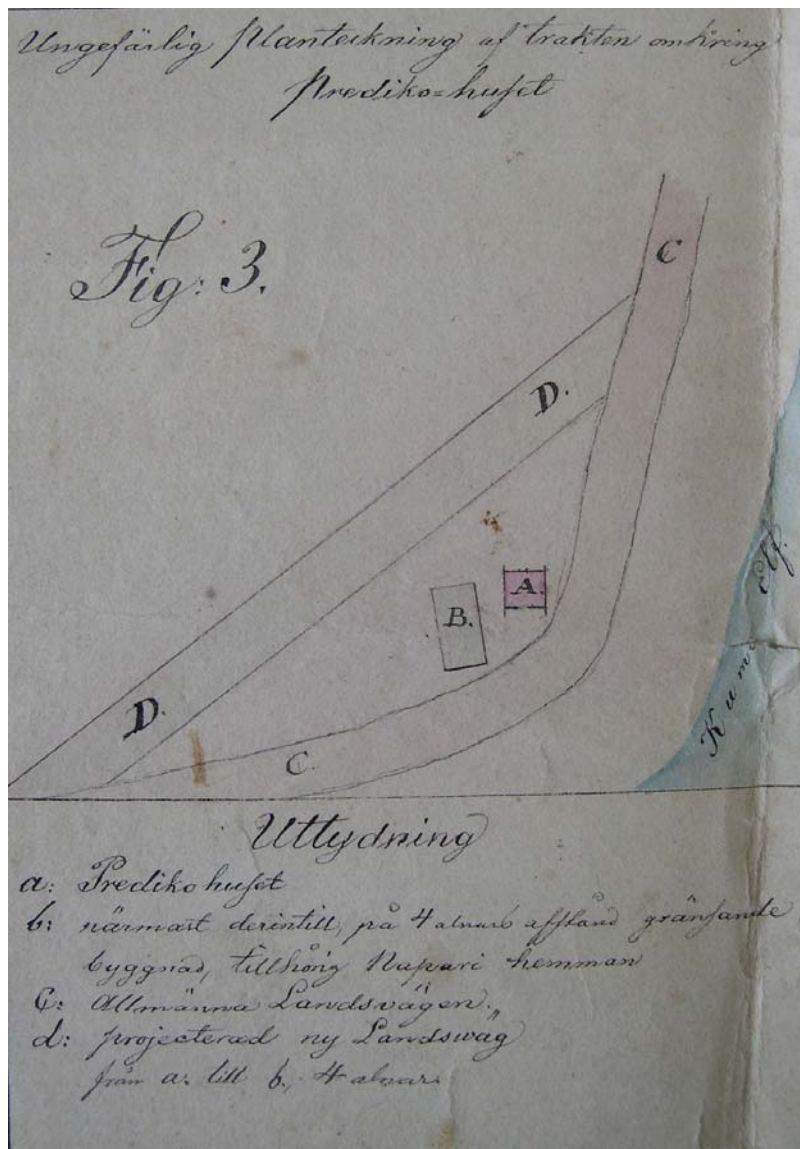

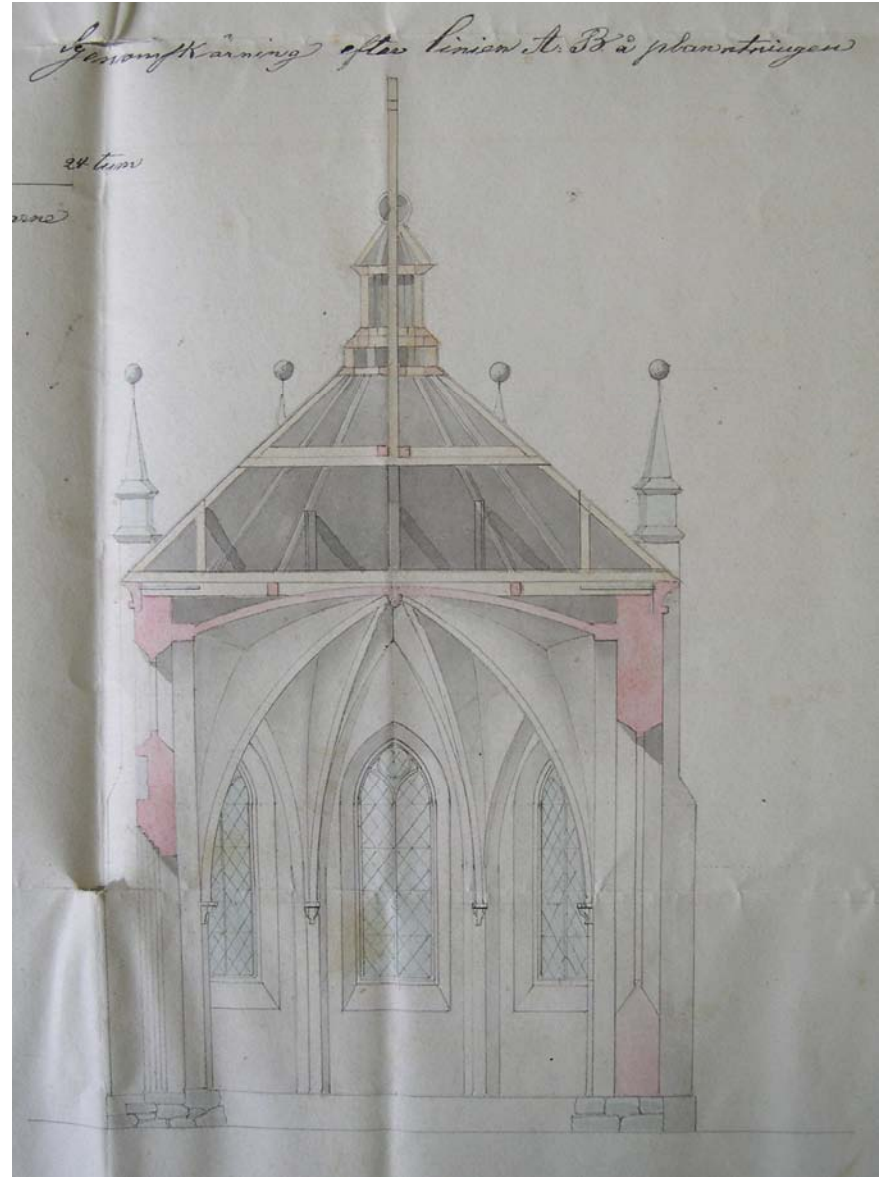
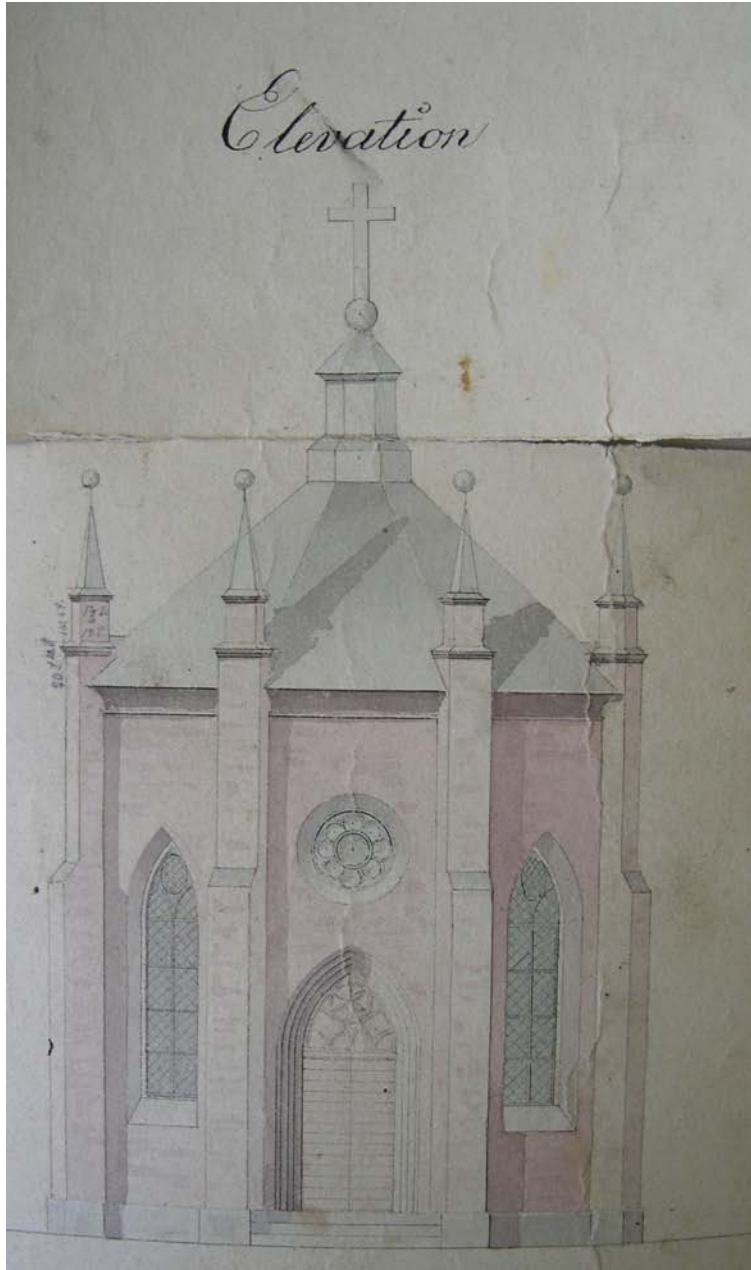

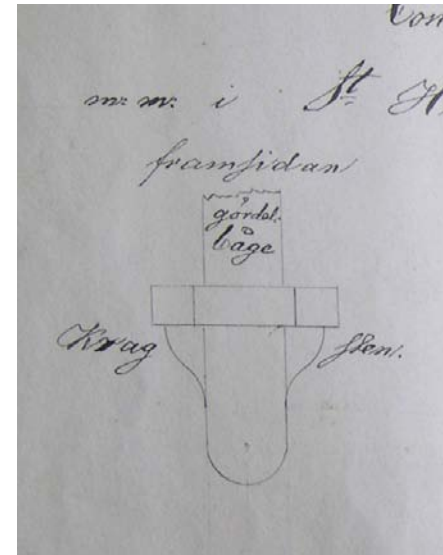
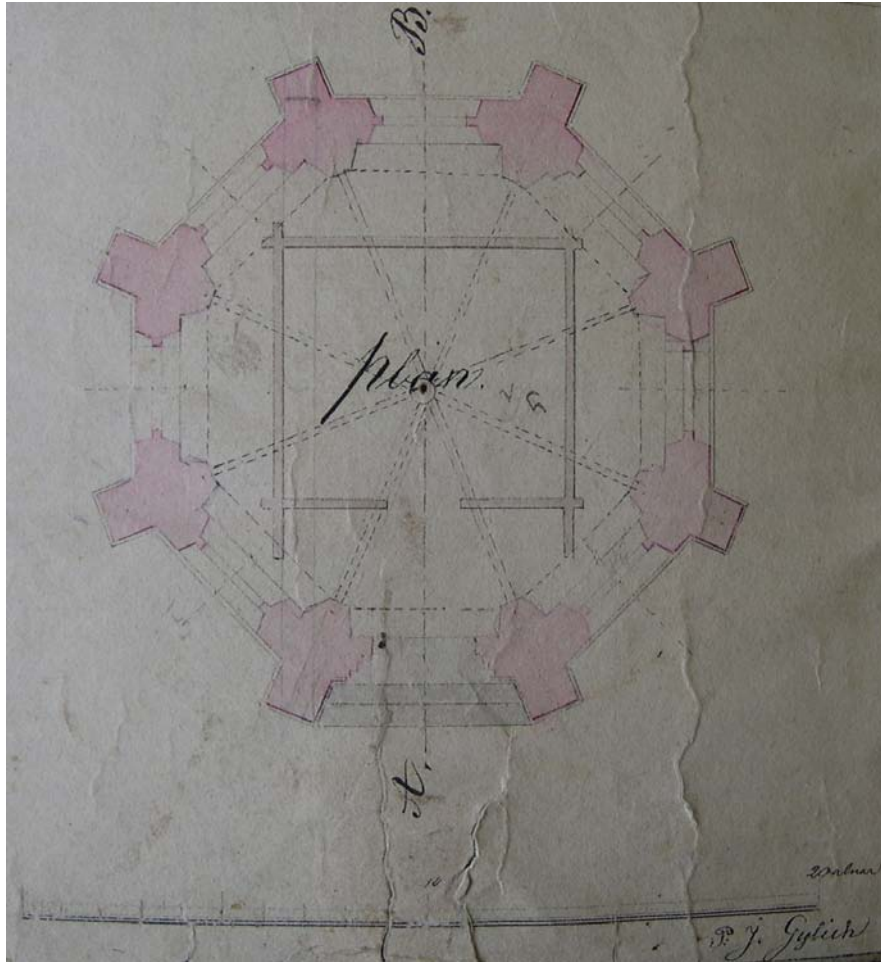
G. T. Chiewitzin puistosuunnitelma vuodelta 1856. Turun maakunta-arkisto

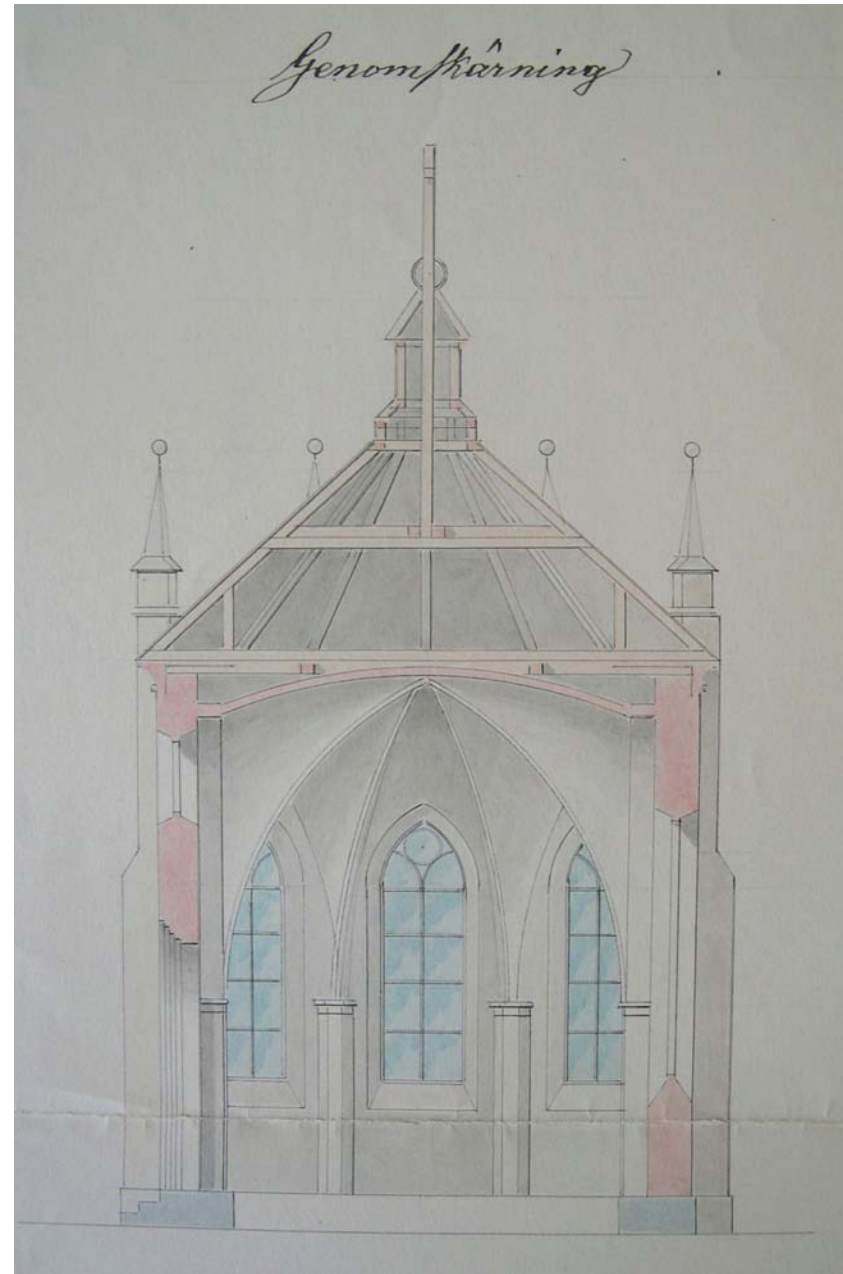
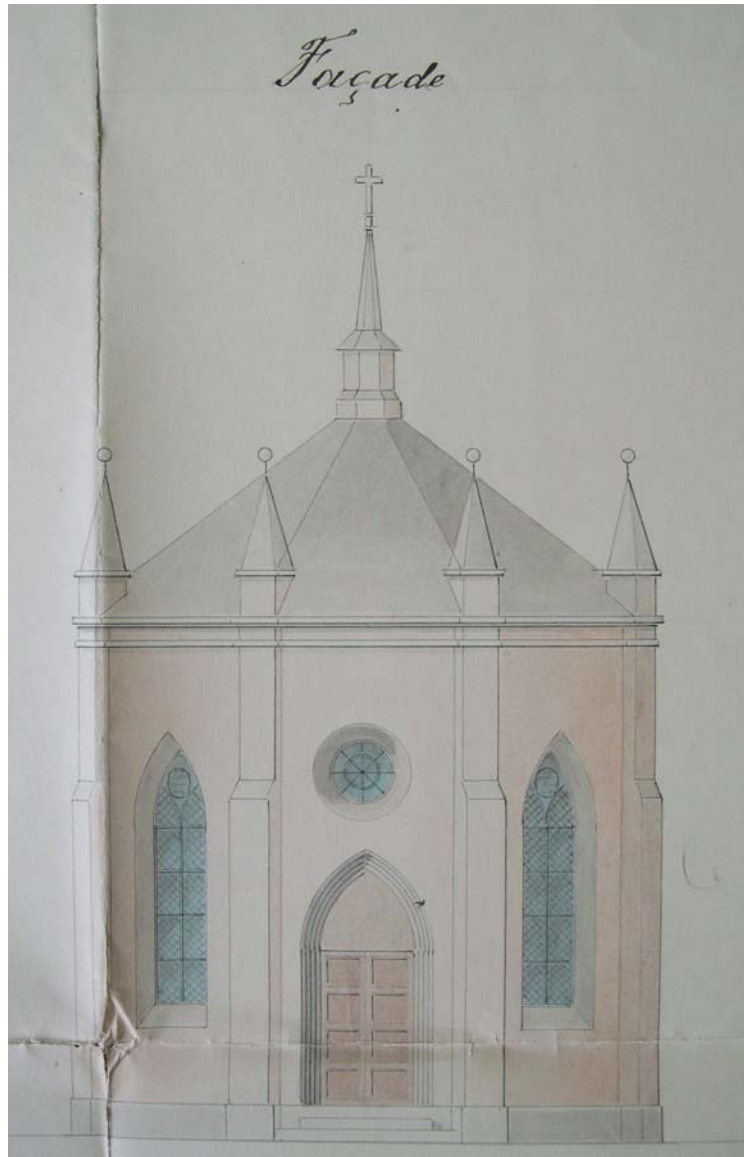
P. J. Gylichin piirustuksia 1844. Turun maakunta-arkisto.

P. J. Gylichin piirustuksia 1866. Turun maakunta-arkisto.

Kuva: Hanne Potila 1930. Kokemäki Seuran arkisto.

Kuvat: Niina Uusi-Seppä 2009.

Fanny Maria Koskinen 18.6.24 Kokemäen Raittius- ja sivistysseuran juhlapäivänä.
Kuva: K. E. Klint 1924. Kokemäki Seuran arkisto

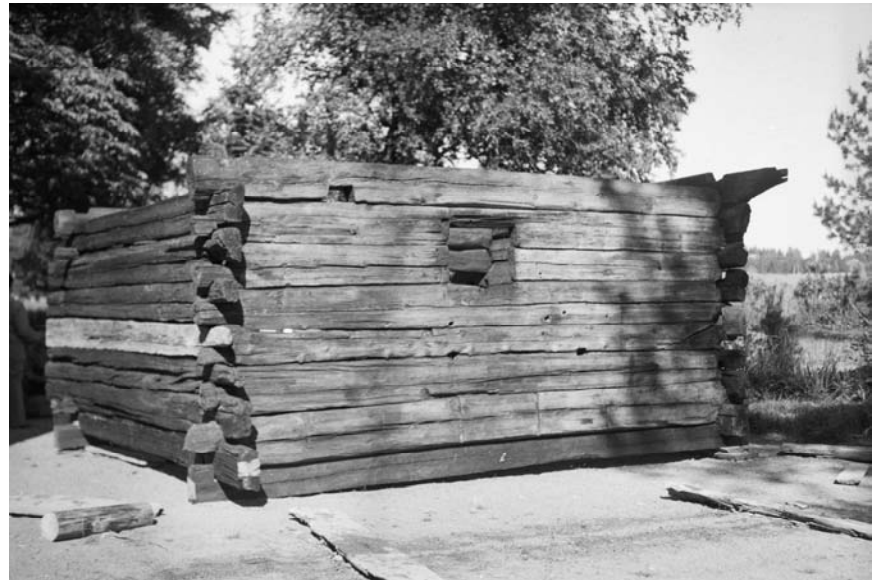
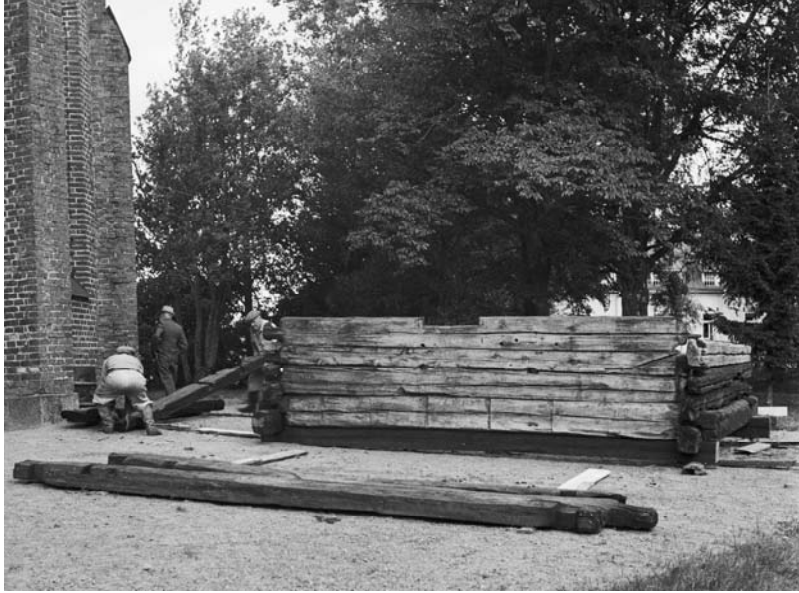
Kuva kappelin oviaukosta 1910-luvulta A. Eriksson. Kokemäki Seuran arkisto.

Kuva: Niina Uusi-Seppä 2004.

Niilo Valonen 1955. Museovirasto

Niilo Valonen 1955. Museovirasto

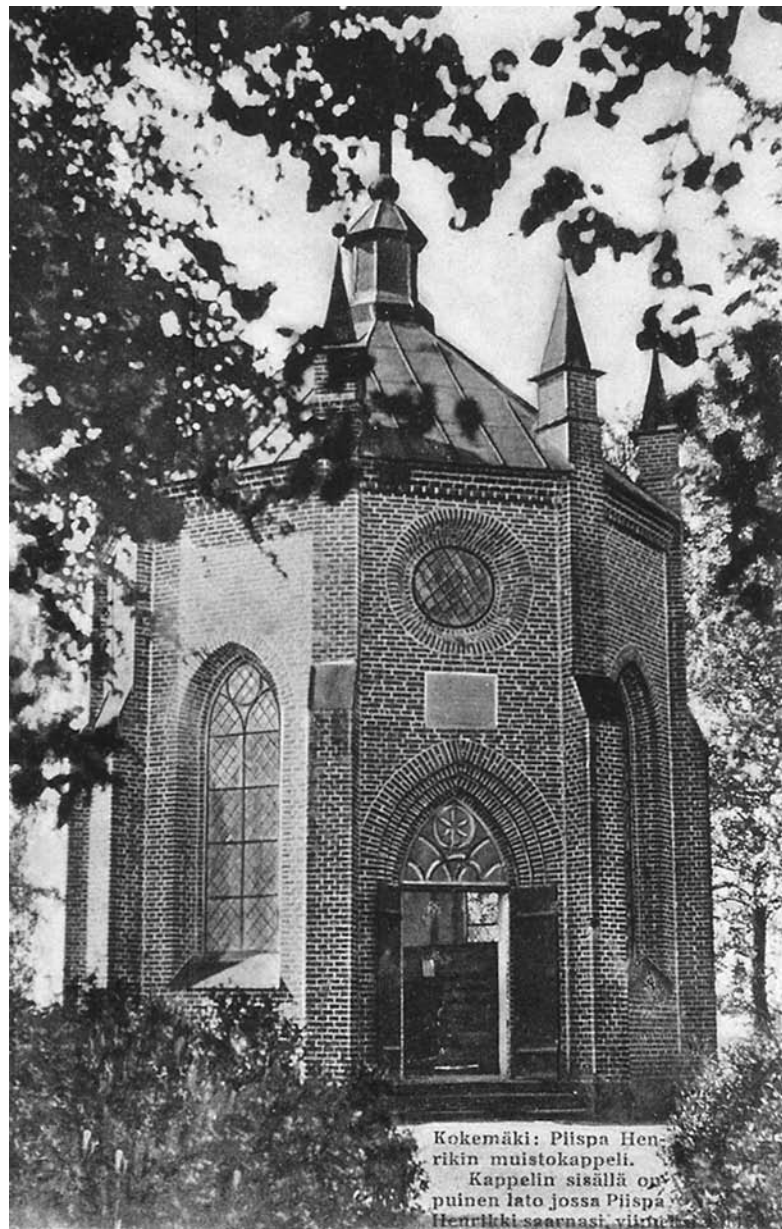
Postikortti 1890-luvulta. Museovirasto.

Fanny Maria Koskinen 18.6.24 Kokemäen Raittius- ja sivistysseuran juhlapäivänä.
Kuva: K. E. Klint 1924. Kokemäki Seuran arkisto

Kuva: K. E. Klint 1924. Satakunnan Museo.

Postikortti. Kokemäki Seuran arkisto.

Kuva: A. Ihanakangas 1982. Kokemäki Seuran arkisto.

Kuva: Niina Uusi-Seppä 2004.

Postikortti vuodelta 1916. Kokemäki Seuran arkisto.

Kuva: Niina Uusi-Seppä 2009

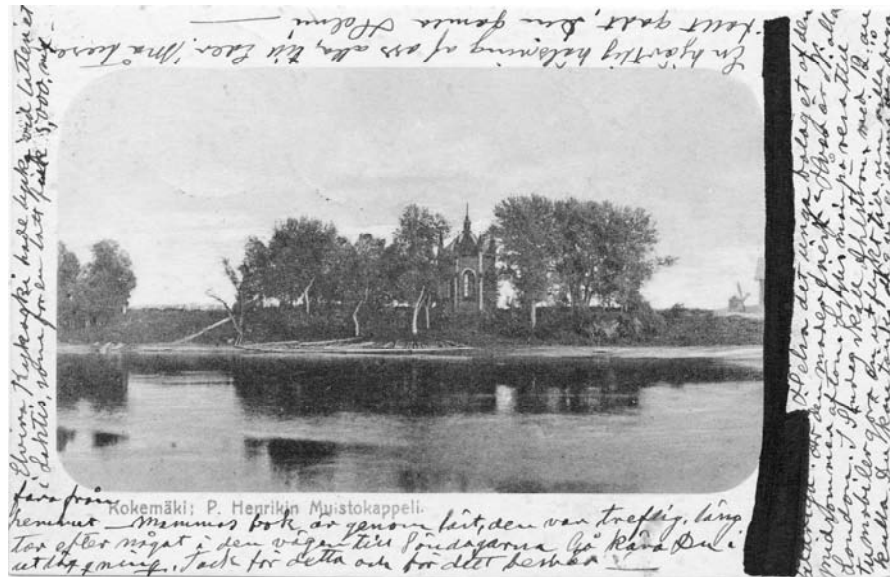

Kuva 1900-luvun alusta. Museovirasto. Alla samasta paikasta 2009. Niina Uusi-Seppä

Valokuva ilmeisesti 1880-luvulta. Charlotte Nyberg, Björneborg. Kokemäki Seuran arkisto.

Joen toiselta puolelta Kierikanniemestä.

Postikortti vuodelta 1912. Satakunnan Museo.

Postikortti noin vuodelta 1920. Kuva: Edv. J. Merikanto. Kokemäki Seuran arkisto.

Kappelille tulo. Kuva: Niina Uusi-Seppä 2009.

Rahankeräys tämän muistopaikan kunnossapitämiseksi. Niina Uusi-Seppä 2004

Kappelin ovi ennen maalausta 2004. Kuvat: Niina Uusi-Seppä

Saarnahuoneen ovi. Kuvat. Niina Uusi-Seppä 2009.

Kappelin soralattiaa ja tukipilarin alareunaa. Kuva Niina Uusi-Seppä 2009.